

Smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza sjeverozapadnog dijela otoka Paga

---

Bradarić, Mateo

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Agriculture / Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:204:459447>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Agriculture University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DIJELA OTOKA PAGA

DIPLOMSKI RAD

Mateo Bradarić

Zagreb, rujan, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

Diplomski studij:

Krajobrazna arhitektura

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DIJELA OTOKA PAGA

DIPLOMSKI RAD

Mateo Bradarić

Mentor:

doc. dr. sc. Goran Andlar

Zagreb, rujan, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

IZJAVA STUDENTA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, **Mateo Bradarić**, JMBAG 0112051713, rođen/a 06.02.1994. u Rijeci, izjavljujem da sam samostalno izradila/izradio diplomski rad pod naslovom:

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DIJELA OTOKA PAGA

Svojim potpisom jamčim:

- da sam jedina autorica/jedini autor ovoga diplomskog rada;
- da su svi korišteni izvori literature, kako objavljeni tako i neobjavljeni, adekvatno citirani ili parafrazirani, te popisani u literaturi na kraju rada;
- da ovaj diplomski rad ne sadrži dijelove radova predanih na Agronomskom fakultetu ili drugim ustanovama visokog obrazovanja radi završetka sveučilišnog ili stručnog studija;
- da je elektronička verzija ovoga diplomskog rada identična tiskanoj koju je odobrio mentor;
- da sam upoznata/upoznat s odredbama Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu (Čl. 19).

U Zagrebu, dana _____

_____
Potpis studenta / studentice

Sveučilište u Zagrebu
Agronomski fakultet

University of Zagreb
Faculty of Agriculture

IZVJEŠĆE

O OCJENI I OBRANI DIPLOMSKOG RADA

Diplomski rad studenta/ice **Mateo Bradarić**, JMBAG 0112051713, naslova

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DIJELA OTOKA PAGA

obranjen je i ocijenjen ocjenom _____, dana _____.

Povjerenstvo:

potpisi:

1.	doc. dr. sc. Goran Andlar	mentor	_____
2.	doc. dr. sc. Ines Hrdalo	član	_____
3.	Prof. dr. sc. Ivo Grgić	član	_____

"Zašto uz puteve koji su davno ucrtani, po kojima se kretalo tisućljećima, trasiramo nove, za koje nemamo sigurne podloge, a ponekad ni namjere da gradimo bilo kakav put."

Ivo Oštarić

Sadržaj

1.	Uvod	1
1.1.	Problem rada	2
1.2.	Cilj rada	3
2.	Materijali i metode rada	4
3.	Čimbenici krajobrazu otoka Paga	6
3.1.	Prirodni čimbenici	6
3.1.1.	Geografski položaj i smještaj, oblik i veličina	6
3.1.2.	Geološka rađa i geomorfološke značajke	8
3.1.3.	Hidrološka obilježja	10
3.1.4.	Klimatska obilježja	11
3.1.5.	Biološka raznolikost i vegetacijske zone	12
3.1.6.	Vrste tla	14
3.2.	Antropogeni čimbenici	15
3.2.1.	Prostorni odraz povijesno-političkih mjena	15
3.2.2.	Kontinuitet života otoka Paga s naglaskom na SZ dio	16
3.2.3.	Gospodarstvo	20
3.2.4.	Recentna povijest i aktualne promjene	23
3.2.5.	Prometna povezanost i stari putovi	23
4.	Zaštita prostora i prostorno planiranje	25
4.1.	Analiza prostornog plana uređenja Grada Novalje	25
4.1.1.	Osvrt na provedenu analizu prostornog plana	36
4.2.	Zaštićena prirodna i kulturna baština te ostale evidentirane vrijednosti	38
5.	Atlas krajobrazu	41
5.1.	Krajobrazna cjelina poluotok Lun	43
5.1.1.	Maslinarsko – pašnjački krajobraz naselja Lun	46
5.1.2.	Jugozapadne obalne strane vrha Lunjskog poluotoka	52
5.1.3.	Zajednički pašnjaci sjevernog djela lunjskog poluotoka	55
5.1.4.	Dudićevi zajednički pašnjaci	57
5.1.5.	Maslinarsko – pašnjački krajobraz lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)	61
5.1.6.	Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)	65
5.1.7.	Položene obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka	68
5.1.8.	Pašnjački krajobraz novaljskih stanova (Borovićevi, Vidasovi, Dabovi)	70
5.1.9.	Sjeverni pašnjaci središnjeg dijela lunjskog poluotoka	74
5.1.10.	Strme obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka	76
5.1.11.	Pašnjački krajobraz Starih kuća	78
5.1.12.	Južni pašnjaci Šankova kanta	81
5.1.13.	Sjeverni pašnjaci Šankova kanta	85
5.1.14.	Strme obale staronovaljske uvale	88
5.2.	Krajobrazna cjelina Grad Novalja	90
5.2.1.	Šire područje novaljske uvale	93
5.3.	Krajobrazna cjelina novaljsko-caska udolina	97
5.3.1.	Novaljsko polje	99
5.3.2.	Terasirani krajobraz staronovaljske uvale	103

5.4.	Krajobrazna cjelina Zaglava	106
5.4.1.	Kameniti pašnjak staronoyaljske zaglave	108
5.4.2.	Brdoviti pašnjak novaljske zaglave	111
5.4.3.	Obale dubokih uvala zaglave	114
5.5.	Krajobrazna cjelina Barbati	116
5.5.1.	Osici prozorskog pašnjaka	118
5.5.2.	Udolina naselja Kustići-Zubovići	121
5.5.3.	Zaravnjena visoravan barbatskog hrbata	125
5.5.4.	Strme obale barbatskog poluotoka uz Velebitski kanal	128
5.5.5.	Izduženi pašnjaci sporednog barbatskog hrbata	130
5.5.6.	Udolina naselja Metajna	132
5.5.7.	Izdužena visoravan barbatskog hrbata	135
5.5.8.	Drage (Ravna, Kriva, Gusta)	138
5.5.9.	Rastresite obale vrha barbatskog poluotoka	141
6.	Smjernice za revitalizaciju poljoprivrednih krajobraza	143
6.1.	Tipologija poljoprivrednih krajobraza	143
6.2.	Rekapitulacija problema	148
6.2.1.	Legislativni, gospodarski i društveni problemi	148
6.2.2.	Prostorni problemi	148
6.3.	Smernice za revitalizaciju, upravljanje i razvoj poljoprivrednih krajobraza	150
6.3.1.	Općenite smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza	150
6.3.2.	Smjernice za očuvanje prepoznatih tipova krajobraza i karakterističnih elemenata prostora	151
7.	Zaključak	155
8.	Literatura	157
9.	Prilozi	160
9.1.	Popis slika	160
9.2.	Popis kartografskih prikaza	165
9.3.	Popis tablica	166
	Karte	
	Životopis	

Sažetak

Sažetak diplomskog rada studenta **Mateo Bradarić**, naslova

Smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza sjeverozapadnog dijela otoka Paga

Poljoprivredni krajobraz SZ (Ličko-senjskog) dijela otoka Paga suočava se sa problemom zapuštanja pri čemu nestaju njegova karakteristična prostorna obilježja i kvalitete. Istovremeno, prisutan je pritisak naglog širenja urbanizacije potaknut ekspanzijom turizma koji dodatno ugrožava poljoprivredni krajobraz. Cilj rada je upoznavanje poljoprivrednih krajobraza SZ dijela otoka Paga kako bi se prikupila stručna znanja koja čine osnovu za njegovo daljnje promišljanje i revitalizaciju. Kroz rad se provodi postupak karakterizacije krajobraza i to kroz analizu niza antropogenih i prirodnih čimbenika, terensko istraživanje, fotografiranje te prikupljanje podataka razgovorom sa lokalnim poznavateljima prostora. Predlaganju smjernica prethodila je rekapitulacija problema i izrada tipološkog okvira prepoznatih poljoprivrednih krajobraza potrebnia za njihovo sveobuhvatno promišljanje. Konačni produkt rada čine smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza SZ dijela otoka Paga.

Ključne riječi: poljoprivredni krajobraz, SZ dio otoka Paga, revitalizacija, atlas krajobraza, smjernice

Summary

Of the master's thesis - student **Mateo Bradarić**, entitled

Revitalisation guidelines for the agricultural landscape for the NW part of Pag island

The agricultural landscape of the NW (Lika-Senj County) part of the Pag island is facing the neglect problem, while its characteristic spatial features and qualities are disappearing. At the same time the expansion of urbanization caused by rapid growth of tourism is putting additional pressure on the agricultural landscape. The goal of this study is to get to know with the agricultural landscapes of the NW part of the Pag island in order to gather expertise that forms the basis for its further planning and revitalization. Through the work, the process of landscape characterization is carried out through the analysis of many cultural and natural factors, field research, photography and data collection by talking to local people. The proposal of the guidelines was preceded by a recapitulation of the problems and making of a typological framework of the identified agricultural landscapes needed for their comprehensive reflection. The final product of the work is guidelines for the revitalization of the agricultural landscape of the NW part of the Pag island.

Keywords: agricultural landscapes, NW part of Pag island, revitalisation, landscape atlas, guidelines

1. Uvod

Poljoprivredni krajobrazi jadranske hrvatske, a naročito otoka, zorno odražavaju karakteristike svoga povijesnog razvoja što ih čini vrijednim primjerima kulturnih krajobraza. Kulturni krajobrazi nastali su kao rezultat dugoročnog međudjelovanja prirodne osnove i čovjeka a odlikuju se svojom specifičnom organizacijom i načinom korištenja prostora. Paški krajobraz rezultat je dugotrajnih procesa čovjekova prilagođavanja prostoru te različitih ekonomskih i društvenih poticaja.

Poljoprivredni krajobraz otoka Paga nastao je na temeljima specifičnog geografskog smještaja i kompleksnih reljefnih obilježja koji su kombiniranim djelovanjem sa različitim društvenim prilikama definirali njegovu današnju sliku. Slobodno se može ustvrditi kako je čitav krajobraz otoka Paga jedna antropogena tvorevina. Dugotrajni razvitak unutar tako složenih uvjeta rezultirao je razvojem brojnih otočnih posebnosti. Otok Pag tako je jedini hrvatski otok administrativno podijeljen na dvije županije: sjeverozapadni dio otoka koji pripada Ličko-senjskoj županiji i jugoistočni dio otoka koji pripada Zadarskoj županiji.

Pag je otok koji se ističe jasnim i prepoznatljivim prostornim uzorcima. Naime, cijeli je otok kroz svoju izraženu stočarsku povijest premrežen velikom količinom suhozida čiji su obrisi jasno vidljivi s obzirom da tvore međe vegetacijom skromnih pašnjačkih površina. Krčenjem kamena, podizanjem suhozida i suhozidnih gomila kako bi se domogli malo zemlje ili od kamena pročistili i ogradili površine pašnjaka pastiri su izravno utjecali na oblikovanje tog krajobraza. Kontrastno ogoljelim pašnjacima, SZ dio otoka, naročito poluotok Lun također bogat suhozidima karakterističan je po razvijenom silvo-pastoralnom sistemu gospodarenja prostorom gdje su uz držanje ovaca stanovnici na pašnjacima čuvali šume i uzgajali masline.

Premda se na prvu ta raznolikost otočnog krajobraza može pripisati prirodnim prilikama, odnosno neprilikama, stvarni uzroci takvog stanja leže u različitom načinu gospodarenja prostorom kroz povijest, obzirom da je otok veći dio povijesti bio podijeljen na dva dijela, na prostor paške i rapske komune. SZ dio otoka pripadao je rapskoj komuni, a njegovo „bogatstvo“ vegetacije u odnosu na JI dio posljedica je odgovornog gospodarenja šumama koje je, za razliku od paške, rapska komuna provodila.

Različitost pristupa gospodarenju prostorom rezultirala je različitim tipovima poljoprivrednih krajobraza čija raznolikost predstavlja izrazito vrijednu kulturnu ali i estetsku, odnosno turističku vrijednost. Međutim, u posljednje vrijeme sve izraženiji procesi deruralizacije i napuštanja poljoprivrede kao i sve značajnije širenje urbanizacije ugrožavaju te prostore i dovode u pitanje izvjesnost njihovog opstanka.

Upravo takvo stanje poslužilo je kao polazište za pisanje ovoga rada, pri čemu je njegova primarna svrha poticanje diskusije o poljoprivrednom krajobrazu SZ dijela otoka Paga. Detaljnim upoznavanjem vrijednosti, karakteristika ali i ugroza poljoprivrednog krajobraza stvorit će se cjeloviti okvir za promišljanje njegove revitalizacije, održivog upravljanja i razvoja.

1.1. Problem rada

Ruralni krajobrazi SZ dijela otoka Paga suočavaju se sa negativnim procesima deruralizacije i deagrarizacije. Napuštanjem poljoprivrede, pašnjaci i druge poljoprivredne površine prepuštene su sukcesiji čije posljedice dovode do gubitka karakterističnih prostornih obilježja i kvaliteta ali i smanjenja bioraznolikosti. Zaraštanje poljoprivrednih površina uzrokuje urušavanje tradicijskih objekata i suhozidnih struktura, a također nestaju stari putevi i staze. Nestajanjem prepoznatljivog i rijetkog ruralnog krajobraza nestaju i lokalne poljoprivredne prakse. Odvajanjem od poljoprivrede ljudi postepeno gube vezu sa vlastitim okolišem što naposljetku dovodi do gubitka prostornog i kulturnog identiteta. Istovremeno, ruralni prostori zahvaćeni su značajnim širenjem urbanizacije kao izravnom posljedicom ekspanzije turizma. Urbanizacija se često odvija bez dovoljnog znanja o prostoru, naročito poljoprivrednom što dodatno ugrožava ruralne sredine. Daljnjim zanemarivanjem tih prostora ugrožava se njihov opstanak zbog čega bi poljoprivredni krajobrazi mogli biti nepovratno uništeni i zauvijek nestati takvim kakve ih poznajemo.

1.2. Cilj rada

Kako bi se očuvali poljoprivredni krajobrazi i njihove specifične vrijednosti potrebno je potaknuti pozitivne promjene i započeti proces revitalizacije. Prije određivanja smjera revitalizacije nužno je istražiti poljoprivredni krajobraz te spoznati njegov povijesni razvoj kao i čimbenike koji su na njega utjecali, zbog čega je nastao krajobraz onakav kakvim ga poznajemo danas. Također, veoma je bitno prepoznati specifične vrijednosti i karakteristike krajobraza koje će poslužiti kao kvalitetan temelj za daljnje promišljanje revitalizacije. U konačnici, revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza nužno je promišljati kroz sadašnje ljudske potrebe koje su višestruko porasle u odnosu na ranije, ali i potrebe bliže čovjekove budućnosti kako bi se stvorio njihov održivi model funkcioniranja.

Stoga su glavni ciljevi ovog rada:

- Upoznati povijesni razvoj i procese koji su utjecali na oblikovanje poljoprivrednih krajobraza SZ djela otoka
- Prepoznati i kartirati krajobrazna područja te opisati njihove karakteristike, stanje, trendove i probleme
- Propisati smjernice za očuvanje i revitalizaciju poljoprivrednih krajobraza uzimajući u obzir njihove kvalitete i pritiske

2. Materijali i metode rada

Čitav radni postupak proveden je kombiniranjem kabinetskog i terenskog rada. Kabinetsko istraživanje započelo je prikupljanjem i pregledom relevantne literature te kartografskih i prostornih podataka. S obzirom na ograničenja vezana uz pandemijsku krizu izazvanu koronavirusom (SARS-CoV-2) i otežane uvjete posjećivanja knjižara i posuđivanja literature najveća količina podataka dobivena je iz online izvora, no značajan izvor podataka pružile su knjige iz privatne kolekcije. Sakupljeni prostorni i kartografski podaci povezani su unutar GIS baze podataka koja je činila osnovu za provedbu karakterizacije krajobraza.

Karakterizacija krajobraza podrazumijeva izdvajanje krajobraznih područja relativno homogenog karaktera, a temelji se na analizi reljefa, površinskom pokrovu, organizaciji i korištenju zemljišta, toponimiji i brojnim drugim karakteristikama. Prvotna podjela krajobraza na krajobrazna područja u početku je izrađena isključivo na temelju kartografskih podataka i dostupnih aerofotosnimaka¹. Kartografski podaci uključivali su povijesne karte Habsburške monarhije – Mapire (posebno katastar iz 19. st.), zatim karte Državne geodetske uprave², kao i Google-ove servise (Google karte i Google Earth Pro). Prilikom izdvajanja krajobraznih područja izrađen je plan puta za terenski obilazak. Prije terenskog obilaska dodatno su izrađeni terenski obrasci – formulari za određivanje temeljnih karakteristika pojedinih područja ili lokacija.

Terensko istraživanje provedeno je kroz svibanj i lipanj u trajanju od petnaestak dana. Dnevno su u prosjeku istražena dva krajobrazna područja pri čemu su osim popunjavanja terenskih obrazaca, prikupljanja fotografija i iscrtavanja brzih skica vođeni neformalni razgovori o stanju i karakteristikama krajobraza s eventualnim stanovnicima koji su u datom trenutku bili prisutni na području. Povratkom s terena sve novo prikupljene informacije integrirane su u opis krajobraznih područja i korigiranje njihovih granica. Prilikom detaljnog opisivanja krajobraznih područja dodatno su korišteni dostupni prostorni podaci o staništima i zaštićenim područjima (Bioportal) te podaci o korištenju zemljišta (Arkod). Izuzetno korisna sa brojnim zanimljivim informacijama važnim za razumijevanje krajobraza i njegovih obilježja nužnih za kvalitetnu karakterizaciju krajobraza poslužila je knjiga *Stani otoka Paga od prapovijesti do danas* (Oštarić, 2017.) koja je sveukupno imala veliki utjecaj na pisanje ovoga rada. Još je jedna knjiga bila od izuzetnog doprinosa za razumijevanje sveukupnog krajobraza, a naročito za spoznavanje njegovih prirodnih i antropogenih obilježja. To je knjiga *Toponimija otoka Paga* (ur. Skračić V.), a njeno poglavlje *Zemljopisna obilježja otoka Paga u funkciji upoznavanje njegove toponimije* (Magaš, 2011.) poslužilo je kao ključni izvor informacija za sljedeći korak – opisivanje prirodnih i antropogenih čimbenika. Spoznavanjem novih informacija o prostoru povremeno su korigirani postojeći opisi i granice krajobraznih područja.

U sljedećem koraku analiziran je Prostorni plan uređenja Grada Novalje pri čemu je posebna pozornost pridana namjeni i korištenju zemljišta, zaštiti prostora i povijesno-kulturnih cjelina te provedbenim odredbama i mehanizmima (alatima) predviđenim za njihovu zaštitu. Na taj način

---

¹ aerofotosnimci uključuju fotografije SZ dijela otoka Paga snimljene u razdoblju od 2010.-2019. godine iz Geo-fototeke Zavoda za ukrasno bilje, krajobraznu arhitekturu i vrtnu umjetnost, Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

² digitalne ortofoto karte iz: 1968., 2011., 2014./2016. i 2018., Hrvatsku osnovnu kartu, topografske karte te digitalni model reljefa

upoznati su razvojni interesi u međudnosu sa zaštitom krajobraza, odnosno zaštitom ruralnih cjelina uključujući poljoprivredni krajobraz koji su poslužili za sveobuhvatno promišljanje završnih smjernica. Nakon provedene analize dat je osvrt na istu te su istaknuti njezini nedostaci. U zasebnom potpoglavlju dodatno su istaknuta zaštićena prirodna i kulturna baština te ostale evidentirane vrijednosti.

Nakon prikupljanja svih spoznaja i provedbe karakterizacije krajobraza izrađen je tipološki pregled evidentiranih krajobraza kako bi se kreirao okvir za promišljanje smjernica nužnih za provedbu revitalizacije krajobraza. Prije predlaganja samih smjernica dodatno je prikazana rekapitulacija problema. Rekapitulacija problema objedinila je sve probleme prikupljene provedbom karakterizacije krajobraza zajedno sa problemima koji su predstavljeni kao uzrok provedbe ovoga istraživanja. Konačni produkt čine smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza i njihovo upravljanje u budućnosti. Pri izradi smjernica suprotstavljane su uočene vrijednosti i karakteristike krajobraza sa razvojnim interesima.

Važno je naglasiti kako je struktura rada, naročito dijelovi karakterizacije krajobraza i promišljanje smjernica inspirirana *Studijom krajobraza otoka Cresa* (Andlar i sur., 2015.) kao primjeru dobre prakse. Navedena studija na informativan, te široj stručnoj i društvenoj zajednici zanimljiv način obrađuje stručne krajobrazne teme te ukazuje na njihovu važnost i nužnost djelovanja kako bi se vrijedni otočni krajobrazi adekvatno zaštitili i revitalizirali.

Atlas krajobraza izrađen je kroz dvije razine; višu razinu predstavljaju krajobrazne cjeline dok nižu razinu predstavljaju krajobrazna područja. Krajobrazne cjeline reljefno su izdvojena područja koja se međusobno dodatno razlikuju i sebi svojstvenim organizacijskim karakteristikama. Cjeline su prezentirane kroz opis njihova smještaja i glavnih reljefnih obilježja nakon čega su, gdje su prisutna izdvojena naselja, odnosno druge prostorne posebnosti. Također, opisana je organizacija prostora i njegova namjena, prije svega temeljena na preostaloj suhozidnoj parcelaciji nakon čega je dan uvid u stanje i korištenja prostora unutar izvorne, poljoprivredne namjene. Na posljetku su prikazani aktualni trendovi i sadašnji način korištenja prostora. Unutar krajobraznih cjelina izdvojena su krajobrazna područja koja se unatoč sličnim prostornim karakteristikama međusobno dodatno razlikuju. Prezentacija područja započinje opisom njegova smještaja i isticanjem njegovih glavnih obilježja. Opis područja potom se izdvaja u tri zasebne cjeline: reljef, vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta te vizualno doživljajna obilježja. Tamo gdje pojedine značajke, elementi ili strukture dominiraju oni se opisuju kroz izdvojene cjeline gdje se detaljnije opisuju njihove specifičnosti i karakteristike. Reljef područja opisuje se kroz geomorfološki smještaj i prisutne reljefne oblike, zatim kroz pedološku pokrivenost te prisutnost hidrologije. Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta obuhvaćaju opis parcelacije područja, njegovu namjenu i korištenje, prisutnu vegetaciju, suhozidne strukture, putove te na posljetku sveukupno stanje i trendove na području. Vizualno doživljajna obilježja opisana su kroz prostornu kompleksnost, upravljanje područjem, njegove vizure i mnoge druge karakteristike. Atlas krajobraza dodatno je elaboriran pomoću kartografskih prikaza položaja krajobraznih cjelina, odnosno područja te brojnim fotografijama koje prikazuju njihove karakteristične osobine i elemente.

3. Čimbenici krajobraza otoka Paga

Za upoznavanje i razumijevanje krajobraznih obilježja otoka Paga nužno je istražiti kako prirodne tako i antropogene čimbenike iz razloga što je krajobraz kompleksan rezultat njihovog dugoročnog međudjelovanja.

Opisujući prirodne čimbenike otok je promatran i opisan kao cjelina što on u geografskom smislu i jest, dok se obrazlažući antropogene čimbenike koji su utjecali na njegov razvoj, gdje je to iz dostupnih podataka bilo moguće, prikazuju podaci isključivo za SZ dio. Razlog tomu leži u složenoj povijesti otoka gdje je otok Pag veliki dio te povijesti bio podijeljen na dva dijela zbog čega je i razvoj unutar administrativno podijeljenih dijelova otoka tekao drugačije.

3.1. Prirodni čimbenici

Tekst poglavlja koje slijedi parafraziran je iz poglavlja *Zemljopisna obilježja otoka Paga u funkciji upoznavanje njegove toponimije* (Magaš D., 2011.) knjige *Toponimija otoka Paga*:

3.1.1. Geografski položaj i smještaj, oblik i veličina

Otok Pag položen je u unutaršnjem nizu hrvatskih, istočnojadranskih otoka smješten na razdiobi dviju regionalnih jedinica – Sjevernog hrvatskog primorja (Kvarnera) i Južnog hrvatskog primorja (Dalmacije)³. Pruža se u smjeru sjeverozapad-jugoistok, paralelno sa planinskim masivom Velebit (dinarski smjer pružanja). Osim sa Velebitom i Velebitskim kanalom na sjeveroistoku otok Pag na sjeverozapadu graniči sa otokom Rabom, na jugoistoku sa otokom Virom i Ravnim Kotarima te sa jugozapadne morske strane graniči sa otocima Olibom i Silbom.

Otok je izduženog oblika duljine 58,25 km (Faričić, 2003.) a širine od 2 do 9,5 km. Sa površinom od 284,18 km² otok Pag peti je po veličini hrvatski otok iza Cresa, Krka, Brača i Hvara a sa svojom 302,47 km dugom razvedenom morskom obalom otok je s najduljom obalnom linijom na Jadranu (koeficijent razvedenosti 5) Najviša nadmorska visina na otoku je 349m, na vrhu Sv. Vid koji je smješten u središnjem djelu otoka.

Kontaktni položaj na granici Dalmacije i Kvarnera nadasve se očituje u kompleksnom povijesno-geografskom razvitku, koji se stoljećima odvijao u različitim administrativnim okvirima. Prostorno-funkcionalni dualizam, unatoč povremenim političkim i upravno-teritorijalnim mijenama, traje do danas. Prema suvremenoj teritorijalnoj podjeli Hrvatske otok Pag podijeljen je između Ličko-senjske i Zadarske županije, a granica se dobrom djelom podudara sa srednjovjekovnom granicom rapske i paške komune.

Područje SZ djela obuhvaća prostor tzv. „rapske komune“ ili današnjeg Ličko-senjskog dijela županije a prostire se od punte Luna na SZ do naselja Gajac odnosno do povijesnog *kunfina*⁴ na JZ i rta Krištofor na JI. (Slika 1. i 2.)

³ Hrvatsko primorje čine Sjeverno i Južno hrvatsko primorje; Sjeverno hrvatsko primorje obuhvaća Istru i kvarnersko područje, a Južno prostor Dalmacije (Geografija SRHrvatske, knjiga 5 i 6., 1974, 1975; Magaš, 1998; Veliki atlas Hrvatske, 2002.)

⁴ kunfin od tal. *confine* = međa, granica - zid „od mora do mora“ koji je kroz povijest dijelio rapsku od paške komune

Slika 1. Geografski položaj SZ dijela otoka Paga u RH; Izradio autor (podloga DMR)

Slika 2. Geografski položaj otoka Paga na razdiobi Kvarnera i Dalmacije sa prikazanom granicom predmetnog obuhvata (SZ dio otoka Paga); Izradio autor (podloga Google earth)

3.1.2. Geološka građa i geomorfološke značajke

Otok Pag karakteriziraju dva velika usporedna karbonatna bila koja se izmjenjuju sa flišnim udolinama. *Geološki Pag je nastavak istih struktura dinarskog kompleksa koje obilježavaju i Ravne Kotare. Radi se prvenstveno o izmjenama međusobno usporednih, u dinarskom pravcu izduženih karbonatnih antiklinala i flišnih sinklinala prekrivenih mlađim nanosima aluvija i diluvija. Geomorfološki također, Pag je sastavni dio zone Ravnih kotara od koje je razdvojen recentnim geološkim procesima.*

Pretežno karbonatna građa otoka Paga kao i pružanje naslaga u pravcu SZ-JI utječu na njegova osnovna reljefna obilježja. Otokom dominiraju dva usporedna antiklinalna hrpta i nekoliko manjih, između kojih su položene jedna veća i nekoliko manjih također usporednih, nizinskih udolina. Odraz je to geomorfološke osnove otoka koja je određena usporednim (longitudinalnim) pružanjem reljefnih struktura koje najviše koincidiraju s onima na sjevernodalmatinskom kopnu, ujedno su identična tzv. dalmatinskom tipu pružanja reljefa koji obilježava zadarske odnosno ravnokotarske otoke.

Zapadni ili vanjski, duljinom i visinom najistaknutiji hrbat (bilo), pruža se od rta Luna na SZ do rta Škamice na JI. Mjestimično dolaze do izražaja ostaci starijih erozijskih zaravni u kršu koje su od prostora Kvarnerića odnosno novaljsko-paške udoline odijeljene blažim ili strmijim padinama. Mlađim tektonskim pokretima došle su u različite visinske položaje, a recentno su erodirane.

Istočni ili unutarnji hrbat proteže se od rta Ded na Zaglavi na SZ do rta Fortica na JI. Dubokim Paškim vratima (dubine veće od 50 m) razdvojeno je na SZ dio (Zaglava i Barbat) i JI dio (Kršina-Fortica). Paška vrata su morski prolaz koji spaja Velebitski kanal s Paškim zaljevom koji je nastao recentnim potapanjem duboke kanjonske doline nekadašnjeg vodotoka. Ovaj hrbat morfogenetski odgovara Kamenjaku na Rabu odnosno ražanačko-slivničkom u Ravnim kotarima. Mjestimična širina i uravnjenost bila, sličnost s podima velebitske južne padine, te kasnija erozivno-tektonska diferencijacija, potvrđuju da se radi o ostatcima krške zaravni. Istaknuta je diseciranost brojnim dragama i vododerinama, osobito prema Velebitskom kanalu.

Izdvojeno od navedena dva najistaknutija otočna grebena usporedno su položena znatno manja bila. Na Selcu kod Mandra, izdvojen od Panosa Dražicom i Šimunskom dragom je razmjerno niski Lisičjak. Zapadno od Košljuna su Kruna Zaglava i Trstenik. Između Dinjiške uvale i Vlašićke udoline je Vlašićko brdo a južno od Poveljane je Prutina.

Krški hrptovi međusobno su izdvojeni usporednim flišnim udolinama. Ističe se novaljsko-paška udolina koja se proteže između dva najveća otočna grebena. Njezin potopljeni dio dijeli je na dvije izdvojene cjeline, novaljsko-casku i paško-dinjišku udolinu, dok je središnji dio očuvan samo bočno, duž rubova zaljeva ističući se u krajobrazu oštrim kontrastom prema karbonatnim stijenama. Manje su fliške udoline Poveljanska, Vlašićka, Kolanska i Smokvička, a flišolikih naslaga ima mjestimično i na Barbatu. Udoline su najvažniji obradivi dijelovi otoka, ispunjene mekim naslagama eocenskog fliša (pješčenjaci i lapori) pokriveni kvartarnim nanosima.

Ispitivanja pokazuju mjestimične dubine najmlađih aluvijalnih slojeva do 5-6 metara.

Kartografski prikaz 1. Geološka skica otoka Paga - a) kredni vapnenci s dolomitima, b) paleogenski vapnenci, vapnenačke breče ili vapnenci s konglomeratima, c) flišne naslage srednjeg i gornjeg eocena, d) miocensko-pliocenski lapor, e) kvartarne naslage (diluvij, aluvij); Izvor: Magaš, 2011.

Krška morfologija izražena je posvuda po otoku. Endogeni reljef obilježavaju neotektonski oblici krških grebena tj. bila podudarnih s geološkim antiklinalama, rasjedni strmc, rasjedi, pukotine i dr. dok egzogeni reljef obilježavaju oblici padinskog, fluvijalnog, krškog (u užem smislu riječi), fluviokrškog, marinskog i antropogenog reljefa.

Padinski reljef zastupljen je različitim destruktivnim oblicima neaktivnih pedimenata i glacisa, uskim raščlanjenim i neraščlanjenim grebenima, kupastim ili zaobljenim vrhovima, prijevojima, stjenovitim zidovima, točilima, derazijskim dolinama, klizištima i jarugama. Akumulativni oblici padinskog reljefa, odroni, osuline, koluvijane kupe, i proluvijalne plavine, također su zastupljeni na otoku.

Pravi krški oblici reljefa ovdje su najistaknutiji, s brojnim pojavama ljutog krša, stjenovitog, boginjavog i priobalnog krša punog škrapa, škrapara, kamenica i drugih. Česte su krške uvale, ponikve, kukovi, pećine, jame polupećine, potkapine i sl.

Fluviokrški oblici istaknuti su brojnim jarugama bilo bez vodotoka ili s povremenim vododerinama, ponekom visećom suhom dolinom, zatvorenom krškom dolinom, zaravnima u kršu i blatima.

Marinski reljef zastupljen je različitim abrazijskim oblicima niskih i strmih obala (klifovi). Niske stjenovite obale su u vapnencima, pješčenjacima, dolomitima, laporima ili konglomeratima. Klifovite obale su uglavnom u vapnencima, rjeđe u pješčenjacima. Si obale otoka izložene su valovima koje uzrokuje bura, dok je izloženost valovima za vrijeme juga manja. Mlat valova uz SI obale uvjetovao je klifovite oblike obala.

Od antropogenog reljefa zastupljeni su kamenolomi (aktivni i napušteni), šljunčare, pristaništa, nasipi, terasirane padine, suhozidi (obrambeni, zaštitni, ogradni i sl.) gomile i sl.

Ekološko vrednovanje reljefa uvjetno uzevši, ukazuje na prisutnost znatnog dijela razmjerno

nepogodnih bonitetnih kategorija, postojanje dijela razmjerno manje vrijednih terena, dok je vrijedan i visokovrijedan teren slabije zastupljen.

Posebno istaknuta reljefna kategorija su duge i razvedene obale otoka Paga. Izgledi i oblici obale su neposredno vezani uz građu i sastav obalnih stijena. Pitomije obale uglavnom su vezane uz flišne i aluvijalne udoline koje završavaju pješčanim i šljunčanim plažama ili pitomim padinama. Glavnina ostalih obala, posebno onih na sjeveroistočnim stranama otoka, nepogodna je i surova, osim iznimno na ušćima vododerina ili manje strmim predjelima.

Na otoku Pagu ima više pojava speleoloških objekata, posebice pećina, potkapina, jama i ponora.

Otok Pag je bogate geomorfološke-litološke građe, pa su prisutna ova tla: kamenjar (litosol); sirozem na rastresitom supstratu (regosol), koluvij (deluvijalna tla), vapneno dolomitna crnica (kalkomelanosol), rendzina na dolomitu, laporu, siparu, koluviju i mekim vapnencima, smeđe na vapnencu i dolomitu (kalkokambisol), crvenica (terra rossa), rigolano antropogena tla (rigosol); aluvijalno tlo (fluvisol), močvarno glejno tlo (euglej) i slatine (Faričić, 2003.).

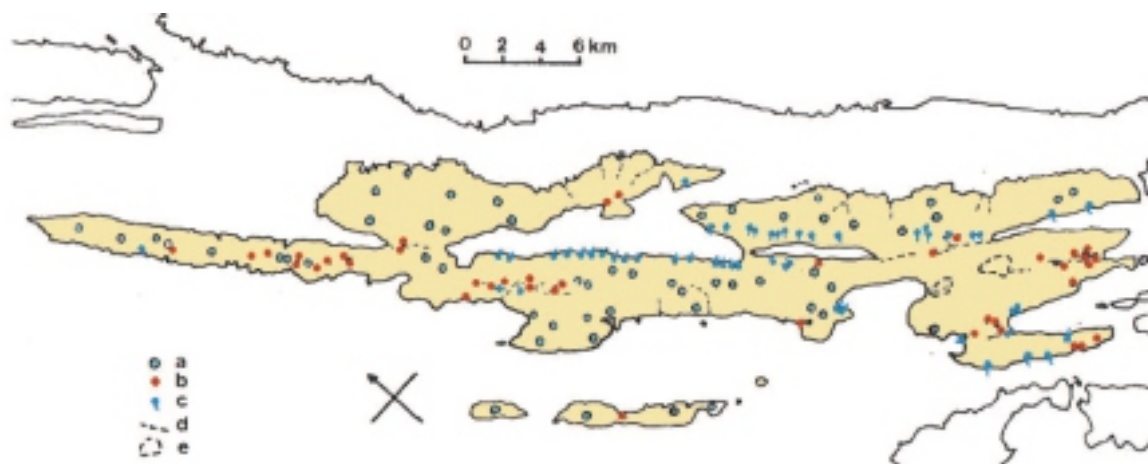
3.1.3. Hidrološka obilježja

Kao i ostali krški prostori otok Pag oskudijeva i nadzemnom i podzemnom vodom. Poroznost krša utjecala je na to da na čitavom prostoru otoka ne postoje stalni vodotoci već samo oni povremeni prvenstveno vezani za niske prostore flišnih udolina. Takvi vodotoci ponajprije nastaju za vrijeme kišnih razdoblja jednako kao i vododerine na krškim padinama, kada višak vode malim dolinicama naglo otječe prema moru ili rjeđe u podzemlje. *Od većih vodenih površina istaknute su pojave jezera, odnosno blata. Ipak, voda je značajna i prisutna na cijelom prostoru otoka (od kojih valja istaknuti brojne zdence, izvore, vrulje i lokve) kao i uz obalu česte vrulje (11) te bočate izvore (više od 60). Izvori, blata i lokve na Pagu su često s povišenim salinitetom odnosno klorinitetom što je najčešće posljedica snažnih posolica uzrokovanih burom.*

U tisućljetnom povijesno-geografskom razvoju otoka, pojedine vode otoka su korištene za snabdijevanje stanovništva i naselja na izuzetno visokoj tehnološkoj razini. To se prije svega odnosi na Antički vodovod koji je snabdijevao prostor Caske iz izdašnih zdenaca Kolanskog polja kao i akvadukt Škopalj – Novalja (Ilakovac, B., 1982.).

Suvremene potrebe otoka za vodoopskrbom premašuju lokalne kapacitete zaliha pitke vode što su potvrdila stručna hidrogeološka istraživanja provedena u drugoj polovici 20. st. zbog čega se današnja vodoopskrba osim lokalnim izvorima snabdijeva dijelom i sa kopna.

Kartografski prikaz 2. Hidrogeografska karta otoka Paga – pojave voda: a) lokve, b) zdenci, c) izvori i vrulje, d) potoci, e) jezera; Izvor: Magaš, 2011.

3.1.4. Klimatska obilježja

Klima otoka Paga uvjetovana je geografskim smještajem, blazinom planinskog masiva Velebita, specifičnom konfiguracijom terena te utjecajem okolnog mora.

Prema Köppenovoj klasifikaciji klime, koja uvažava bitne odlike srednjeg godišnjeg hoda temperature zraka i količine oborine otok Pag se nalazi u prostoru prijelaza sredozemne klime s vrućim ljetom (Csa, odnosno eumediteranska) u umjereno toplu vlažnu klimu s vrućim ljetom (Cfa, odnosno submediteranska) to jest eumediteransko-submediteranskoj zoni sredozemne klime što se jasno odražava na prisutnoj vegetaciji.

Obilježja takve klime su vrlo topla i sušna ljeta s kišnim zimama bez ili sa vrlo malo snijega. Obzirom na izduženost otoka Paga primjetne su male, ali ipak prisutne razlike u podacima dviju glavnih meteoroloških postaja u Pagu i Lunu. *Tako je za razdoblje od 1951. do 1985. godine prosječna godišnja temperatura u Pagu iznosila 15,3 °C sa prosječnom amplitudom od 17,7 °C između siječanjske temperature od 7 °C i srpanjske temperature od 24,7 °C dok je u Lunu izmjerena prosječna temperatura iznosila 15,2 °C sa prosječnom amplitudom od 16,6 °C. Unutar mjerenog razdoblja izmjereni temperaturni maksimum za obje postaje iznosio je 37,0 °C (1957.) dok noviji podaci dostupni za grad Pag pokazuju temperaturni maksimum od 40,4 °C izmjeren 1998. godine. Izmjereni minimum za grad Pag izmjeren 1963. godine iznosio je -12,5 °C. Najtopliji mjeseci su srpanj i kolovoz, a najhladniji siječanj i veljača.*

Broj sunčanih sati u Pagu iznosio je 2268 h/god (1961.-1985.), a prosječna godišnja količina oborina na otoku Pagu iznosi između 1050 mm i 1106 mm godišnje. Najveće količine oborina bilježe se u razdoblju od rujna do prosinca sa maksimumom u studenom dok se najmanje količine oborina bilježe uglavnom u srpnju. Snijeg je na Pagu vrlo rijetka i kratkotrajna pojava.

Vjetrovitost je na otoku Pagu izrazita, posebice na njegovim SI stranama izloženim buri koja puše s Velebita. Bura, koja čini oko 35% svih vjetrova poznata je po svojoj mahovitosti, jačini i trajanju.

Bura je najizraženija u zimskom dijelu godine kada često doseže i orkansku jačinu dok je u toplijem dijelu godine u pravilu rjeđa i slabija.

Snaga bure i količina morske soli koju ona nanosi na otok ima direktan utjecaj na izgled otoka, odnosno na raspored vegetacije na otoku. Naime, na cijeloj istočnoj strani otoka koja je na direktnom udaru vjetra uopće nema vegetacije. To je posljedica posolice uzrokovane vjetrom koja zaslanjuje vegetaciju, tla i vode što čini veliku štetu i onemogućava obnovu biljnog pokrova na ogoljelim dijelovima. Zbog toga se često ta ogoljelost kamena uspoređuje sa mjesječevom površinom i naziva mjesječev krajobraz.

Da je bura veoma važan faktor na otoku Paga dokazuju i česti prekidi trajektne linija kada bura puše a nerijetko je zatvoren i Paški most zbog čega otok povremeno ostaje „odsječen“ od kopna. *Osim bure, izraženo je i jugo koje je najčešći vjetar na otoku (oko 39 % svih vjetrova) a još su prisutni ljetni maestral i tramuntana.*

3.1.5. Biološka raznolikost i vegetacijske zone

Biološka raznolikost otoka Paga veoma je izražena. Tome u velikoj mjeri pridonosi geografski položaj otoka i njegov izduženi oblik pružanja, zatim reljefni kontrast relativno visokih karbonatnih bila u odnosu na niska područja flišnih uvala, blizina Velebita i sa tim u vezi snažna izloženost buri te dugi i različiti društveni utjecaji zbog čega se na otoku nalazi mnoštvo različitih ekosustava sa velikim brojem biljnih i životinjskih vrsta.

Zbog mikroklimatskih razlika sjevernog i južnog dijela, otok možemo podijeliti na jugozapadne dijelove koji pripadaju eumediteranskoj vegetacijskoj zoni a sjeveroistočni dijelovi uglavnom pripadaju submediteranskoj vegetacijskoj zoni.

Najvažnije zajednice otoka Paga danas svakako predstavljaju prostori kamenjarskih pašnjaka koji dominiraju u ukupnom površinskom pokrovu otoka dok su šume relativno slabo zastupljene i zauzimaju tek nekih 5% površinskog pokrova. Da je to nekada bilo drugačije govori brojni tragovi i zapisi prema kojima su velike površine otoka bile pod šumskim zajednicama. Za nastupanje deforestifikacije zaslužno je više različitih čimbenika koji su svojim međusobnim utjecajem stvorili krajobraz otoka Paga onakvim kakvim ga poznajemo danas. Pretpostavlja se kako su glavni uzroci odgovorni za deforestifikaciju paških šuma kombinirano djelovanje klimatskih prilika (prvenstveno bure) sa intenziviranjem stočarstva i prekomjernom sječom drveća.

*Šume danas pokrivaju površinu od oko 15 kilometara kvadratnih, no primjetan je trend širenja njihove površine. Najvažnija asocijacija eumediteranske šume jest šuma hrasta crnike (*Quercus ilex*) sa pratećim vrstama poput divlje masline, brnistre, ružmarina, somine, krnele, smrdljike i drugih. Degradacijske oblike ove šume, makije i garige, čini niz sredozemnih vrsta koje prate crniku, karakteristične za niske šikaraste zajednice eumediterana. U submediteranskoj zoni glavnu asocijaciju čine šume hrasta medunca (*Quercus pubescens*) sa pratećim vrstama poput*

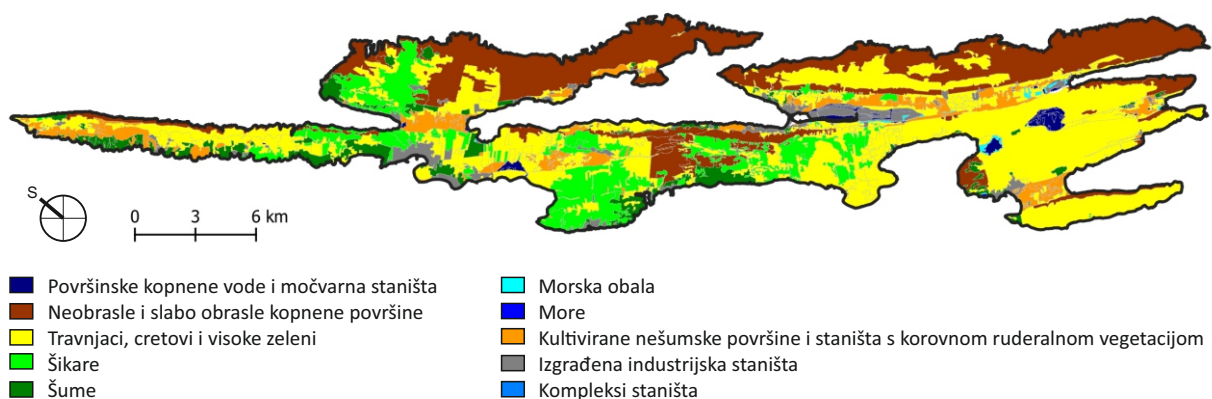
brijesta, makljena, klena, bijelog graba, jasena, smriče i slično. Na otoku su još prisutne i sastojine crnog i alepskog bora (*Pinus nigra* i *Pinus halepensis*) no one su mahom zasađene i kultivirane od strane čovjeka. Rijetki su primjeri pojedinačnih stabala borova koji su iznikli iz sjemena donesenog burom s Velebita.

Duž čitavog otoka prevladavaju najizraženiji degradacijski oblici biljnog pokrova koje čine različiti tipovi kamenjarskih pašnjaka i suhih travnjaka, a ponegdje i livada koje su ponajprije smještene u nižim dijelovima flišnih udolina.

Na Pagu je zastupljeno nekoliko tipova kamenjarskih pašnjaka. Najzastupljeniji su kamenjarski pašnjaci primorskog brdena i kršina (*Asphodelo-Chrysopogonetum typicum*) kod kojih je posebno izdvojeno nekoliko facijesa poput tovarnjaka (*Cytisus spinescens*), smilja (*Helichrysum italicum*, na Pagu još i kadila), dragušice (*Scolymus hispanicus*), Wulfenove mlječike (*Euphorbio veneta*), bjelušine (*Inula candida*) i šikaline (*Cirsium acarna*); te kamenjara kovilja i ljekovite kadulje (*Stipo-salvietum officinalis typicum*) s ponegdje istaknutom bjelušinom (*Inula verbascifolia*). Posebno su istaknuti i tzv. istočnojadranski submediteranski suhi travnjaci murave i to travnjaci primorskog zečjeg trna i dlakavog uspravnog ovsika (*Ononidi-Brometum condensati*) koji se pojavljuju u nekoliko različitih oblika sa šiljevinom (*Schoenus nigricans*), s kršinom (*Chrysopogon gryllus*), s prevladavajućim dlakavim uspravnim ovsikom (*Bromus condensatus*) i sa smiljem (*Helichrysum italicum*).

Od livada su najzastupljenije vlažne livade i livade slanuše. Na otoku ima i ponešto močvarne vegetacije, odnosno trstika koji su zastupljeni uz blata i močvare te na predjelima gdje je prisutna bočata voda. Površinski najrasprostranjenija vegetacija na otoku Pagu je vegetacija primorskih vapnenačkih točila i ogoljelih kamenjara koja se proširila sa vapnenačkih točila i zauzela sve ogoljele krške površine nastale degradacijom šuma, šikara i travnjaka. Ta vegetacija zastupljena je zajednicom primorskog mekinjaka (*Drypetum jacquinianae*).

Na zapuštenim obradivim površinama i uz suhozide pojavljuje se nekoliko korovnih zajednica koje su uobičajene na sredozemnom području. Česte su zajednice drače, nerijetko i u kombinaciji sa primorskom sominom ili sobinom (*Juniperus phoenicea*) koja je na mnogim predjelima zauzela kamenjare i pašnjake.

Kartografski prikaz 3. Karta staništa otoka Paga; Izradio autor prema Bioportal

3.1.6. Vrste tla

Vrste tla i njihova količina u direktnoj su vezi sa petrografskim (stijenskim) sastavom otoka. *Obzirom na kamenitu vapnenačku podlogu otoka, tla su u većoj mjeri razvijena samo u udolinskim dijelovima na flišu, deluvijalnim i aluvijalnim nanosima. To su manje zastupljena smeđa tla na flišu dok su više zastupljene različite vrste tla na naplavinama kojima je u udolinama prekrivena fliška osnova. Također su utvrđena teška glinena tla, glineno-ilovasta tla i lakša pjeskovita tla. Ostala tla, plitka smeđa tla, crnice, glinasta tla, crvenice i dr. sporadično su razvijena. Temeljitim pedološkim istraživanjima provedenim još u prvoj polovici 20. st. utvrđeno je da se na krškoj podlozi nalazi samo 2% površina sa siromašnim skeletnim tlom i nešto rastresita pokrova, dok su ostale površine matična stijena karbonatne podloge. Nedostatak crvenice posljedica je mladosti paških kamenjara.*

3.2. Antropogeni čimbenici

3.2.1. Prostorni odraz povijesno-političkih mijena

Tekst poglavlja koje slijedi parafraziran je iz poglavlja *Zemljopisna obilježja otoka Paga u funkciji upoznavanje njegove toponimije* (Magaš D., 2011.) knjige *Toponimija otoka Paga*:

Naseljenost otoka Paga datira od najstarijih vremena ljudske prapovijesti. Iako prve tragove čine arheološki nalazi iz kamenog doba, kada je čovjek opstanak osiguravao lovom, ribolovom i sakupljanjem plodova, naseljenost otoka vjerojatno je bila moguća i ranije obzirom na povoljna prirodno geografska obilježja koja su omogućila neprekinut razvoj ljudskih naseobina sve do danas.

Nekadašnja tisućljetna kopnena povezanost s prostorom Ravnih Kotara uvjetovala je pripadnost Paga južnoliburnskom prostoru *Aenone*, odnosno sjevernodalmatinskom prostoru kako se taj prostor naziva danas. *Ostaci brojnih gradina toga doba razmještenih u svim visinskim zonama uključujući najviši vrh otoka ukazuju na značajnu i intenzivnu valorizaciju svih postojećih prirodnih potencijala u vrijeme prapovijesne Liburnije.* Poseban značaj kod odabira lokacija za smještaj gradina imali su prisutnost vode na području i blizina obradivih poljoprivredne površina, pri čemu su istaknutu vrijednost imali prostori zaštićenih luka i njihov strateški položaj u odnosu na morske plovne puteve. *Takve prednosti koristila je gradina na Košljunu, zacijelo kasnija Kissa, koja je trajala od brončanog doba sve do 15. st. (Batović, Š. 1973.)* Tragovi toga vremena još se mogu pronaći u grobnim humcima, putevima, suhozidima kao i umjetnim lokvama te ostalim ostacima materijalne kulture.

Većina tih gradina s vremenom se razvija u naselja pri čemu su neka od njih i danas najvažnija naselja na otoku. Tako su se u Antici razvijala dva središta, *Cissa s Navaljom* i *Pagus* što također upućuje na značajno vrednovanje prirodno geografskih potencijala otoka, posebno plodnih površina, postojećih voda, mora (solane, ribolov i dr.), kamenoloma te pašnjaka i šuma. *Ostaci limitacije agera u Novaljskoj udolini, izgrađeni vodovodi Kolan – Caska i Škopalj – Novalja (Ilakovac, B., 1982.), nalazi školjaka za proizvodnju boja (škrlet), ostaci opekarske proizvodnje i različiti drugi pokazuju da je Cissa (Caska) izgledno bila i glavno središte života na otoku.* U to doba razvoj je i dalje tekao u okvirima Liburnije koja se tada postupno priklonila rimskoj upravi.

Početne promjene u razdoblju velikih seoba naroda i afirmacije kršćanstva obilježavaju prijelaz u srednjovjekovno razdoblje. Kršćanstvo otoka, očigledno unutar prostora ninske biskupije, potvrđuje se izgradnjom niza crkvice, u naseljima i izvan njih.

Hrvati su se na Pagu pojavili u prvim valovima doseljenja i ustanovljavanja jedne od jezgri hrvatskog primarnog geopolitičkog prostora u neposrednoj okolici Zadra s Ninom kao istaknutim središtem državne vlasti i biskupije. (Magaš 1999.) Gestrateški interesi samostalne hrvatske države u kojoj je Pag od njena priznavanja u 9. stoljeću, i u prvim danima njene opstojnosti, i kasnije u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, kosili su se s bizantskim, mletačkim i

*drugim koji su u ranom srednjem vijeku nastojali ovladati Zadrom i njegovim širim prostorom. Do kraja 11. stoljeća Pag je u nadležnosti hrvatskih vladara od kada i traje njegova izravnija povezanost sa Zadrom, pod čiju crkvenu ingerenciju je pripao najveći dio otoka uključujući Casku i Barbate. Ostali, sjeverni i srednji dio otoka darovnicom kralja Petra Krešimira IV iz 1071. godine ustupljen je Rapskoj biskupiji. *Stoljetna upornost Mletaka da pokore Zadar i teški udarci koje mu je zadavala slabili su i Kešu, odnosno Novalju, i ona je u 13. stoljeću postupno morala prihvatiti nadmoć Rabljana koji su već otprije nastojali svojoj općini pripojiti i druge dijelove Paga. Time je, uz crkvenu nadležnost Rapske biskupije nad sjevernim dijelom otvoren put i svjetovne nadležnosti Raba u 13. stoljeću.*⁵ Tako je dugotrajni angažman Rabljana rezultirao uključivanjem Luna, Stare Novalje i Novalje u rapsku komunu.*

Ti događaji značajno su obilježili povijest otoka Paga koji se stoljećima razvijao u različitim administrativnim okvirima, od Rimskog carstva, Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva, Mletačke republike preko Austrije i Francuske, pri čemu se sjeverozapadni dio otoka često pripajao jednoj ili drugoj strani, a ta podjela zadržana je sve do danas. Naime, nakon osamostaljenja teritorij Republike Hrvatske administrativno je podijeljen na dvadeset županija i Grad Zagreb. Prema prvotnom županijskom ustroju (1993. – 1997.), otok Pag je u cijelosti pripadao Ličko-senjskoj županiji dok godine 1997. dolazi do preustroja jedinica lokalne samouprave gdje Grad Novalja i sjeverni dio otoka pripadaju Ličko-senjskoj županiji dok Grad Pag, te općine Kolan i Poveljana dolaze pod upravu Zadarske županije. Tako je otok Pag novom županijskom podjelom postao jedini hrvatski otok podijeljen na dvije županije.

Sjeverozapadni dio otoka tako administrativno pripada Ličko-senjskoj županiji i Gradu Novalji koja obuhvaća 10 naselja: Casku, Gajac, Kustiće, Lun, Metajnu, Novalju, Potočnicu, Staru Novalju, Vidaliće i Zuboviće.

3.2.2. Kontinuitet života otoka Paga s naglaskom na SZ dio

Tekst koji slijedi citiran je u skraćenom obliku iz knjige *Stani otoka Paga od prapovijesti do danas* (Oštarića 2017.):

Pag je, uz sve druge djelatnosti, ipak najvećim djelom održalo stočarstvo (pretežito ovčarstvo). Ovca (*Ovis aries*) se od davnih vremena neolitika udomaćila na otočkom prostoru. Krajem mezolitika, kada dolazi do zatopljenja, stvoreni su još povoljniji uvjeti za život, pa neke zajednice lovaca – sakupljača započinju domesticirati pojedine jedinice divljih ovaca, koza i goveda, te kultivirati neke vrste divljih sorti žitarica čime postaju zajednice ratara – stočara.

U željezno doba stanovnici otoka sa *stočarstvom kao glavnom granom gospodarstva podižu svoja naselja na prikladnim uzvišenjima te ih osiguravaju kamenim nasipima, danas najmonumentalnijim spomenicima naše prošlosti. Gradine ili Straže, kako ih često narod naziva, nisu korištene isključivo za stanovanje, već se suhozidom ograđeni prostori koristili i za sklanjanje stoke, ovaca i koza koje su stanovnicima ovih gradinskih naselja bili glavno bogatstvo.*

---

⁵ naime, prenaseljenost Raba i time nedovoljna prirodna osnova usmjerila je Rabljane na druge prostore i na stoljetne prijepore sa susjedima na Pagu, na podvelebitskom kopnu, Cresu i Lošinju.

Jedino kod Liburna, naroda koji je u povijesnom vremenu zauzimaov ovaj prostor, evidentni su ostaci ili relikti starih mediteranaca, spomenutih prvih stočara koji su naselili ovaj prostor. Naime, ispod patrijarhalnog indoeuropskog nanosa prisutni su ostatci materijarhata i gineokratije (vladavine žena), kao i sistemi podjele i korištenja ispaše (tetrapolije i dodekapolije), te neki lingvistički survivali koji su uz poznatu liburnsku talasokratiju (ovladavanja morem) i arheološki evidentnu specifičnu konstrukciju šivanih brodova ukazuju na staru mediteransku baštinu. (Suić, 1966.)

Stočarski tip gospodarstva koji je prevladavao kod ovih stanovnika po svojoj prirodi nije autarhičan, već je upućen na razmjenu. Tako se u Liburniji uvozi keramika grčkih i južnoitalskih radionica, koja je kvalitetom i dekorativnošću daleko nadilazila keramiku domaće proizvodnje. Iz istih predjela nešto kasnije se počelo uvoziti i vino gdje je grčko vinogradarstvo već davalo bogate prinose. Zauzvrat, Liburni su trampili svoju stoku i stočne proizvode. Stočarstvo se koristilo za iskorištavanje mesa, mlijeka, vune i kože. (Zaninović 1976.)

Stočarstvo je za razliku od poljoprivrede bilo pokretno, zbog čega je za vrijeme Turskih provala i ratničko pljačkaških upada osiguravalo preživljavanje, dok je poljoprivreda za vrijeme prebjega u utvrđena naselja redovito bila opustošena.

Otok Pag nikad nije bio kompaktno vezan uz jače središte nego su se za njegov teritorij otimali jači susjedni komunalni i biskupski centri. Iz antike se na otoku nije održalo jače urbano središte zbog čega je u srednjovjekovno doba otok Pag podijeljen između plemstva Raba i Zadra. (Škunca, A. 1987.)

Kako je za razumijevanje složenosti razvoja krajobraza ovog rada važnije razjasniti situaciju koja se odvijala na SZ dijelu otoka Paga iz knjige Stani otoka Paga prikazat će se dijelovi koji se odnose na taj dio, odnosno dio koji je značajno vrijeme kroz povijesti pripadao Rabu i njegovim građanima:

Za razjašnjavanje situacije na SZ dijelu poslužio je rad (Crnković, 1988.) u kojemu među ostalim piše: „Srednjovjekovni rapski municipij držao je u svome posjedu sve pašnjake otoka Raba i dio na sjeveru Paga. Trajnom uspostavom mletačke vlasti poslije 1409. g. Venecija uzima te pašnjake kao regalije, te ih iznajmljuje rapskim plemićima (2/3) i pučanima (1/3) za 3000 mletačkih libara. Mlečani 1642. g. prodaju to svoje pravo privatnicima, te je od 1703. ono u posjedu rapske obitelji Dominis. Plaćajući navedeni kanon, rapski građani imaju isključivo pravo posjedovanja vlastitih stada i korištenja pašnjaka. Pastiri su najamnici koji u naknadu za čuvanje i sve ostale poslove oko stoke dobivaju 1/3 proizvodnje. Pastiri na otoku Pagu imaju posebno običajno pravo, potvrđeno Rapskim statutom.

Rješavanje pašnjačkog agrara počinje 1836., a dovršeno je razdiobom pašnjaka 1848. g. Svako selo dobilo je pašnjake razmjerno broju stanovnika, a jednako tako i grad Rab. Zapravo, selima su dodijeljene 2/3, koliko su prije uživali plemići, a građanima je ostala 1/3 koju sada ravnopravno dijele. Time su ukinuti feudalni odnosi na pašnjacima otoka Raba i susjednih školja,

jer su građani dobili pašnjake na Otoku Pagu.

Iz razdiobe su izuzete Novalja, Stara Novalja i Caska na Pagu, pa tamošnji stanovnici uživaju samo ostatak pašnjaka nekadašnjeg vlastiotskog municipija. Zato novaljski i lunjski pastiri rade na pašnjacima rapskih građana na lunjskom poluotoku. Tu postepeno, krčeci kamenjar, pretvaraju dio pašnjaka u njive, vinograde, maslinike i voćnjake, pa tim poboljšanjima postaju suvlasnici pašnjaka na kojima privređuju. Zbog toga ih rapski građani ne mogu udaljiti s pašnjaka, ali se ni oni ne mogu osloboditi feudalnih davanja gradu i građanima.

U tako blokiranom odnosu razvilo se napoličarsko⁶ korištenje pašnjaka, a tla privedena kulturi, tretiraju kao zajedničko dobro svih članova Općine Rab, te njima raspolaže općinska uprava. Težaci što obrađuju te krčevine daju Općini „dohodak“ koji je iznosio četvrtinu uroda žitarica i šestinu uroda grožđa. Složenom odnosu između seljaka i građana pridonijelo je pitanje korištenja šuma na Lunjskom poluotoku. Općina Rab priječila je Novaljcima i Lunjanima da se tu opskrbljuju ogrjevnim i građevnim drvom, što je još više otežavalo njihov položaj.

Brojni i raznovrsni pokušaji seljaka da se oslobode tih nameta i dođu u posjed pašnjaka u doba Austro-ugarske nisu donijeli pozitivne rezultate. Rješavanje toga pitanja u staroj Jugoslaviji prekinuo je drugi svjetski rat. Tako je tek na temelju Zakona o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera na području Dalmacije i Hrvatskog primorja od 20. studenoga 1946. novaljskim i lunjskim pastirima pripalo pravo nad tim zemljištem“ (Crnković, 1988.).

Crnković također piše: „Korištenje rapskih i paških pašnjaka za uzgoj ovaca važna je gospodarska grana na ovim otocima. No, još važnije bijaše obrađivanje plodnih dolina i pristranaka na blagim otočnim padinama, jer su se u uvjetima naturalne privrede gotovo sve do kraja 19. st. tu proizvodila osnovna dobra za namirivanje prehrambenih potreba pučanstva. Ratarstvo je, dakle, bitnije za prehranu i opstanak stočnoga pučanstva, ali je stočarstvo, iako je i ono dobrim dijelom namijenjeno namirivanju domaćih potreba, niz stoljeća najvažnija grana robne proizvodnje na ovome tlu.“

Težak život seljaka na „rapskom“ dijelu otoka jasno se vidi iz još jednog Crnkovićevog članka: „Parazitska funkcija grada sastojala se ne samo od posjedništva, nego da su manje-više svi građani imali udjela u iskorištavanju pastira i težaka na posjedovnom području općine, da se jedino oni imali pravo baviti određenim zanimanjima, da su gradu pripadala ribolovna područja i da se seljaci time nisu smjeli baviti.“

Padom Venecije i uspostavom austrijske vlasti ništa se nije mijenjalo u agrarnim odnosima na ovom prostoru, kao ni kasnijim dolaskom Francuza na vlast. No francuzi su zato uveli dodatno plaćanje državnog poreza u iznosu jedne desetine godišnjega zemljišnog dohotka što je kako zaključuje Oštarić učinilo Novaljce porezima i daćama najopterećenijim seljacima tog doba na području Dalmacije.

Francuzi su unijeli još jednu promjenu, naime Dandolo⁷ je početkom 19.st. izvršilo novu

---

⁶ napoličarenje – raditi za napolicu; dijeljenje pola – pola

⁷ Vincenzo Dandolo – generalni providur Dalmacije

administrativno-teritorijalnu podjelu Dalmacije držeći se načela prirodne cjelovitosti političkih zajednica i time ukinuo podjelu otoka Paga na dva dijela i formirao jednu jedinstvenu općinu. Rabljani koji su izgubili općinsku jurisdikciju nad Pagom sada žele sačuvati njegov posjed, privatni i općinski. Do sredine 19. st. položaj novaljskih i lunjskih pastira na rapskim pašnjacima nije se mijenjao.

Obzirom na preopterećenost Novaljaca feudalnim daćama i želju za poboljšanjem svoga položaja seljački pritisak je rastao. Iako se još ne zna koji dokument i ni koja ga je državna oblast donijela, zna se kako su Novaljci dobili dio Rapskih pašnjaka i da je to bilo učinjeno poslije 16. siječnja 1834. (Oštarić 2017.). To je dodatno potaknulo sve ostale seljake na ovome području da traže ukinuće feudalnih odnosa i pravičnu podjelu pašnjaka. Iako je djelovalo kako je započeta jednaka i sveobuhvatna podjela pašnjaka, Novaljci su novi transkriptom u potpunosti zapostavljeni i isključeni iz razdiobe te se prijašnja razdioba proglašuje nevažećom.

Još jedan citat kojeg donosi Crnković dokazuje kako je bilo teško novaljcima i lunjanima trpjeti rapsku vlast: „*Rapski udjelnici neće se u budućnosti morati brinuti za svoj životni minimum. On im je osiguran s pašnjaka na otoku Pagu. Primjerice, četveročlana rapska obitelj, dajući ovce u napoličarenje, mogla je u prosjeku godišnje dobiti meso od 15 janjaca i 5 ovaca, 20 koža od zaklana blaga, oko 15kg vune i najmanje 150 kg kvalitetnog paškoga sira. A sve to bez ikakva vlastita truda, za čistu rentu.*“

Težnja za otkupom Novaljskih stanara došla je u sukob sa željom ostalih Novaljaca da dođu do trajne, sigurne i besplatne opskrbe ogrjevom zbog čega Novaljci u pregovore sada ulaze sa dvije odvojene skupine, Novaljcima i Novaljskim stanarima zajedno sa Lunjanima. U jednome trenutku stanovnici Lunjskog poluotoka pišu općinskom vijeću Raba i obrazlažu im svoje pravo: „*Što smo mi kmetovi na tom zemljištu, na kojem se rodili i živili naši djedovi, otac i mi. Pa sada da dođe drugi i otjera nas! A do toga bi došlo, jer dok težak može živiti kao kmet uz gospodina vlasnika, ne može uz težaka kao vlasnika. Što bi se pitanje kupoprodaje mirno riješilo, dok bi inače lako moglo doći do nemira i smutnja.*“ (HAR, 31 188: 231/1908.)

S vremenom se napetost umirila i prevladala je razboritost. Novaljski stanari i Lunjani dobili su jamstvo da njihova prava neće biti okrnjena i da će kupoprodajom postati vlasnici pašnjaka, a da će ostali Novaljci zajedno s njima (kao imovina općine) dobiti u vlasništvo samo šume a ne zemljišta. U pregovorima se uz punopravnog zastupnika oba dosad razdvojena tabora, Ivana Tomu Crnkovića, nalaze i njihovi potpisi. Međutim pregovori vrlo brzo dobivaju ultimativni oblik i naposljetku propadaju zbog čega rješenje lunjskog pitanja ostaj na mrtvoj točki.

Sve do kapitulacije Italije 1943. g. lunjski i novaljski seljaci redovno su namirivali svoje podložničke prinose Općini Rab i rapskim građanima. U okolnostima kakve su nastupile nakon kapitulacije niti su Rabljani imali snage doći po dohodak, niti su ga Novaljci i Lunjani bili spremni dati čime je prestala podložnička obveza (Crnković, 1988.). Tako je pravda bila samo djelomično zadovoljena, obzirom da Novaljci ni Lunjani nisu ostvarili svoje potpuno pravo na zemlju koju su obrađivali, niti na pašnjake u kojima su držali svoja stada.

Zakonom o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera na području Dalmacije i Hrvatskog Primorja iz 1946. konačno je ukinuto vlasništvo Rapske općine i plemstva nad SZ dijelom otoka dok nad Lunom Rapska općina gubi prava tek 1992. godine od kada novom administrativnom podjelom Republike Hrvatske Lun prelazi u sastav novoosnovane općine Novalja.

Jasnu sliku o održivom odvijanju života na otoku Pagu pružaju nam i njegovi zaselci, odnosno stanovi smješteni duž otoka Paga. Premda je veliki dio tih stanova napušten a neke od njih izbrisao je trag vremena, na otoku Pagu još možemo pronaći stanove čija obilježja i tragovi neposredne okoline govore u prilog tomu kako se na prostorima tih stanova život neprekidno odvija još od prapovijesnih vremena.

Pastirski stanovi bili su vrlo važan čimbenik opstanka života na otoku Pagu. Stan je za pastire sela i manjih gradova bio nužnost, a što je više bio udaljen od mjesta stalnog stanovanja to je potreba za njime bila veća. Imati stan i pastirsku djelatnost na koja je vezana za taj prostor na otocima je značilo mogućnost rada i sigurnost opstanka. Uz pastirsku djelatnost stanovnici su krčili brojne veće ili manje površine. Na tim iskrčenim površinama, uglavnom crvenice, za svoje potrebe su sadili najnužnije kulture što su im služile za uporabu pri dužem ili stalnom boravku na stanu.

Mjesta gdje su građeni stanovi pomno su birana u prapovijesno doba, a i u novijim vremenima. Stani su uglavnom bili građeni podalje od mora, a najviše ih je na uzvisinama odakle je bio osiguran široki pogled na okolicu. Razlog tome bila je veća sigurnost i zaštita od gusara ili drugih razbojnika. Također zbog zaštite od krađa na istaknutim brežuljcima uzduž cijelog otoka u Podvelebitskom kanalu izgrađeno je na stotine pastirskih zaklona (stražica ili gracića).

Važan čimbenik života i opstanak svakog stana svakako je bila voda. Ako u blizini nije bilo izvora, onda su tu kao nadomjestak bile iskopane lokve ili bunari koji su opet morali biti na mjestima pomno izabranim da bi i u najsušnijim godinama što dulje zadržali vodu. Moglo bi se reći da je mogućnost kopanja lokve u brojnim primjerima pastirima određivala gdje će graditi stan.

Pojedini stanovi vremenom su postali manja naselja, a većina ih je tijekom vremena i napuštena. Kroz čitavu povijest sve do najnovijih vremena stanovi su građeni suhozidnom tehnikom pa ih je bilo relativno lako pregrađivati i premještati, a pri tome ponegdje i potpuno uništiti njihove tragove postojanja. Stanovi koji su „preživjeli“ sve nedaće prošlosti i opstali do novijih vremena vrijedni su dokazi održivog gospodarenja prostorom i prema njihovim modelima upravljanja treba temeljiti buduće planove razvoja otoka i otočnog prostora.

3.2.3. Gospodarstvo

Tekst poglavlja koje slijedi interpretiran je iz poglavlja *Zemljopisna obilježja otoka Paga u funkciji upoznavanje njegove toponimije* (Magaš D., 2011.) knjige *Toponimija otoka Paga*:

Gospodarstvo otoka Paga kroz čitavu povijest zasnivalo se na tradicionalnim oblicima poljoprivrede, ribarstva, eksploatiranju soli i kamena od kojih je na SZ dijelu najveću važnost

svakako imalo stočarstvo, odnosno ovčarstvo. Današnji gospodarski razvoj otoka zasniva se na turizmu koji je u stalnom porastu te sa njim povezanim uslužnim, obrtničkim, prometnim i drugim djelatnostima.

Premda su na gospodarstvo otoka Paga snažan utjecaj imala specifična prirodno-geografska obilježja, na otoku su se razvijao tipičan sredozemni otočni model gospodarenja prostorom, u nešto drugačijim omjerima. Prema Faričiću taj model obuhvaća specifičnu sredozemnu polikulturnu proizvodnju s prevladavajućim utjecajem masline i vinove loze, uzgojem sitne stoke, te razvojem ribarstva i pomorstva. Kao dopuna tim djelatnostima razvijao se obrt. Na Pagu je, kao što je već spomenuto, primat imalo stočarstvo, a dodatno se razvijalo solarstvo.

Te su djelatnosti izazivale izravne posljedice u prostoru, bitno utječući na mijenjanje krajolika. Tako se prema površinskom pokrovu jasno mogu vidjeti razlike u gospodarenju sjevernim i južnim dijelom otoka. Naglašena poljoprivredna valorizacija na sjevernom dijelu otoka u odnosu na stočarsku valorizaciju srednjeg i južnog dijela otoka do danas je ostavila traga na otočkom krajoliku. Primjerice na poluotoku Lun prevladava krajolik s velikim stablima masline unutar suhozidima razdijeljenih ograda, a također su očuvani i šumarci hrasta crnike (Faričić, 2003. prema Butula i sur. 2009.), dok na srednjem i južnom dijelu dominiraju kamenjarski pašnjaci gotovo u potpunosti lišeni visoke vegetacije.

Poljoprivreda otoka vezna je za plodne udolinske zone i polja, ali i za manji dio kamenjarskih površina zasađen otpornijim kulturama (maslina, loza), te za pašnjačke površine, uglavnom krške kamenjare. Poljoprivredne površine čine oko 80% površine otoka; ali tek je desetina od toga obradiva dok su ostalo mahom kamenjarski pašnjaci. Prema korištenju najviše je oranica i vrtova, zatim slijede vinogradi čije su površine bitno smanjenje, s preko 1500 ha početkom 20. st. (Perčić, Š., 1989.) na 551 ha 1991. godine tj. na 1/3. Voćnjaka i maslinika je najmanje, oko 169 ha 1991. g. Maslinici prevladavaju na Lunu gdje zauzimaju površinu od 150 ha.

Znatno više od poljoprivrede na Pagu je istaknuto stočarstvo. Stočarstvo, dominantno ekstenzivnog tipa vezano je za područja kamenjarskih pašnjaka koja prekrivaju čak 86% površine otoka. Ovčarstvo po kome se Pag ističe među hrvatskim otocima, daje osnovno obilježje paškom stočarstvu. U najpovoljnijim godinama broj ovaca na otoku je dostizao 40.000, a ponekad i 50.000 (pr. 1831. g. čak 51.900; Perčić, Š., 1989.) Na otoku je početkom 21. st. obitavalo oko 40.000 ovaca i koza, a od prosinca do ožujka okoti se, po nekim pretpostavkama, 25.000-30.000 janjadi i kozlića (Magaš 2011.). Najveći broj ovaca nalazi se po domaćinstvima dok je manji broj u vlasništvu tvrtki, posebice Paške sirane. Broj ostaloga blaga izuzetno je mali obzirom da više ne postoje potrebe za njihovim uzgojem.

Uzgaja se još i perad čije je broj posljednjih godina u porastu, gdje osim oko 12.000 peradi smještenih u domaćinstvima velik broj peradi nalazi se u peradarnicama pojedinih tvrtki, primjerice Paška sirana u dva peradarnika drži oko 7.000 nesilica. Pčelarstvo je također oduvijek bila značajna dopunska grana poljoprivrede, a dostupni su podatci iz 2003., kada je zabilježeno preko 1.000 košnica u domaćinstvima (Magaš 2011.).

Šumarstvo je, obzirom na ogoljelost otoka (što je posljedica klimavegetacijskih prilika, ali i dezertifikacije uzrokovane dugotrajnim antropogenim utjecajem (Butula i sur., 2009.)) slabo razvijeno. Pod šumama i šumskim zemljištem je oko 1500 ha (1993.) Šume imaju tek oko 40.000 m³ drvene mase; godišnje se sijeku male količine, do 2000 m³, ponekad samo nekoliko kubika, u prosjeku 200-300 m³. U prosijeku godišnje se pošumljavaju površine od oko 25 ha. (Magaš 2011.)

Posljednjih desetljeća uzgoj sitne stoke, ali i poljoprivreda uopće, dobrim su dijelom napušteni, pa se biljni pokrov postupno počeo obnavljati. Upravo taj proces reforestifikacije, nasuprotan višestoljetnim procesima dezertifikacije paškog krša, upućuje na važnu ulogu mijena gospodarskih aktivnosti na oblikovanje krajolika (Faričić, 2004. prema Butula i sur., 2009.). Tome pridonosi i podizanje velikog broja maslinika u proteklom razdoblju čija se ukupna površina zasigurno povećala od navedenih podataka iz 1991. godine.

Solarstvo je jedna od najstarijih i najvažnijih djelatnosti na otoku Pagu za čiji su razvoj zaslužna idealna područja plitkih uvala zajedno sa pogodnom klimom. U srednjem vijeku na otoku se razvila prava „industrija“ soli za čije su se vlasništvo i monopol trgovine borile susjedne gradske komune (Zadar, Rab, Pag), a potom i jadranske velevlasti, posebno Venecija (Faričić, 2004. prema Butula i sur., 2009.) Proizvodnja soli danas se odvija u Pagu i Dinjiški gdje se godišnje proizvede i do 20.000 t soli (Magaš, 2011.).

Ribarstvo je na Pagu prisutno od najstarijih vremena, većinom kao dopunska djelatnost. Razmjerno povoljna lovišta omogućavala su ulove različitih vrsta ribe, a značajna su bila lovišta tune čemu svjedoče danas napuštene tunere u Staroj Novalji, Caskoj, Metajni, Slanoj i Pod Brestom. Intenzifikacija ribarstva sredinom 50-tih godina prošlog stoljeća osiromašila je riblji fond što je dovelo do lošijih ulova i smanjena broja ribara. U novije vrijeme profesionalni ribolov se osuvremenio većim ribarskim brodovima – kočama kojima se danas uz propisane kvote dobro lovi. Veliki dio domaćeg stanovništva, rekreativno se, za vlastite potrebe bavi ribolovom koristeći manje brodice i sitnija ribolovna pomagala. Na Pagu se nalazi i nekoliko ribogojilišta gdje se uzgajaju kvalitetna bijela riba i školjkaši.

Značajna uloga u gospodarstvu otoka Paga sigurno pripada sirarstvu i proizvodnji sira koja se neprekidno odvija dugi niz godina. Posljednjih godina proizvodi se oko 700 tona paškog sira godišnje, što u domaćinstvima, što u pogonima. Značajna je i proizvodnja paške „puine“ odnosno skute. Paški sir svojom je kvalitetom konkurentan u svjetskim razmjerima, što potvrđuju brojna osvojena odličja dvaju vodećih paških sirana, Paške sirane i sirane Gligora.

Starodrevna izrada paške čipke posebitost je ovog otoka i posebice grada Paga. Donedavno u zamiranju, onedavno se ponovno sve više promovira, primjerice i kroz posebni školski program, što ukazuje na korisnu promjenu odnosa prema tom vrijednom obrtu koji donosi znatne koristi turizmu i obrtništvu otoka. (Magaš, 2011.)

Posljednjih desetljeća otok Pag doživljava ubrzan razvoj što je posebno naglašeno u turizmu i ugostiteljstvu te ostalim popratnim djelatnostima.

3.2.4. Recentna povijest i aktualne promjene

U sljedećem tekstu pojam Novalja obuhvaća čitavi SZ prostor otoka Paga obzirom da je njegovo administrativno sjedište.

Svoj intenzivni razvoj Novalja doživljava dolaskom turizma na Jadran. Iako svoje prve turiste Novalja pamti još u 30-tim godinama prošlog stoljeća, veća turistička ekspanzija počinje tek 50-ih godina. Ipak svoju pravu preobrazbu Novalja započinje 90-ih godina kada dobiva status jedinice lokalne samouprave, 1993. godine Novalja prvo postaje općina da bi zatim 1997. postala grad. Osamostaljenjem i odvajanjem od tadašnje općine Pag, Novalja zaokreće gospodarsku politiku i promišljenim ulaganjem u vlastite resurse potiče snažan gospodarski rast.

Unatrag zadnjih dvadesetak godina Novalja se pozicionira kao svjetski turistički brend poznat po plaži Zrće gdje iz godine u godinu dolazi sve veći broj turista zbog poznatih festivala i „party“ turizma. Taj nagli porast naročito se dobro može vidjeti u dostupnim podacima o ukupnom broju stanova na području grada Novalje gdje se 2001. godine u Novalji nalazi 5168 stanova od čega se nešto manje od 2.000 koristi za stalno stanovanje dok je prema posljednjem popisu iz 2011. godine broj stanova porastao na 10.333 što je porast od 100% a broj stanova za stalno stanovanje je ostao gotovo nepromijenjen što jasno ukazuje na povećane potrebe za smještajem sve većeg broja turista. Broj dolazaka i noćenja u stalnom je porastu pa je tako 2019. godine Novalja zabilježila 266.130 dolazaka te 1.689.897 noćenja što ju svrstava među najposjećenije gradove u Hrvatskoj.⁸

Gospodarski rast istovremeno je praćen ulaganjem u infrastrukturu što je rezultiralo i boljim uvjetima za život lokalnog stanovništva zbog čega grad Novalja bilježi blagi porast broja stanovnika. Tako je Novalja 1991.g. imala 3175 stanovnika, 2001.g. 3335 stanovnika a 2011.g. 3663 stanovnika.⁹

Od 2014. godine kad je izrađen Master plan turizma Grada Novalje do 2025. godine Novalja zaokreće svoju turističku politiku i osim do tada primarnog 'party' turizma u svoju ponudu uvodi i nove oblike turizma. Naglasak se još više stavlja na prirodne i kulturne resurse što će svakako obogatiti i proširiti turističku ponudu te privući brojne nove turiste. Među projektima gdje se prepoznaje vrijednost krajobraza i poljoprivrednih površina ističu se Lunjski maslinici, „Mjesečev krajobraz“ zone Barbat, Ruralni park Novaljsko polje i mnogi drugi.

3.2.5. Prometna povezivost i stari putovi

Prometno povezivanje izuzetno je značajno za održavanje života na otoku i njegov razvoj. Prometna povezanost otoka Paga znatno je poboljšana izgradnjom Paškog mosta prema Zadru kod Rtine 1968. godine te izgradnjom trajektnog pristaništa u uvali Žigljen 1990. godine. Taj pravac imao je posebno značajnu ulogu u ratnom razdoblju od 1990. do 1993. kada je to bio jedini cestovni koridor koji je povezivao Južnu Hrvatsku sa ostalim dijelovima Hrvatske i drugim zemljama. Danas taj pravac čini magistralna prometnica D 106 pružajući se od trajektnog

⁸ izračunao autor

⁹ službeni podaci Državnog zavoda za statistiku

pristaništa Žigljen preko gradova Novalje i Paga sve do Posedarja gdje spajanjem na magistralnu prometnicu D8 povezuje otok Pag sa gradom Zadrom, najbližim regionalnim središtem.

Ostale prometnice na području SI dijela otoka Paga županijskog su i lokalnog karaktera. To se prije svega odnosi na županijske ceste koje povezuju Novalju sa Lunom (Ž 5151) i Novalju sa Starom Novaljom (Ž 5210) te prometnicu lokalnog značaja koja povezuje Novalju sa Metajnom (L 59007). Duž područja nalaze se i prometnice nižeg značaja, najčešće smještene unutar samih naselja i često vrlo uske, nedovoljne za istovremeni prolazak dvaju vozila zbog čega zahtijevaju mimoilaženje na dostupnim proširenjima.

Duž čitavog područja nalazi se i veliki broj poljskih puteva koji se razlikuju svojim dimenzijama ovisno o namjeni, dali za prolazak poljodjelskih vozila (traktora) ili pješaka, odnosno pastira. Na Lunu su ti putevi smješteni u uskim klancima između visokih suhozida okolnih pašnjaka i obradivih površina, danas često obrasli i gotovo neprohodni; na području Staronovaljske zaglave stari pastirski putevi do udaljenih pašnjaka u kamenoj goleti 'zameteni' su mrežom novih, širokih makadamskih puteva, kojima prometuju kamioni za potrebe obližnjih kamenoloma; Barbatski hrbat obilježen je mrežom pastirskih puteva jedva primjetnih u nepreglednoj i naizgled beživotnoj kamenoj pustinji koje su tisućljećima utvrđivale paške ovce, ti putevi danas služe kao popularne pješačke (*trekking*) staze, koje turisti rado posjećuju i njima prolaze; te naposljetku putevi Novaljskog polja, postavljeni u ortogonalnoj mreži čija je sadašnja glavna namjena također u svrhu turizma, kao biciklističkih staza obzirom da je polje dobrim djelom zapušteno.

Morskim putem, osim preko trajekte veze kojom je Novalja povezana sa kopnenim dijelom županije i gradom Gospićem kao njenim sjedištem Novalja je povezana i sa Rijekom kao makroregionalnim središtem na sjeveru i to preko katamaranske liniji Rijeka – Rab – Novalja.

4. Prostorno planiranje i zaštita prostora

4.1. Analiza prostornog plana uređenja Grada Novalje

Analiza prostornog plana omogućuje uvid u zakonom predviđen scenarij na relaciji zaštita-razvoj krajobraza. Provedenom analizom utvrđen je stupanj zaštite poljoprivrednog i kulturnog krajobraza u odnosu sa predviđenim mjerama za njihovu revitalizaciju, odnosno razvoj.

Područja i građevine od važnosti za državu i županiju

Na području Grada Novalje temeljem prostornog plana Ličko-senjske županije utvrđena su sljedeća područja i građevine:

A. od važnosti za Državu:

- Regionalni – međužupanijski vodovod – južni ogranak,
- Postojeći prijenosni elektroenergetski vodovi - dalekovod 110 kV,
- Postojeća transformatorska postrojenja i rasklopišta naponske razine 110 kV,
- Luka nautičkog turizma Novalja,
- Državne ceste D 106 i D 107 (prekategorizirana na ŽC 6274),
- elektronička komunikacijska infrastruktura i povezana oprema (nepokretne zemaljske mreže i antenski stupovi osnovnih postaja).

B. od važnosti za županiju:

- Županijska cesta Ž 5151,
- Kanalizacijski sustavi Grada Novalje,
- Luke otvorene za javni promet županijskog značaja (Novalja, Žigljen i Drljanda),
- Luke otvorene za javni promet lokalnog značaja (Stara Novalja, Tovarnele, Zubovići i Metajna),
- Luke nautičkog turizma (Stara Novalja i Tovarnele),
- Sportske luke (Novalja, Stara Novalja, Tovarnele, Potočnica, Metajna, Kustići i Zubovići),
- Građevina za postupanje s otpadom, reciklažno dvorište i transfer stanice.

Prostornim planom uređenja Grada Novalje, ovisno o prirodnim karakteristikama prostor se razgraničuje na:

- Poljoprivredno zemljište,
- Šume i šumsko zemljište,
- Površine posebne prirodne vrijednosti,
- Zaštićeni obalni pojas,
- Područja i dijelove ugroženog okoliša;

dok se prema namjeni prostor razgraničuje na:

- Površine naselja
- Površine izvan naselja za izdvojene namjene
- Površine infrastrukturnih sustava
- Poljoprivredne površine i šumske površine
- Morske površine

Površine za razvoj i uređenje prostora smještene su unutar građevinskog područja i izvan građevinskog područja. Područja i građevine izvan građevinskog područja koriste se za koridore i građevine infrastrukture, iskorištavanje mineralnih sirovina te za gospodarske građevine, građevine za vlastite gospodarske potrebe i potrebe seoskog turizma u funkciji obavljanja poljoprivredne djelatnosti.

Unutar površina izdvojene namjene izvan naselja provodi se razgraničenje površina u smislu određivanja detaljnije namjene prostora:

- Solarni park - SP
- Gospodarska namjena:
  - proizvodna (pretežito zanatska - I2)
  - poslovna (pretežito uslužna – K1, pretežito trgovačka – K2, komunalno-servisna K3, komunalna - zbrinjavanje otpada – K4)
  - ugostiteljsko-turistička (T1–hotel, T3-kamp i T4-turistički punkt „Zrće“)
- Sportsko-rekreacijska namjena (R1- sportski centar sa nogometnim igralištem)
- Javna i društvena (vjerska – D8 i vatrogasci – D9) namjena
- Groblja (+)

Površine infrastrukturnih sustava dijele se na:

- Prometne (ceste, pomorski i zračni promet)
- Pošta i elektroničke komunikacije
- Energetski sustav
- Vodnogospodarski sustav

Prostornim planom poljoprivredne površine dijele se ovisno o utvrđenom bonitetu tla na:

- P2, poljoprivredno tlo isključivo osnovne namjene, vrijedno obradivo tlo
- P3, poljoprivredno tlo isključivo osnovne namjene, ostala obradiva tla
- PŠ, ostalo poljoprivredno tlo, šume i šumsko zemljište;

pri čemu temeljni kriterij za razvoj poljoprivrede jest osigurati trajnu ekološku ravnotežu područja, odnosno sačuvati postojeće poljoprivredne površine više klase bonitetnog tla (P2) namijenjene isključivo primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i povećati površine poljoprivrednog zemljišta nižeg bonitetnog tla.

Šumske površine razgraničene su na šume isključivo osnovne namjene - gospodarske (Š1) i na šume posebne namjene (Š3), na dijelovima planirane kao gradski perivoj (Š3-1), mediteranski vrt (Š3-2), značajni krajobraz Zrće (Š3-3) i značajni krajobraz Straško (Š3-4).

U cilju obnove i povećanja šumskih površina na njima je zabranjena gradnja građevina, osim za potrebe iskorištavanja i zaštite šuma, te nije dozvoljena njihova prenamjena. Također, kroz program gospodarenja šumama između ostalog određeno je kontinuirano pošumljavati nove površine, posebno na dijelu krša, opečarenih dijelova i područja pojačane erozije.

Razgraničenje mora i morskih površina provodi se određivanjem namjene za:

- Prometne djelatnosti (plovni putevi, luke otvorene za javni promet, luke posebne namjene - nautički turizam i sportska luka, športske – komunalne luke, privezišta, sidrišta i pomorska signalizacija)
- Ribarenje
- Područja akvakulture (bijela riba i školjkaši)
- Turizam i rekreaciju (pojas širine 150 m od obale a posebno uz turističke zone i kupališta)

Na morskim površinama koje nisu razgraničene za pojedinu namjenu ne mogu se graditi nikakvi objekti stalnog niti izvoditi zahvati privremenog karaktera. Svi objekti na priobalnom području moraju se dimenzionirati i graditi na način da se minimaliziraju građevinski zahvati u moru i otkopavanje obale, te da se kvaliteta okolne obale i mora sačuva u što izvornijem izgledu i obliku.

Građevinsko područje grada Novalje kao zaštićene urbane i povijesne cjeline zahtijeva više razine urbanog standarda i zaštite okoliša.

Građevinska područja naselja koja predstavljaju oblikovno vrijedne ruralne cjeline ili su kao takva zaštićena, odnosno predviđena za zaštitu, uređuju se uz poštivanje struktura i matrica tih naselja, tradicionalnog oblikovanja i gabarita građevina sukladno zatečenim vrijednostima i obilježjima naselja.

Izvan građevinskog područja, na poljoprivrednom zemljištu kategorije P2, P3 i PŠ, izvan prostora ograničenja, mogu se graditi gospodarske građevine u funkciji poljoprivredne proizvodnje kako slijedi:

- farme za uzgoj stoke, farme za uzgoj peradi, kunića i sl.,
- poljoprivredne građevine (sirana, uljara i sl.),
- staklenici i plastenici s pratećim gospodarskim objektima, - građevine za vlastite gospodarske potrebe (spremište za alat, strojeve, poljoprivrednu opremu i sl.),

a dodatno na poljoprivrednom zemljištu P3 i PŠ mogu se graditi i vinogradarsko-vinarski pogoni.

Oblikovanje objekta treba biti sukladno okolišu, prema okolnim kamenim zidovima -međama, pa se vanjski zidovi izvode od grubo sleganog neobrađenog kamena, a krovna ploha izvodi se kosa pokrivena kupom kanalicom. U skladu sa oblikovnom tradicijom autohtonog graditeljstva.

Mjere zaštite krajobraznih i prirodnih vrijednosti i kulturno - povijesnih cjelina

Na području grada Novalje temeljem Zakona o zaštiti prirode zaštićeni dijelovi prirode su:

- Poluotok Lun, nalazište divlje masline, zaštićeni u kategoriji botaničkog rezervata (botanički)
- Predio Zrće kod Novalje (Uvala Zrće), zaštićen u kategoriji značajnog krajobraza
- Kolanjsko Blato – blato Rogoza (dio), zaštićen u kategoriji posebnog rezervata (ornitološki)

Osim zaštićenih dijelova prirode, ovim se Planom temeljem utvrđene namjene i režima korištenja prostora uspostavlja planska zaštita prirodnih vrijednosti u kategoriji značajnog krajobraza na slijedećim područjima:

- područje Paških stijena Velebitskog kanala (uključivo uvala Svetojanj),
- cjelokupno područje k.o. Lun,
- prostor poluotoka Zaglava - Uvala Slana - poluotok Furnaža,
- šuma na lokalitetu Straško u Novalji,
- šuma na dijelu područja Vrtić sa oblikovanjem kao mediteranski vrt,
- šuma na dijelu između turističke zone Straško i urbane zone naselja sa oblikovanjem kao gradski park,
- otoci Skrda i Dolfin

U cilju zaštite propisane su općenite mjere:

- potrebno je zabraniti sve zahvate i radnje kojima se na zaštićenim prirodnim vrijednostima umanjuje prirodna vrijednost odnosno narušavaju svojstva zbog kojih su zaštićeni,
- prije bilo kakvih zahvata na zaštićenim prirodnim vrijednostima i prirodnim vrijednostima predviđenim za zaštitu potrebno je izvršiti potpunu inventarizaciju i valorizaciju staništa i posebno izdvojiti i zaštititi vrste i područja,
- u što većoj mjeri treba zadržati prirodne kvalitete prostora, odnosno posvetiti pažnju očuvanju cjelokupnog prirodnog pejzaža i okruženja
- prirodne krajobrazne treba štiti od širenja neplanske izgradnje, a kao posebnu vrijednost treba očuvati područja prekrivena autohtonom vegetacijom, lokve i njihovu neposrednu okolicu te obalno područje (prirodne plaže, stijene, rtove) te more i podmorje kao ekološki vrijedna područja,
- potrebno je osigurati racionalno korištenje prirodnih dobara bez oštećivanja ili ugrožavanja njenih dijelova i uz što manje narušavanje ravnoteže prirodnih činilaca,

- potrebno je spriječiti štetne zahvate i poremećaje u prirodi koji su posljedica tehnološkog razvoja i drugih djelatnosti i osigurati što povoljnije uvjete održavanja i slobodnog razvoja prirode,
- na području i u neposrednoj okolici posebnog florističkog rezervata Lun - divlje masline nisu dopušteni zahvati i radnje koji mogu negativno utjecati na očuvanje povoljnih uvjeta staništa i očuvanje stabilnosti biljnih populacija,
- u posebnom rezervatu Lun zabranjena je sječa stabala maslina, uvođenje svojstava zbog kojih je proglašen rezervatom novih bioloških svojti kao i sve druge radnje i djelatnosti koji mogu narušiti obilježja zbog kojih je proglašen zaštićenim,
- nije dopušteno pregrađivanje, isušivanje, zatrpavanje ili mijenjanje ekološki značajnog područja jezera unutar značajnog krajobraza Zrće,
- preporučljivo je izraditi i provoditi programe razvoja održivog turizma u značajnom krajobrazu Zrće, s naglaskom na definiranje i uvažavanje prihvatnog kapaciteta područja ("carrying capacity"),
- na području i u okolici posebnog ornitološkog rezervata Kolansko blato - Blato Rogoza nisu dopušteni zahvati i radnje koji mogu negativno utjecati na očuvanje povoljnih uvjeta staništa i očuvanje stabilnosti ptičjih populacija,
- nužno je osigurati provođenje mjera revitalizacije za staništa u zaštićenim područjima (i ostalim područjima s ugroženim i rijetkim stanišnim tipovima) izloženim zaraštavanju i zatrpavanju (travnjaci, bare, lokve, špilje i dr.) – kroz osiguranje poticaja ili organiziranje košnje i čišćenja od strane nadležnih javnih ustanova zaštite prirode. Po potrebi navedene ustanove trebaju sukladno Zakonu o zaštiti prirode sklapati ugovore o skrbi za pojedina zaštićena područja ili njihove dijelove,
- poticati tradicionalno gospodarstvo i uzgoj tradicionalnih pasmina i kultivara
- pješčane i šljunčane plaže održavati uz minimalna infrastrukturna ulaganja uglavnom rubno.

Područje grada Novalje je područje posebne brojnosti kulturnih dobara i spomeničke slojevitosti, pa se kroz PPUG Novalja zaštićena kulturna dobra razvrstavaju na:

A. Kulturno-povijesne cjeline

- Povijesna urbana cjelina, Povijesna seoska cjelina i etnološka baština, Povijesno-memorijalna područja, Pojedinačne građevine i kompleksi građevina, Arheološka i hidroarheološka baština

B. Kultivirani agrarni krajolik

- Maslinici i vinogradi, a predstavljaju prirodno okruženje kulturnih dobara, iz kojega se izuzimaju građevinska područja naselja, izdvojena građevinska područja izvan naselja te površine i građevine prometne i komunalne infrastrukture

Pri primjeni posebnih razvojnih i drugih mjera PP su istaknute mjere:

- zaštitu i očuvanje prirodnog i kultiviranog krajolika kao temeljne vrijednosti prostora,
- očuvanje i unapređenje održavanja i obnove zapuštenih poljodjelskih površina uz zadržavanje tradicijskog načina korištenja i parcelacije,
- očuvanje povijesnih trasa putova (starih cesta, poljskih puteva, pješačkih staza često obilježenih kapelicama-pokloncima),
- očuvanje tradicionalnih naseobinskih cjelina (sela, zaselaka, osamljenih gospodarstava) u njihovu izvornom okruženju, zajedno s povijesnom građevnom strukturom i pripadajućom parcelacijom),
- oživljavanje starih zaselaka i osamljenih gospodarstava etnološke, arhitektonske i ambijentalne vrijednosti,
- očuvanje i obnovu tradicijskog graditeljstva, naročito kamenih tradicijskih kuća i gospodarskih građevina, kao nositelja povijesnog identiteta prostora,
- očuvanje povijesne slike prostora koju čine volumen naselja, njegovi obrisi i završna obrada građevina te vrijednosti krajolika kojim je okruženo,
- očuvanje i njegovanje izvornih i tradicijskih sadržaja, poljodjelskih kultura i tradicijskog (ekološkog) načina obrade zemlje,
- očuvanje i zadržavanje karakterističnih toponima, naziva sela, zaselaka, brda gomila kojih neka imaju simbolička i povijesna značenja,
- očuvanje prirodnih značajki kontaktnih područja uz povijesne građevine i sklopove, kao što su šume, kultivirani krajolik, budući da pripadaju integralnoj (prirodnoj i kulturnoj) baštini,
- kameni suhozidi kao zaštićeni dijelovi tipičnog krajobraza.

U cilju očuvanja prostornih, arhitektonskih vrijednosti naselja određene su zone zaštite. Područja zaštite kulturno povijesnih vrijednosti naseobinskih oblika (grada, sela, zaselaka) provode se u svrhu očuvanja povijesne (tradicionalne) slike naselja, njegova volumena, tradicionalne matrice i građevne strukture. Naselja su nositelji identiteta kulturnog krajolika i specifičnosti regionalnih obilježja.

Povijesna jezgra Novalje kao povijesna urbana cjelina predstavlja evidentirano kulturno dobro za koje se predviđa preventivna zaštita prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Unutar zaštićene povijesne jezgre naselja u potpunosti se štiti postojeće građevno tkivo (oblik, izgled, te u većoj mjeri funkcija i sadržaj) i njegova povijesna matrica - ulice i trgovi bez izmjene njihove geometrije, završne obrade i urbane opreme, bez uvođenja novih ulica, te povijesna parcelacija bez mogućnosti spajanja katastarskih čestica. Od općih mjera zaštite i mogućih građevnih zahvata predviđa se održavanje i popravak građevne strukture, te zahvati kao što su rekonstrukcije, adaptacije, preoblikovanja i izvedba faksimila. Za sve zahvate u zaštićenoj zoni potrebni su posebni uvjeti i prethodna suglasnost Konzervatorskog odjela.

Ruralne cjeline su temelj kulturnog identiteta Novaljskog kraja, te sa svojim gradskim središtem čine jedinstvenu cjelinu. Prilikom obnove sela potrebno je očuvati njihovu povijesnu matricu i tradicijski položaj bez širenja građevinskog područja prema plodnim poljima, uz zadržavanje

zelenih cezura unutar naselja. Kod eventualnog širenja građevinskih zona potrebno je očuvati odnos izgrađenog dijela povijesnih zaselaka s neposrednim agrarnim okolišem i poljoprivrednim površinama (vrtovima) unutar naselja. Predlaže se obnova porušениh kuća tipološkom rekonstrukcijom uz strogo definiranje njihove pravokutne tlocrtne dispozicije, katnosti (P i P+1), izgleda krovišta (dvostrešno), te upotrebu tradicijskih detalja (kamen, kameni pragovi oko otvora, drveni zatvori, solari), ali i uz prilagodbu interijera suvremenom načinu života. Ne preporučuje se izmjena strukture i tipologije postojećih objekata radi funkcionalne fuzije u veće prostorne sklopove koje bi mogle dovesti do gubitka prostornog identiteta pojedinih građevina. Ne preporučuju se interpolacije.

Svako od evidentiranih seoskih naselja potrebno je detaljno inventarizirati s obzirom na građevnu strukturu (stambene i gospodarske zgrade) i prostornu matricu, koju čini mreža putova (cesta) i pripadajuća parcelacija. Tradicijsku arhitekturu, stambenu i gospodarsku treba dokumentirati, arhitektonski snimiti i obraditi kako bi se odredili uvjeti zaštite, te način i metode obnove kojima bi se prilagodili suvremenim uvjetima življenja. Proširenje građevinskih područja postojećih naselja, planirati na način kojim bi se zadržala homogenost slike povijesnog naselja, kvalitetna ekspozicija, što u većini slučajeva znači da je neprihvatljivo širenje građevinskih područja u smjeru prilaznih cesta s kojih se doživljavaju kvalitetne vizure na povijesnu jezgru naselja.

U planiranju širenja građevinskih područja naselja, njihovom dimenzioniranju i prostornom smještaju, treba nastojati očuvati njihov karakter, s obzirom na tip (zbijeni zaselak, ili longitudinalni niz), i karakter naselja (selo sa središnjim funkcijama, zaselak). Jednako je važno čuvanje kvalitetnog pejzažnog okruženja, poljodjelskih površina, šuma i sl., jer cjelovitu sliku naselja, osim njegove građevne strukture čini i pripadajuće pejzažno okruženje.

Povijesne građevine obnavljaju se cjelovito, zajedno s njihovim okolišem (vrtom, perivojem, voćnjakom, dvorištem, pristupom i sl.): Raznim mjerama na razini lokalne zajednice poticati obnovu i održavanje starih, umjesto izgradnje novih kuća.

Mjere zaštite kultiviranog krajolika

Poput očuvanja naselja jednako je važno čuvanje kvalitetnog pejzažnog okruženja, kamenjara, poljodjelskih površina, šuma i sl. jer cjelovitu sliku naselja, osim njegove građevne strukture čini i pripadajuće pejzažno okruženje.

Kultivirani agrarni krajolik potrebno je očuvati od daljnje izgradnje u najvećoj mogućoj mjeri, te usmjeravati izgradnju objekata interpolacijama unutar izgrađene strukture naselja. Izuzetno se dozvoljava izgradnja pojedinačnih stambeno-gospodarskih cjelina u agrarnom prostoru ruralnih naselja, ali na način da izgradnja ne izmjeni tradicionalne osobitosti šireg prostora (terase, suhozidi, vegetacija). Mjere pošumljavanja u agrarnom krajoliku neautohtonim vrstama dopuštaju se samo u neposrednoj provedbi mjera zaštite od erozije.

Mjere zaštite arheoloških lokaliteta

Arheološki lokaliteti koji su istraženi ili potencijalni, predstavljaju važan element kulturne baštine, značajan za povijesni i kulturni identitet prostora. Samo ih je mali broj djelomice istražen, dokumentiran i prezentiran. Upravo zbog stupnja neistraženosti svrstavaju se u grupu ugroženih i najmanje zaštićenih kulturnih dobara.

Na dosad neistraženim arheološkim lokalitetima potrebno je provesti pokusna arheološka sondiranja, kako bi se mogle odrediti granice zaštite lokaliteta. Na svim rekognosciranim područjima prije građevinskih zahvata izgradnje infrastrukture ili drugih objekata, treba provesti arheološke istražne radove, sondiranja, radi utvrđivanja daljnjeg postupka.

Primjena posebnih razvojnih i drugih mjera

- Uređenje zemljišta uz koridore magistralne prometne infrastrukture,
- Pošumljavanje zemljišta na dijelovima klizišta i geološki nestabilnih područja u svojstvu zaštitnih šuma,
- izradu prostorno-planske dokumentacije za uža područja,
- stvaranje uvjeta za ostvarenje razvitka na otocima kroz bolje povezivanje sa središnjim naseljem i kopnom,
- izradu studijske i analitičke dokumentacije radi definiranja ciljeva i prostornih potreba u okviru glavnih razvojnih sektora (turizam, malo poduzetništvo i sl.), te utvrđivanja područja razvitka u segmentu prometne i komunalne infrastrukture,
- izradu dokumentacije praćenja stanja u prostoru radi organizacije daljnje realizacije ovog Plana, te definiranja lokacija, razine i načina financiranja budućeg uređenja građevinskog zemljišta.

Razvojne i druge mjere za svrhovito i racionalno korištenje prostora, te zaštitu utvrđenih prirodnih i kulturno-povijesnih vrijednosti obuhvaćaju prvenstveno izradu prostorno-planske dokumentacije užih područja (a posebno naselja), kojima će se utvrditi detaljno razgraničenje površina za razvojne i druge potrebe, te definirati prometno-infrastrukturni koridori značajni za budući razvitak.

Mjere zaštite okoliša, te poticaj razvitka gospodarstva kroz primjenu posebnih razvojnih i drugih mjera utvrđeni su kroz prostorno-plansku dokumentaciju i zahvate u prostoru kojima se ostvaruje:

- daljnja izgradnja kanalizacijskih sustava naselja,
- uređenje i saniranje odlagališta otpada,
- izgradnja novih prometnica izvan i unutar naselja sa potrebnim parkirališnim prostorom,
- uređenje obalnog ruba na područjima morskih luka,
- zahvati na sanaciji dijelova povijesne jezgre,

- aktiviranje specifičnih oblika turizma na bazi lokalnih resursa vezano uz povijesne vrijednosti (jezgra Novalja) i korištenjem visoke ekološke vrijednosti prostora - kao rekreativni turizam, iskorištavanjem etnoloških vrijednosti ruralnih naselja za seoski i etnoturizam i dr. (Lun),
- izgradnja izvan građevinskih područja naselja na poljoprivrednom zemljištu radi osnivanja obiteljskog gospodarstva usmjerenog prema poljoprivrednoj proizvodnji,
- povećanje učešća novih gospodarsko-poslovnih područja izgradnje, prvenstveno na području Čiponjac, kao poticajna mjera za razvitak širokog spektra ponude u segmentu usluga zanatskih i servisnih djelatnosti,
- ostvarenje intenzivnije turističko-ugostiteljske djelatnosti unutar građevinskih područja naselja i građevinskih područja izdvojene namjene izvan naselja sa postojećim i novim zonama izgradnje te planiranom realizacijom turističkog smještaja u segmentu manjih obiteljskih hotela i privatnih pansiona visoke kategorije, vezano uz ljepotu obalnog prostora i ostale zatečene prirodne i druge faktore, uključivo i turistički smještaj u okviru kućne radinosti (apartmani visoke kategorije) na područjima svih naselja, što predstavlja razvojnu i poticajnu mjeru za razvitak obiteljskih gospodarskih aktivnosti usmjerenih na turizam.

Analizom i sintezom prostornog plana uređenja Grada Novalje i pripadajućom kartom namjene i korištenja zemljišta utvrđene su sljedeće razvojne zone i interesi:

Postojeće i planirane turističke zone:

Lokacija	Oznaka	Površina	Stanje
Šonjevi stani -	T1	20,0 ha	neizgrađeno
- Škvovardara	T3	1,0 ha	izgrađeno
Dražica	T3	2,07 ha	izgrađeno
Dabi – Vidasi	T1 /T3	30,0 ha	neizgrađeno
Uvala Babe – Mihovlje	T1	40,0 ha	neizgrađeno
Vrtić	T1	15,0 ha	neizgrađeno
Boškinac	T1	3,0 ha	djelomično izgrađeno
Drljanda	T1	5,0 ha	neizgrađeno
Zrće	T4	3,9 ha	djelomično izgrađeno
Straško	T3	50,87 ha	pretežito izgrađeno
	T1	6,06 ha	neizgrađeno
Vidalići	T1	25,0 ha	neizgrađeno

Tablica 1. Postojeće i planirane turističke zone – T1 hoteli sa pratećim zabavim i sportsko-rekreacijskim sadržajima, T3 kamp, T4 turistički punkt (ugostiteljstvo, zabava i rekreacija bez smještajnih kapaciteta); Izvor: PPUG Novalja

Postojeće i planirane gospodarske zone:

Lokacija	Oznaka	Površina	Stanje
Zaglava - Prozor	K1, K2, K3, I2	50,0 ha	neizgrađeno
Čiponjac	K1, K2, K3	28,2 ha	djelomično izgrađeno
Zaglava	SP	25,0 ha	neizgrađeno
Široki Čelac	E3	30,0 ha	izgrađeno
Zaglava	E3	40,0 ha	izgrađeno

Tablica 2. Postojeće i planirane gospodarske zone – I – proizvodna namjena (I2 – pretežito zanatska), K – poslovna namjena (K1 – pretežito uslužna, K2 – pretežito poslovna, K3 – pretežito komunalno-servisna), SP – Solarni park, E3 – Eksploatacija mineralnih sirovina; Izvor: PPUG Novalja

Postojeće i planirane sportsko-rekreacijske zone:

Lokacija	Oznaka	Površina	Stanje
Novalja	R1	3,34 ha	izgrađeno
Metajna	R1	1,49 ha	djelomično izgrađeno
Zubovi Ći	R1	1,0 ha	neizgrađeno

Tablica 3. Postojeće i planirane sportsko-rekreacijske zone – R1 – nogometno igralište i druge prateće manje rekreacijske površine; Izvor: PPUG Novalja

Postojeće i planirane zone komunalne namjene:

Lokacija	Oznaka	Površina	Stanje
Caska	K4	13,62 ha	izgrađeno

Tablica 4. Postojeće i planirane sportsko-rekreacijske zone – K4 – odlagalište otpada; Izvor: PPUG Novalja

Odlagalište će se koristiti do stavljanja u funkciju županijskog centra za gospodarenje otpadom nakon čega će se u potpunosti sanirati i prenamijeniti u reciklažno dvorište, transfer-stanica i odlagalište građevinskog otpada.

Postojeće i planirane poljoprivredne zone:

U cilju privođenja poljoprivrednog zemljišta intenzivnoj poljoprivrednoj proizvodnji (vinogradarstvo i povrtlarstvo) utvrđuje se zona istraživanja hidromelioracije u funkciji

navodnjavanja Novaljskog polja (P2) u površini 155,0 ha. Ostala vrijedna poljoprivredna tla (P2) namijenjena su isključivo primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji.

Postojeće i planirane zone za potrebe nautičkog turizma:

Lokacija	Oznaka	Br. vezova	Površina akvatorija	Površina kopna
Novalja	LN	400	130.000 m ²	20.000 m ²
Stara Novalja (Drljanda)	LN	50	15.000 m ²	10.000 m ²
Tovarnele	LN	50	15.000 m ²	2.500 m ²
Novalja (suha marina)	LN	400		60.000 m ²
Novalja	LS		2.500 m ²	
Stara Novalja	LS		5.000 m ²	

Tablica 5. Postojeće i planirane zone za potrebe nautičkog turizma – LN – luka nautičkog turizma, LS – luka sportskog turizma; Izvor: PPUG Novalja

4.1.1. Osvrt na provedenu analizu prostornog plana

Analizom prostornog plana uređenja Grada Novalje pozornost je u prvoj mjeri pridana poljoprivrednom krajobrazu te sa njim povezanim kulturno-povijesnim cjelinama te šumskim površinama. U početku je potrebno naglasiti kako prostorni plan na poljoprivredne površine u cjelini gleda kao na proizvodni resurs, odnosno razgraničava ih prema bonitetnim kategorijama. Takav pristup već u samom začetku prepoznaje samo jednu od kvaliteta poljoprivrednog krajobraza zbog čega sve ostale kvalitete ostaju nepravedno zapostavljene i zanemarene. Ponešto kvalitetnije, premda i dalje vrlo oskudno razgraničene su šumske površine gdje prostorni plan osim proizvodne kvalitete, odnosno gospodarske namjene (Š1) prepoznaje i biološke kvalitete pa se tako spominju šuma u pogledu gradskog perivoja, mediteranskog vrta i šuma kao značajni krajobraz. Znakovito je spomenuti kako prostorni plan kroz područja od državne ali poglavito županijske važnosti ne uključuje niti jedno poljoprivredno područje premda se SZ dio otoka odlikuje brojnim poljoprivrednim posebitostima, a jedna od njih gotovo je jedinstvena i na globalnoj razini. Suprotno poljoprivrednim površinama i šumama, kulturno-povijesne cjeline u značajnoj su mjeri kvalitetnije inventarizirane i razgraničene. Jedan od razloga zašto je to tako zasigurno je konzervatorska podloga koja je izrađena za prostor SZ dijela otoka Paga i prema kojoj se uz kulturno-povijesne cjeline ističu memorijalna područja, pojedinačne građevine i kompleksi te arheološka i hidroarheološka baština. Kao poseban dio kulturno-povijesnih cjelina razgraničen je kultivirani agrarni krajolik, odnosno maslinici i vinogradi; no samo oni koji su vezani neposredno uz zaštićena kulturna dobra. Problem prostornog plana je što ne prepoznaje ostale vinograde i maslinike kao i sve druge poljoprivredne površine koje su smješteni udaljenije od kulturno-povijesnih cjelina i čija vrijednost nije ničim manja. Naprotiv, često baš takvi poljoprivredni krajobrazi (zbog svojega smještaja) sadrže rijetke i specifične krajobrazne elemente i prostorno-organizacijska rješenja zbog čega je njihova vrijednost iznimna. Razloge tome svakako treba tražiti u nepostojanju adekvatnih stručnih krajobraznih podloga koje bi isticale sve njegove vrijednosti i posebnosti. Premda prostorni plan kroz primjenu razvojnih i drugih mjera spominje izradu studijske i analitičke dokumentacije radi definiranja ciljeva i prostornih potreba u okviru glavnih razvojnih sektora, poljoprivreda koja je stoljećima bila glavna gospodarska grana sada je potisnuta turizmom, malim poduzetništvom i dr. djelatnostima.

Unatoč djelomično zapostavljenom položaju poljoprivrednih površina u smislu gospodarskog razvoja, prostornim planom propisane su brojne mjere za njihovo očuvanje (što ipak još uvijek ukazuje na njihovu važnost). Međutim, nedostatak svih mjera propisanih za očuvanje poljoprivrednih površina jest njihova općenitost. Unutar općenitih mjera mjestimično se izdvajaju pojedini činitelji krajobraza poput autohtone vegetacije, lokvi, obalnih područja, tradicionalnih sorti i sl., kao i pojedine specifične lokacije, prvenstveno prirodnih područja (Botanički rezervat na Lunu, Značajni krajobraz Zrće i Kolanjsko blato – Blato Rogoza) sa njihovom okolicom. Ovakva općenitost mjera i isticanje već opisanih i zaštićenih krajobraznih područja također može bitno ukazuje na nedostatak znanja o poljoprivrednom krajobrazu.

Manje općenito, ističući pojedine specifične tipove krajobraza poput „submediteranskih i epimediteranskih suhих travnjaka“ ili „maslinika“, navedena su ugrožena područja i staništa RH¹⁰ od kojih je većina obuhvaćena i EU direktivom o staništima¹¹. Detaljnija klasifikacija staništa polučila je i detaljnije, odnosno specifičnije mjere za njihovo očuvanje pri čemu valja napomenuti kako te mjere također imaju pozitivan utjecaj na poljoprivredni krajobraz te su za njega vrlo korisne. Jednako tako, kulturno-povijesne cjeline također su kvalitetnije inventarizirane zbog čega su i mjere za njihovo očuvanje smišljeno određene. Ciljane mjere očuvanja kulturno-povijesnih cjelina poput „očuvanja i unaprjeđenja održavanja i obnove zapuštenih poljodjelskih površina“ zatim „očuvanja povijesnih trasa“ kao i očuvanja „kamenih suhozida kao zaštićenih dijelova tipičnog krajobraza“ potrebne su za čitav poljoprivredni krajobraz SZ dijela otoka.

Veoma je bitno naglasiti kako osim prepoznavanja vrijednosti i propisivanja mjera ključnu ulogu imaju alati za njihovu provedbu. Prostornim planom provedba i daljnja razrada često se prebacuje na izradu prostornih planova niže razine što često djeluje kontra efektivno te pridonosi većim mogućnostima za manipulaciju mjera. Zoran primjer takvoga stanja prikazuju brojni dijelovi zaštićenih kulturno-povijesnih cjelina koji unatoč propisanim mjerama i alatima provedbe nisu izuzeti od degradacije i zaobilaženja mjera.

Također, opstanak poljoprivrednog krajobraza zasigurno nije moguć isključivo kroz njegovu zaštitu, već mnogo važniju ulogu imaju razvojne mjere i poticaji. Razvojne mjere propisane prostornim planom za poljoprivredne površine rijetke su i općenite. Svakako je zanimljiva razvojna mjera „aktiviranje specifičnih oblika turizma na bazi lokalnih resursa vezano uz povijesne vrijednosti ... (i) iskorištavanje etnoloških vrijednosti ruralnih naselja ...“ koja ukratko opisuje odnos čitavog prostornog plana prema poljoprivrednom krajobrazu i sa njim povezanih elemenata. Poljoprivredni krajobraz izravno ili neizravno povezan je sa gotovo svim razvojnim interesima prostornog plana zbog čega bez njegove adekvatne zaštite i plana upravljanja, svaki oblik promišljanja razvoja dugoročno je neodrživ. Upravo takav odnos i nepostojanje adekvatne stručne podloge za procjenu kvaliteta i planiranje zaštite poljoprivrednog krajobraza jedan je od glavnih motiva pisanja ovoga rada. Izradom atlasa krajobraza i isticanjem krajobraznih vrijednosti i obilježja stvorit će se temelj za promišljanje i donošenje adekvatnih mjera koje će imati stvaran utjecaj na poljoprivredni krajobraz te omogućiti njegovu revitalizaciju i održivi razvoj.

---

37 ¹⁰ prema Pravilniku o vrstama stanišnih tipova, karti staništa, ugroženim i rijetkim stanišnim tipovima te o mjerama za očuvanje stanišnih tipova (NN 7/2006)

¹¹ Zajedno sa Direktivom o pticama čini Ekološku mrežu NATURA 2000

4.2. Zaštićena prirodna i kulturna baština te ostale evidentirane vrijednosti

SZ dio otoka Paga obiluje specifičnim i rijetkim prirodnim prostorima jednako kao i brojnim kulturno-povijesnim nasljeđem. Kako bi se takvo stanje zadržalo takve prostore potrebno je adekvatno zaštititi.

Prema prostornom planu uređenja Grada Novalje Zakonom o zaštiti prirode zaštićeni su posebni rezervat – botanički za lokalitet divlje masline na prostoru Luna, zatim značajni krajobraz na području uvale Zrće te posebni rezervat – ornitološki Kolanjsko blato – blato Rogoza.

Osim zaštićenih dijelova prirode prostornim planom štite se i prirodne vrijednosti u kategoriji značajnog krajobraza na područjima: područje Paških stijena Velebitskog kanala (uključivo uvala Svetojanj); cjelokupno područje k.o. Lun; prostor poluotoka Zaglava – Uvala Slana – poluotok Furnaža; šuma na lokalitetu Straško u Novalji, šuma na dijelu područja Vrtlič sa oblikovanjem kao mediteranski vrt, šuma na dijelu između turističke zone Straško i urbane zone naselja sa oblikovanjem kao gradski park te otoci Skrda i Dolfin.

Također, prema karti staništa Republike Hrvatske na području Grada Novalje nalazi se više tipova staništa, od kojih su neka ugrožena na europskoj razini i zaštićena EU direktivom o staništima jednako kao i *Pravilnikom o popisu stanišnih tipova, karti staništa, te ugroženim i rijetkim stanišnim tipovima*.¹²

Unutar Ekološke mreže Natura 2000, koja obuhvaća područja važna za očuvanje ugroženih vrsta i staništa kako bi se očuvala prirodna ravnoteža i biološka raznolikost, pripada gotovo čitavo područje SI djela otoka uključujući njegov morski pojas (čitav poluotok Lun i njegovo podmorje, zatim uvala Stara Novalja i uvala Caska jednako kao i uvale Svetojanj (Velika i Mala) te uvala Lusk i golemo područje Paških stijena velebitskog kanala (od rta Ded do rta Krištofor).

Područje Grada Novalje je područje velike brojnosti kulturnih dobara i spomeničke baštine koji se štite Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i vode se u Registru kulturnih dobara RH:

I REGISTRIRANA KULTURNA DOBRA

Br.	Kulturno dobro	TIP	Lokacija	Status Zaštite
1.	Dudići	KPC	k.o. Lun	Registr. br. 382
2.	Gager	KPC	k.o. Lun	Registr. br. 382
3.	Gurijel	KPC	k.o. Lun	Registr. br. 382
4.	Lun	KPC	k.o. Lun	Registr. br. 382
5.	Stanišće	KPC	k.o. Lun	Registr. br. 382
6.	Koncentracijski logor iz Drugog svjetskog rada	MP	Slana	Registr. br. 434 rješenje br. 302/1
7.	Kaštel u Staroj Novalji	PGK	Stara Novalja	Registr. br. 406
8.	Crkva Sv. Anđela čuvara	PGK	Lun	Registr. br.
9.	Ostaci starokršćanske bazilike	AH	Novalja	Registr. br. 358

¹² NN 88/2014

10.	Antički kamenolom – Lunjski put	AH	Novalja	Registr. br. 516
11.	Talijanova Buža	AH	Novalja	Registr. br. 251
12.	Antička utvrda Gozdenica	AH	Novalja	Prev. registr. br. 54
13.	Sakatura	AH	Novalja	Registr. br. 251 i ZPP
14.	Košlja Gramača – Smokovac	AH	Novalja	Registr. br. 251 i ZPP
15.	Caska-Polje-Put	AH	Caska	Registr. br. 250
16.	Tumul na uzvisini Sv. Jurja	AH	Caska	Registr. br. 250
17.	Gračišće	AH	Caska	Registr. br. 250
18.	Tumuli na Zrcu	AH	Caska	Registr. br. 250
19.	Uvala Caska - Zrće	AH	Caska	Registr. br. 381

Tablica 6. Registrirana kulturna dobra; Izvor: PPUG Novalja

II PREVENTIVNO ZAŠTIĆENA KULTURNA DOBRA

20.	Kaštel u Novalji	PGK	Novalja	PR
-----	------------------	-----	---------	----

Tablica 7. Preventivno zaštićena kulturna dobra; Izvor: PPUG Novalja

III KULTURNA DOBRA SA REGISTRACIJOM U POSTUPKU

21.	Crkva Sv. Kristofora	PGK	Punta Barbara	RP
22.	Gradina-Žaglav	AH	Novalja	RP
23.	Tunera	PGK	Caska	RP
24.	Ladanjski kompleks biskupa Palčića	PGK	Caska	RP
25.	Crkva Sv. Martina	PGK	Lun	RP
26.	Crkva Sv. Jurja	PGK	Gurijel	RP
27.	Crkva Sv. Ivana	PGK	Šonjevi stani	RP
28.	Crkva Sv. Antona op.	PGK	Novalja	RP
29.	Crkva Sv. Petra na Petriki	PGK	Stara Novalja	RP
30.	Crkva Sv. Vida	PGK	Vidasovi stani	RP
31.	Crkva Sv. Mihovila	PGK	Novalja (uvala Mihovilje)	RP
32.	Crkva Sv. Katarine	PGK	Novalja	RP
33.	Crkva Sv. Marije – Gospe od Ružarije	PGK	Novalja	RP
34.	Crkva Sv. Ivana i Pavla u Jazu	PGK	Novalja	RP
35.	Crkva Stomorica – Sv. Marija	PGK	Novalja	RP
36.	Crkva Sv. Križa	PGK	Stara Novalja	RP
37.	Crkva Navještenja Marijina u Trinićelu	PGK	Stara Novalja	RP
38.	Crkva Sv. Jurja	PGK	Caska	RP
39.	Crkva Sv. Antuna Padovanskog	PGK	Caska	RP
40.	Crkva Sv. Maura	PGK	Zubovići	RP
41.	Crkva Sv. Marije	PGK	Metajna	RP
42.	Gradac – Tovarnele	AH	Lun	RP
43.	Sv. Vid – Dolac	AH	Vidaso kanat	RP
44.	Gradašnica	AH	Vidasovi stani	RP
45.	Dabovi stani	AH	Dabovi stani	RP
46.	Škopalj	AH	Novalja	RP
47.	Trinčel	AH	Stara Novalja	RP
48.	Košljun	AH	Novalja	RP

49.	Zagračišće	AH	Novalja	RP
50.	Rt Svetojašnica	AH	Novalja	RP
51.	Dudići	AH	Lun	RP

Tablica 8. Kulturna dobra sa registracijom u postupku; Izvor: PPUG Novalja

Osim kulturnih dobara šticeh Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara upisanim u Registar kulturnih dobara RH prostornim planom uređenja Grada Novalje dodatno se štite kulturna dobra:

IV KULTURNA DOBRA KOJA SE ŠTITE PLANOM

52.	Crkva Sv. Petra ap.	PGK	Stara Novalja	ZPP
53.	Novalja	KPC	k.o. Novalja	ZPP
54.	Borovići	KPC	k.o. Novalja	ZPP
55.	Bonaparte	KPC	k.o. Novalja	ZPP
56.	Dabovi stani	KPC	k.o. Novalja	ZPP
57.	Stara Novalja	KPC	k.o. Novalja	ZPP
58.	Šankovi stani – sjeverni	KPC	k.o. Novalja	ZPP
59.	Škuncini stani – južni	KPC	k.o. Novalja	ZPP
60.	Vidasovi stani	KPC	k.o. Novalja	ZPP
61.	Tunera	PGK	Metajna	ZPP
62.	Crkva Sv. Jeronima	PGK	Lun	ZPP
63.	Crkva Gospe od Zdravlja	PGK	Lun	ZPP
64.	Crkva Krista Kralja	PGK	Jakišnica	ZPP
65.	Crkva Sv. Marije	PGK	Vidasovi stani	ZPP
66.	Bazilika u Gaju	PGK	Novalja (Punta Mira)	ZPP
67.	Kapela na Miriću	PGK	Novalja	ZPP
68.	Kapela na Mirama	PGK	Novalja	ZPP
69.	Gradac-Šonjevi stani	AH	Lun	ZPP
70.	Škvovardara-Šonjevi stani	AH	Lun	ZPP
71.	Škuncini stani	AH	Škuncini stani	ZPP
72.	Šankovi stani	AH	Šankovi stani	ZPP
73.	Komorovac-Zaglav	AH	Novalja	ZPP

Tablica 9. Kulturna dobra koje se štite prostornim planom; Izvor: PPUG Novalja

Legenda:

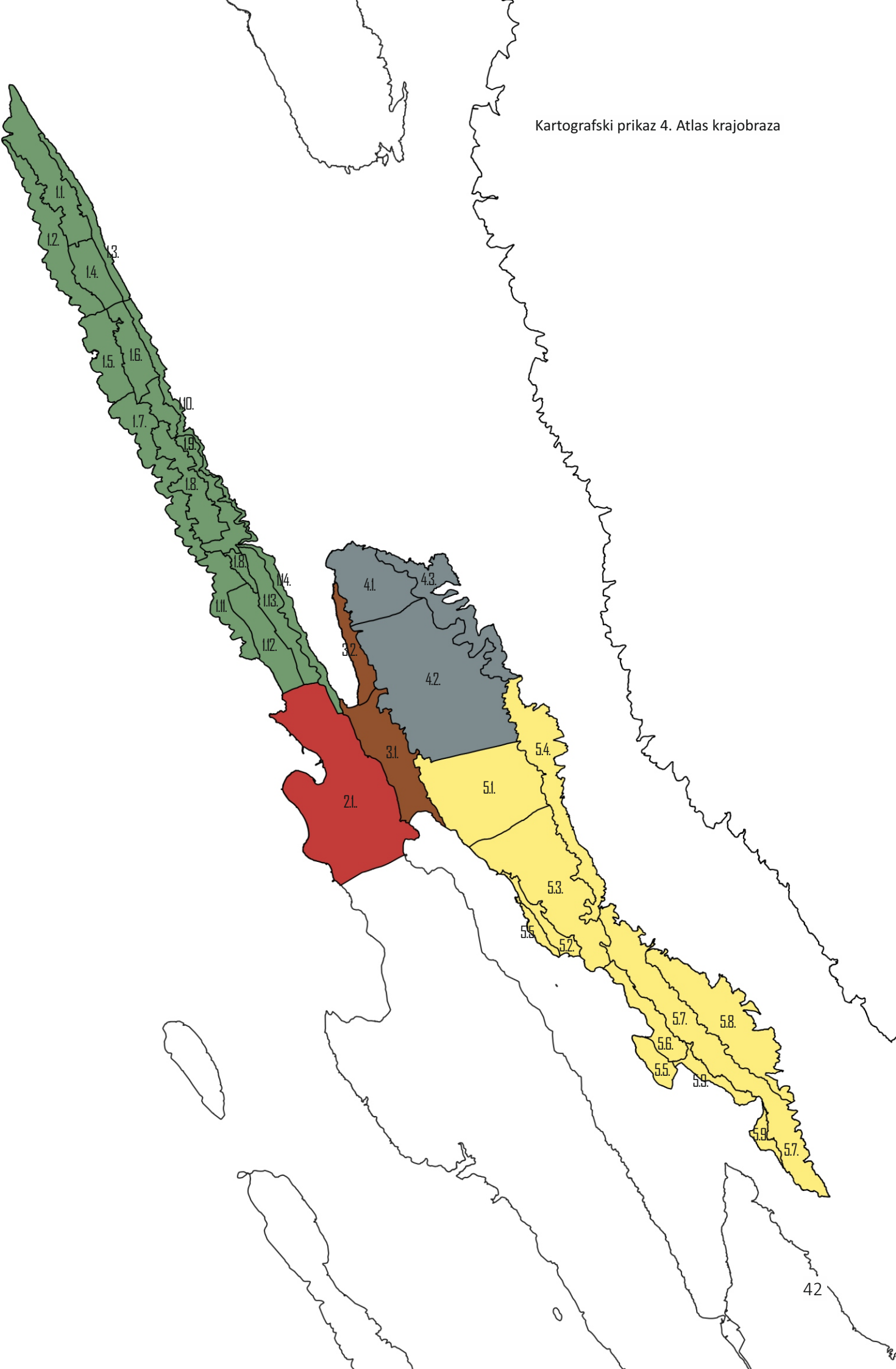
R	- Upisano u registar kulturnih dobara RH	KPC	- Kulturno-povijesne cjeline
PR	- Preventivna zaštita	MP	- Memorijalna područja
RP	- Registracija u postupku	PGK	- Pojedinačne građevine i kompleksi
ZPP	- Zaštita prostornim planom	AH	- Arheološka i hidroarheološka baština

Sva zaštićena područja prikazana su na karti Zaštićena područja (kartografski prikaz 73).

5. Atlas krajobraza

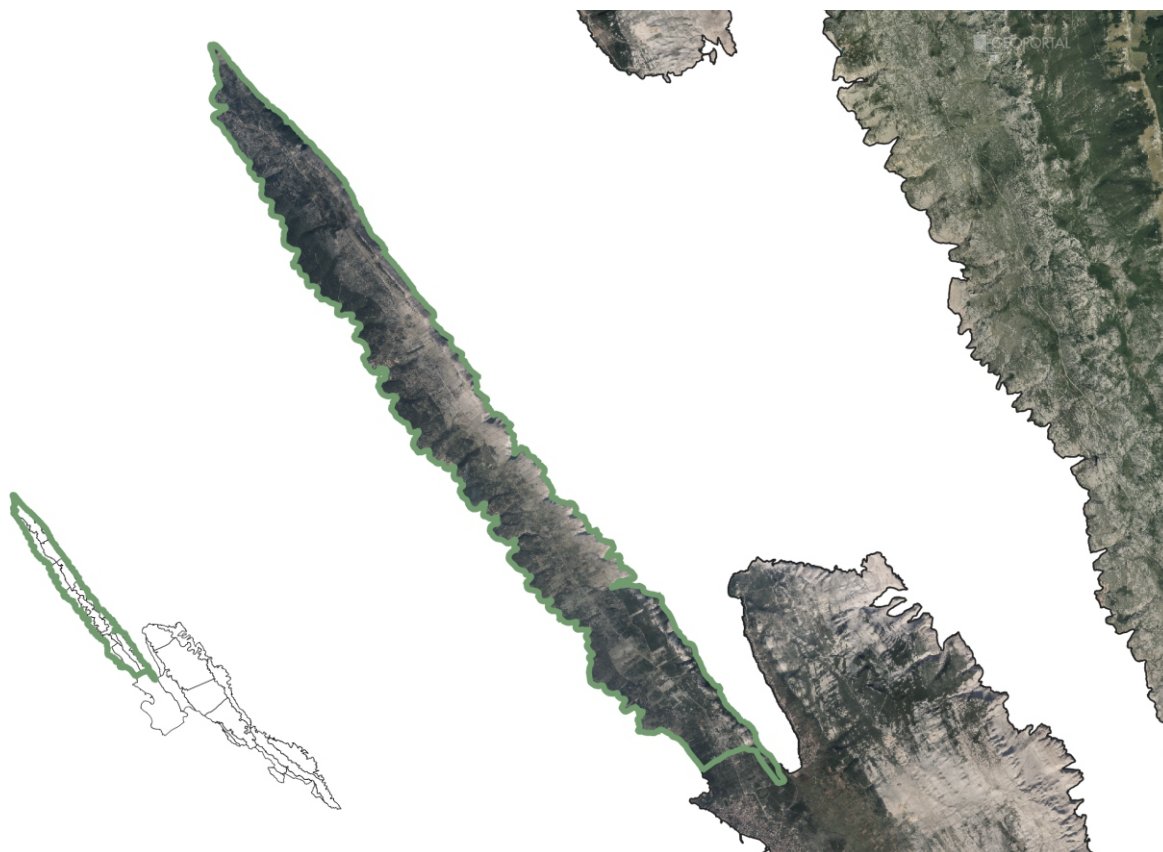
1. Krajobrazna cjelina poluotok Lun
  - 1.1. Maslinarsko-pašnjački krajobraz naselja Lun
  - 1.2. Jugozapadne obalne strane vrha lunjskog poluotoka
  - 1.3. Zajednički pašnjaci sjevernog dijela lunjskog poluotoka
  - 1.4. Dudićevi zajednički pašnjaci
  - 1.5. Maslinarsko-pašnjački krajobraz lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)
  - 1.6. Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)
  - 1.7. Jugozapadne obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka
  - 1.8. Pašnjački krajobraz novaljskih stanova (Borovićevi, Vidasovi, Dabovi)
  - 1.9. Sjeverni pašnjaci središnjeg dijela lunjskog poluotoka
  - 1.10. Strme obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka
  - 1.11. Pašnjački krajobraz Starih kuća
  - 1.12. Južni pašnjaci Šankova kanta
  - 1.13. Sjeverni pašnjaci Šankova kanta
  - 1.14. Strme obale staronovaljske uvale

2. Krajobrazna cjelina Grad Novalja
  - 2.1. Šire područje novaljske uvale

3. Krajobrazna cjelina novaljsko-caska udolina
  - 3.1. Novaljsko polje
  - 3.2. Terasirani krajobraz staronovaljske uvale

4. Krajobrazna cjelina Zaglava
  - 4.1. Kameniti pašnjak staronovaljske Zaglave
  - 4.2. Brdoviti pašnjak novaljske Zaglave
  - 4.3. Obale dubokih uvala Zaglave

5. Krajobrazna cjelina Barbati
  - 5.1. Osici prozorskog pašnjaka
  - 5.2. Udolina naselja Kustići - Zubovići
  - 5.3. Zaravnjena visoravan barbatskog hrbata
  - 5.4. Strme obale barbatskog poluotoka uz Velebitski kanal
  - 5.5. Izduženi pašnjaci sporednog barbatskog hrpta
  - 5.6. Udolina naselja Metajna
  - 5.7. Izdužena brdovita visoravan barbatskog hrpta
  - 5.8. Drage (Ravna, Kriva, Gusta)
  - 5.9. Rastresite obale vrha barbatskog poluotoka

Kartografski prikaz 4. Atlas krajobraza

5.1. Krajobrazna cjelina poluotok Lun

Krajobrazna cjelina obuhvaća čitav geografski prostor izduženog poluotoka Lun. Poluotok Lun definiran je relativno niskim izduženim hrbatom sa najvišim vrhom Gradac 135 m.n.v. Pruža se od predjela Gaj i Šegovice na JI do najsjevernije točke otoka Paga - rta Lun. Područje karakterizira pretežno ogoljeli SI dio poluotoka sa strmim ponegdje i klifovitim obalama dok se njegov JZ dio odlikuje srednje strmim i blagim, razvedenim obalama. Središnji i JZ dio poluotoka za prilike otoka Paga vegetacijom su bogato obrasli prostori.

Kartografski prikaz 5. i 6. Položaj krajobrazne cjeline Lun unutar SZ dijela otoka Paga i njen prostorni obuhvat

Poluotok Lun predstavlja cjelovito i reprezentativno ruralno područje kombinirane stočarske i maslinarske kulture mediteransko-zaseočnog tipa. Čitav poluotok interpretiran je značajnom količinom i osobitom gustoćom suhozidnih formacija koje se odlikuju izraženom graditeljskom kvalitetom. Suhozidi i suhozidne strukture zajedno sa vegetacijom spomeničke vrijednosti stapaju se s krajobrazom u nedjeljivu cjelinu. Prepoznatljivu vegetaciju lunjskog poluotoka čini jedinstvena rasprostranjenost samonikle divlje masline (*Olea oleaster*). Divlja maslina stoljećima se koristila kao kvalitetna podloga za kalemljenje udomaćenih sorti (*Olea europea*) ovog kultivara a kao najčešću vrijedi istaknuti domaću sortu Oblica. Takva praksa rezultirala je jedinstvenim i prepoznatljivim oblicima maslinika izrazite starosti koji ujedno predstavljaju i jedinstvenu genetičku baštinu zbog čega je prostor proglašen botničkim rezervatom. Parcelaciju poluotoka čine prepoznatljivi izduženi i ogoljeli sjeverni (zimski) pašnjaci - *kanti* i vegetacijom bogatiji južni (ljetni) pašnjaci - *punte*.

Naselja duž Lunjskog poluotoka nastala su na mjestima starih pastirskih stanova (zaselaka) u kojima su stanovnici Luna i Novalje čuvali ovce rapskih gospodara. Selo Lun tako je obuhvaćalo zaselke Guriel, Dudići, Gager i Stanišće te pristaništa Tovarnele i Jakišnica dok su Novaljske zaselke činili Šonjovi, Borovićeви, Vidasovi, Šankovi, Škucini i Dabovi stanovi. Lunjski su stanari u 19. stoljeću, naročito u drugoj polovici, pretvorili svoje stanove u sela i zaseoke (Gager, Dudići, Jakišnica), a Novaljski stanari to nikada nisu učinili već im je postojbina ostala Novalja.¹³ Novaljski stanovi danas su također pretvoreni u manja naselja, pretežito sezonskog karaktera za razliku od lunjskih stanova koji su trajno naseljeni. U novije vrijeme na području Lunjskog poluotoka kao nova naselja razvila su se Dubac-Varsan i Potočnica čiji je karakter također sezonski.

Iako područje još uvijek odražava specifičan karakter maslinarsko-pastirskog krajobraza, te su donedavno prevladavajuće djelatnosti postepeno zanemarene. Takvo stanje dovodi do postupnog zaraštanja i degradacije krajobraza i njegovih karakterističnih elemenata. Nekadašnji aktivni pašnjaci danas su obrasle, gotovo neprohodne parcele. Impozantni suhozidi ruše se i urušavaju a njihovo mjesto zauzimaju žičane ograde i betonski zidovi. Stara naselja prepuštena su propasti dok se neposredno uz njih grade velebnе vile s bazenima i apartmani. Rijetki su i pojedinačni pozitivni pomaci poljoprivrednog krajobraza na poluotoku, poput nekoliko novopodignutih nasada smilja, maslinika ili ponekog vinograda odnosno voćnjaka. Jugozapadne obale veoma su atraktivne, sadrže privlačne prirodne plaže, bujnu vegetaciju i poželjne otvorene vizure ka moru što ih čini posebno privlačnim za razvoj. Tako je u posljednje vrijeme duž jugozapadnih obala izuzev kuća za odmor i apartmana izgrađeno nekoliko manjih turističkih kampova.

Slika 3. Lunjski poluotok sa prepoznatljivim izduženim i ogoljelim sjevernim pašnjacima te vegetacijom mnogo bogatijim južnim pašnjacima

¹³ Crnković 1988:82, nap. 91, prema Kale 2009.

Karakteristični elementi Lunjskog krajobraza

Slika 4. **Stan** – manje, staro pastirsko naselje; zaselak

Slika 5. **Ogradica** – naziv za poljoprivredne parcele, pretežito pašnjake, ograđen suhozidom

Slika 6. **Ozub** – naziv za ravne, koso položene kamene ploče koje služe učinkovitijem sprječavanju preskakanja ovaca

Slika 7. **Laz** – ulaz ili otvor na suhozidiu prepriječen vratima; vrata su tradicionalno izrađena od dviju okomitih i nekoliko poprečnih grana

Slika 8. **Kočić** – ograđen prostor za mužnju unutar ogradice; tor

Slika 9. **Klanac** – uski put između dva suhozida ili dvije ogradice

5.1.1. Maslinarsko-pašnjački krajobraz naselja Lun

Maslinarsko-pašnjački krajobraz naselja Lun obuhvaća prostor od punte Luna na sjeverozapadu do zaselka Gurijel i *kunfina* na jugoistoku. Proteže se po središnjem, višem dijelu poluotoka dok mu bočne granice čine obalna područja. Naselje Lun obuhvaća zaselak Tovarnele, selo Lun i zaselak Gurijel. Područje karakterizira izrazita gustoća suhozidnih formacija u kombinaciji sa agro-silvo-pastoralnim korištenjem prostora i nebrojenim stablima samoniklih maslina.

Kartografski prikaz 7. i 8. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Makroreljefno prostor je obilježen završetkom hrbata lunjskog poluotoka koji kontinuirano pada od JI prema SZ gdje na rtu Lun ponire pod morsku površinu. Premda se područje pruža ujednačenim vrhom hrpta ono je u mezoreljefnom smislu dodatno razvedeno, naročito u svom jugoistočnom dijelu. Jugoistočni dio područja obilježen je brojnim manjim i većim povezanim ulegnućima i ponikvama čiji se broj prema SZ postepeno smanjuje. Dodatnu vertikalnu raščlanjenost prostora čine drage, odnosno jaruge. Ti se prostori vrtača i draga za razliku od prevladavajućih kamenjarskih pašnjaka odlikuju većom količinom nakupljene zemlje crvenice. Tome su dodatno pripomogli i vrijedni seljaci koji su neumornim krčenjem kamena učinili te prostore pogodnim za uzgoj različitih kultura. Na Stanišćanskom polju, jednoj većoj vrtači s nakupljenim većim slojem zemlje nalazi se velika prirodna lokva promjera 30tak metara. Osim lokve na području je prisutno više cisterni i spremnika za vodu.

Slika 10. i 11. Stanišćansko polje sa pripadajućom lokvom i ugrađenim bunarom

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Maslinarsko – pašnjački krajobraz naselja Lun rezultat je simbiotskog djelovanja ovčarstva i maslinarstva kroz više tisućljetni povijesni period. Kao nusprodukt toga djelovanja izgrađena je fascinantna mreža neobično visokih i kvalitetno zidanih suhozida čija je gustoća rezultat razmjerno velike usitnjenosti parcelizacije. Između svih tih parcela prolaze vijugavi povijesni putovi koji ih povezuju sa naseljima. Parcele na čitavom području različitih su dimenzija i oblika, nastale kao posljedica ljudske prilagodbe prostoru, a ne obratno. Svako i najmanje udubljenje ispunjeno vrijednom poljoprivrednom zemljom iskrčeno je a oko njega je sazidan visoki suhozid. Parcele su se dominantno koristile za ispašu ovaca i uzgoj maslina a njihov međusobno povoljni utjecaj na ovome području još je davno otkriven. Masline toliko dominiraju čitavim područjem da gotovo nema parcele na kojoj maslina ne raste. Ipak one najvrjednije parcele gdje je količina plodne zemlje najveća sačuvane su za sadnju povrtnarskih kultura. Iako u mnogo manjoj mjeri duž područja zastupljeni su vinogradi i voćnjaci, od kojih su česti nasadi mendula (badema), a također na području su uzgajane i žitarice čemu između ostalog svjedoči i pokoje guvno prisutno na području. Većina maslina na području, izuzev nekoliko novopodignutih nasada je samonikla zbog čega je njihov raspored u prostoru nepravilan. Te samonikle masline orezivane su i formirane u stablo nakon čega su kalemljenjem one pripitomljene. Važnost maslina i trud koji su seljaci uložili u njihovo podizanje simbolično prikazuju i suhozidi koji su radi već izniklih stabala maslina, čija sječa nije dolazila u obzir, često znali skrenuti sa pravocrtne putanje i zaobići postojeće stablo nakon čega bi se vratili u planirani pravac pružanja. Pašnjaci, duž kojih su slobodno rasle samonikle masline često su uz svoje rubove imali uzgojena pojedinačna stabla, prije svega smokava, osim kojih se još mogu pronaći i mendule, rogač, šljive i mnoge druge. Na jedan od zidova pašnjaka, uz ulaz, sa unutrašnje ili vanjske strane smješteni su suhozidom zidani torovi.

Slika 12. i 13. Karakteristični odnos kamena i masline na području maslinarsko-pašnjačkog krajobraza naselja Lun

Čitavo područje danas je u velikoj mjeri zanemareno. Djelomičnim ili potpunim napuštanjem stočarstva kao djelatnosti pašnjake je postepeno počela zauzimati sukcesija, a sve veći broj urušenih suhozida na području više se nema razloga obnavljati. Stupanj degradacije poljoprivrednog krajobraza izražen je obzirom na udaljenost parcela od naselja pa tako one parcele koje su najudaljenije od naselja, najviše su zahvaćene sukcesijom dok su njihovi suhozidi većim djelom urušeni, a što su parcele bliže naselju njihovo je stanje aktivnije i očuvanije.

Jednakim stanjem obuhvaćeni su pastirski putevi koji povezuju udaljenije parcele sa naseljima. Osim obraslih i napuštenih pašnjaka diljem područja nalaze se zapušteni vinogradi i voćnjaci, a jedino kakve slobodno lutajuće (prebjegle) ovce i održavana stabla maslina otkrivaju kako područje nije u potpunosti napušteno. I dalje aktivno bavljenje maslinarstvom, pretežno ekstenzivnog tipa, očituje se u prisutnim mladim cijepovima divljih stabala maslina kao i tragovima orezivanja krošnji. Primjetan je i trend podizanja novih nasada maslinika, nešto intenzivnijeg tipa sa sadnjom maslina u redove i osiguravanjem navodnjavanja bez kojega je danas teško zadržati konstantni prinos. Takvi maslinici često su podignuti na onim najvrjednijim parcelama u dragama i ponikvama koje su u prošlosti bile namijenjene zahtjevnijim povrtlarskim kulturama. Ovčarstvo je duž područja i dalje prisutno ali u mnogo manjem obimu nego je to bilo nekada zbog čega su i potrebe za pašnjacima smanjene. Aktivni pašnjaci nalaze se u samoj blizini naselja ili su smješteni u neposrednoj blizini prometnice. Razrušeni suhozidi sve se rjeđe obnavljaju dok je puno češća praksa prekrivanja razrušenih dijelova trnovitim granjem. Suhozidi se također vrlo često ojačavaju žicom ili žičanom ogradom dok ih ona negdje i u potpunosti zamjenjuje. Duž područja još je uvijek prisutno nekoliko aktivnih vinograda, voćnjaka i vrtova no njihov udio u ukupnoj površini je gotovo zanemariv. Stanovnici područja bave se i pčelarstvom čemu svjedoče košnice postavljene na nekoliko lokacija diljem područja.

Slika 14. Prevladavajući agro-silvo-pastoralni sustav gospodarenja prostorom prikazan unutar jedne parcele na području

Slika 15. Uski klanac između ogradnih suhozida sa prepoznatljivim ozubom i sačuvanim stablom masline zorno dočarava njezin značaj na ovome području

Slika 16. Zapušteni stari nasad badema smješten unutar parcele sa nekoliko niskih suhozidnih terasa

Slika 17. Napušteni i djelomično urušeni suhozidni tor sa ne tako davno cijepljenom maslinom i zalutalom ovcom kao simbolični prikaz stanja na području

Istaknute značajke i elementi

Graditeljska baština, naselja i putevi - Maslinarsko-pašnjački krajobraz naselja Lun obuhvaća tri odvojena zaselka. Povijesno stariji zaselci, selo Lun i zaselak Gurijel smješteni su uz poljoprivredne površine u višem dijelu poluotoka udaljenije od mora, dok je zaselak Tovarnele prvotno bio privezište, odnosno luka smještena u istoimenoj uvali uz more koja se kasnije razvila u naselje. Gurijel je najmanji od zaselaka sa tek nekoliko kamenih građevina koje zajedno sa svojim neposrednim okolišem čine zanimljivu ruralnu cjelinu sa izraženim etnološkim i ambijentalnim vrijednostima. Selo Lun obuhvaća 30tak građevina smještenih izduljeno uz prometnicu. Većinom su to stare tradicionalne kuće zbog čega je karakter tradicionalnog povijesnog naselja još uvijek sačuvan. Unutar sela nalazi se škola, a u selu su također smještene tri očuvane crkve i mjesno groblje. Selo Lun i zaselak Gurijel prepoznate su i zaštićene kulturno povijesne cjeline. Zaselak Tovarnele koji se ne tako davno sastojao od tek nekoliko malih kućica sada čini najveće naselje na području i ujedno broji najviše stanovnika. Rezultat je to nagle ekspanzije turizma proteklih pedesetak godina unutar kojih je izgrađen veliki broj predimenzioniranih vikendica i apartmana. Tovarnele svojim postepenim širenjem uz prometnicu prema JI i selu Lun ukazuju kako bi u skoroj budućnosti ta dva zaselka mogla srasti u jedno naselje. Naselja su povezana glavnom dvosmjernom prometnicom koja se pri ulasku u zaselak Tovarnele pretvara u jednosmjernu prometnicu koja kružnim prolaskom kroz zaselak čini svojevrsno okretište te se ponovno spaja na istu dvosmjernu prometnicu. Preostale putove na području čine makadamski pastirski putovi – *klanci*, kako se nazivaju u lokalnom govoru. Takav naziv vjerojatno duguju svojim uskim gabaritima koji prolaze između visokih suhozida. Većinu tih putova postepeno obuhvaća sukcesija, no postoje i rijetki primjeri gdje su putevi obnovljeni i dodatno prošireni. Diljem područja nalaze se tragovi koji svjedoče o dugom periodu odvijanja života na ovom prostoru. Tu svakako vrijedi istaknuti kamene ruševine starih kuća u neposrednoj blizini sela Lun kao i ruševine Crkvice Sv. Martina smještene na samoj punti poluotoka.

Slika 18. i 19. Aktivne kuće tradicionalnog zaselka Gurijel i jedna od zapuštenih kuća u neposrednoj blizini sela Lun u potpunosti uklopljena u svoj okolni maslinarsko-pašnjački krajobraz

Suhozidi i suhozidne strukture - Suhozidi na Lunu (uključujući suhozide lunjskih stanova) svakako zaslužuju izdvajanje u zasebnu cjelinu, a njihov najreprezentativniji i najmonumentalniji dio smješten je unutar ovoga područja. Od suhozida je na Lunu građeno gotovo sve što se suhozidom može graditi. Najznačajniji i najveći suhozidni zahvati na području Luna svakako su ogradni suhozidi. Ogradni suhozidi na Lunu odlikuju se svojom kvalitetom gradnje i izraženom visinom. Zidani su uduplo, građeni od velikih kamenih blokova između kojih je nasipan sitniji materijal (škalja) koji ga povezuje. Ti zidovi u svojim temeljima često su široki više od jednoga metra a visinom dosežu gotovo dva metra. Karakteristično za suhozide na Lunu je i njihov završetak sa velikim izbočenim vršnim kamenjem koje se u lokalnom govoru naziva ozub (ozuba) a funkcija mu je dodatno sprječavanje prelaska koza i ovaca preko zidova. Razlog takvog zidanja moguće leži u činjenici da su nekada ovce i koze slobodno lutale ovim prostorom.¹⁴ Ogradnim suhozidima ograđivani su putevi i pašnjaci, vrti i njive. Na području su nerijetki i primjeri gdje je glomaznim suhozidima omeđeno samo jedno stablo pojedine voćke, najčešće smokve. Razlog takvog ograđivanja bila je zaštita od ovaca ili koza, ali je taj zid ujedno štiti mlada stabla i od bure koja je na cijelom otoku nemilosrdna. Suhozidnim podzidima građene su terase. Terasa na području su relativno niske, rijetko pravilno oblikovane, već je njihov oblik gotovo u potpunosti prilagođen terenu. Podzidi terasa često su vrlo široki s ugrađenim stubama za njihov lakši prelazak. Suhozidne gomile također su često prisutne na području i poprimaju najrazličitije oblike i dimenzije. Gomile su vrlo često čine dio zida ili je cijeli zid zapravo jedna izdužena gomila. Unutar pojedinih gomila ostavljen je prostor za rast pojedinih voćka na način da su kružno ozidana udubljena unutar njih. Sve do nedavno suhozidom su građena čitava naselja i različite građevine unutar naselja, poput torova i štala za držanje životinja. Uz stare kuće sela Lun nalazi se i suhozidom omeđeno guvno. Suhozidom su zidani bunari, od kojih je jedan još uvijek aktivan i nalazi se Stanišćanskom polju. Osim bunara i lokvi koje su povremeno znale presušiti, suhozidom su se zidale cisterne i spremnici za vodu. Na pašnjacima suhozidom su zidani torovi za ovce, kao i pastirska skloništa koja su pastirima služila za povremeno prenoćavanje na pašnjaku. Unutar polja, vrtova i vinograda suhozidom su utvrđeni drenažni kanali. Na moru, u luci Tovarnele suhozidom su zidani pristani za barke, odnosno mali mulovi i rive.

Slika 20. Kvalitetno zidani lunjski suhozid sa prepoznatljivom ozubom ojačan žičanom mrežom

Slika 21. Reprezentativni primjer pastirskog skloništa smještenog unutar pašnjaka

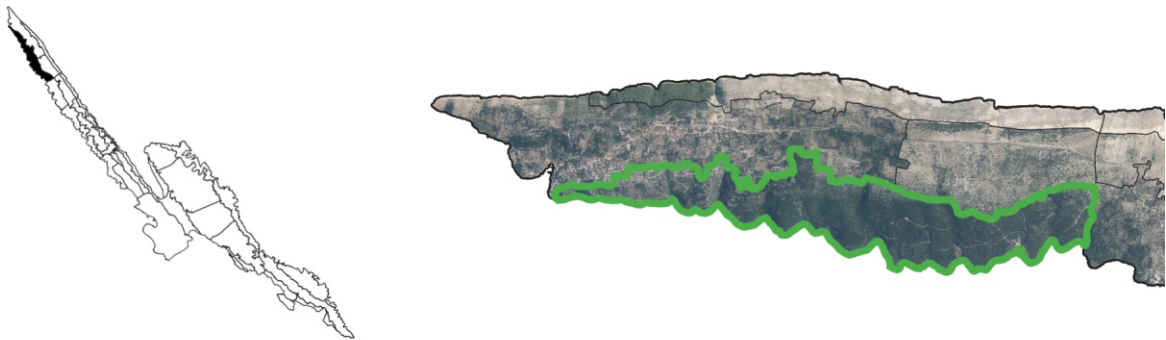
¹⁴ Oštarić, 2017.

Vizualno-doživljajna obilježja

Maslinarsko-pašnjački krajobraz naselja Lun objedinjuje sve karakteristične elemente otoka Paga i na jedinstven način ih povezuje u prepoznatljivu cjelinu. Posebnost ovoga područja predstavlja izrazito gusti sklop suhozidom omeđenih pašnjaka nepravilnog uzorka ispremiješan sa mnoštvom starih samoniklih stabala maslina. Čitavo područje iako položeno duž škrtog krševitog hrpta, dugotrajnom i kontinuiranom čovjekovom aktivnošću i njegovim upravljanjem ovim prostorom preobraženo je u jedinstveni poljoprivredni krajobraz naglašene prirodne i estetske vrijednosti. Uređenost svakoga, pa i najmanjeg dijela ovoga prostora dočarava značaj čovjekova utjecaja i promišljenost njegova upravljanja. Harmonija i sklad prostora mjestimično su narušeni zapuštanjem određenog djela područja udaljenijeg od naselja. Takvi udaljeni i zapušteni prostori stvaraju dojam izoliranosti prostora i kvare inače prevladavajući osjećaj sigurnosti. Vizure sa područja često su vrlo kratke, blokirane visokim suhozidima ili gustim krošnjama tisućljetnih stabala maslina. To međutim čini jedno pozitivno svojstvo ovog područja jer pažnju promatrača u potpunosti usmjerava na zanimljive detalje kojima ovaj prostor obiluje. Suprotno ostatku područja, prostor punte Luna, odnosno pašnjaka Sveti Martin svojim položajem omogućuje panoramske, gotovo 360° vizure prema obližnjim otocima i otočićima.

5.1.2. Jugozapadne obalne strane vrha lunjskog poluotoka

Područje obuhvaća prostor jugozapadnih obala polutoka Lun od rta Figurica na sjeverozapadu do uvale Slatina na jugoistoku. Na sjeveru područje graniči sa maslinarsko-pašnjačkim krajobrazom naselja Lun. Izrazita pošumljenost glavna je značajka ovoga područja a ono se obzirom na šumske sastojine može uvjetno razdijeliti na dva dijela. Sjeverozapadni dio ovih obala zauzima istaknuti lokalitet lunjskih maslinika prepoznatljiv po velikom broju samoniklih stabala maslina dok se prema jugoistoku masline postepeno utapaju u gustoj mješovitoj šumi.

Kartografski prikaz 9. i 10. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje obuhvaća razvedenu obalu jugozapadne ekspozicije smještenu na sjevernom rubu hrpta lunjskog poluotoka. Umjeren nagib područja i djelomična zaklonjenost od izravnih naleta bure umanjili su proces erozije tla i omogućili nakupljanje supstrata i razvoj šuma i šumskih zajednica. Duž pružanja poluotoka u pravcu SZ – JI područje je snažno vertikalno razgibano brojnim dragama i povremenim bujičnjacima. Svi ti prostori završavaju izrazito atraktivnim plažama šljunkovitih i pjeskovitih obala dok ostatak obale čine oštre i teško pristupačne škrape. Unutar područja smještena je jedna lokva koju stanovnici Luna zovu Donja lokva i za koju kažu kako je izvor koji nikad ne presuši.

Slika 22. i 23. Donja lokva uzidana u 3 razine međusobno povezane kamenim stubama

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Prevladavajuća pošumljenost područja utjecala je na njegovo korištenje, zbog čega je sveprisutno ovčarstvo otoka na ovome području zastupljeno u manjoj mjeri. Parcelizacija na području je rijetka. U najvećoj su se mjeri ograđivali pašnjaci i ponikve, čija je gustoća u odnosu na okolna područja ne srazmjerno malena. Nešto je veći broj draga, odnosno jaruga sa većom prisutnošću plodne zemlje koje su se terasasto podzidavale i ograđivale. Ograde su se gradile za Lun tipičnim uduplo zidanim kvalitetnim suhozidima. Nisu svi suhozidi na području sadržavali karakterističan *ozub*, što je vjerojatno razlog slabijeg prisustva ovaca na prostoru. Područjem prevladava organski oblik parcela dok se geometrijski uzorak može primijetiti na podzidima terasa i rijetkim pravocrtnim zidovima što dijele prostor spuštajući se do mora. Slikoviti opis područja pružaju toponimi za pojedine lokacije. Tako se na području Lunjskog maslinika na sjeverozapadu nalazi toponim „Plantaža“ što ukazuje na prisutne nasade maslina dok se na jugoistočnom šumom obraslom području nalazi toponim „Gušč“ što dočarava gotovo neprohodnu šikaru prisutnu na tom prostoru. Područjem prolazi jedna asfaltirana prometnica što povezuje glavnu prometnicu Novalja – Lun sa zaselkom Mulobedanj smještenim u istoimenoj uvali. Mulobedanj je kao većina zaselaka smještenih uz more prvotno bio samo pristan za plovila kojima se dolazilo do zaselka Dudići, no u novije vrijeme na prostoru se izgradilo desetak kuća koje danas čine zaselak. Ostali putovi na području su makadamski. Na SZ dijelu nalazi se mreža obnovljenih i za potrebe maslinika uređenih putova širine dovoljne za prolazak manjih vozila dok se na JI nalaze izduženi vatrogasni putevi koji se blago granaju i ne omogućuju kružno kretanje područjem. Ostali putovi duž područja više se ne koriste zbog čega su u većoj mjeri zarasli. Jedan od zanimljivijih lokaliteta na području predstavlja suhozidom uzidani prastari bunar – Donja lokva. Bunar je koncentričnog oblika uzidan u tri razine međusobno povezane stubama. Podzidi su zidani od velikih kamenih blokova, nekih promjera većeg od jednog metra.

Slika 24. Lunjski maslinik sa uređenim makadamskim putevima

Slika 25. Stari maslinik na terasiranom terenu sa vidljivim detaljom kamenih stuba

Slika 26. Novopodignuti maslinik na tlu bogatijem prostoru jedne od draga

Vizualno-doživljajna obilježja

Sjeverozapadne obale vrha Lunjskog poluotoka, za razliku od ostalih područja duž poluotoka, ističu se dominacijom i gustoćom visoke vegetacije na čitavom području. Bujna vegetacija praćena slabo čitljivim prostornim uzorkom učinila je ovo umjereno veliko područje naizgled jednostavnim. Duljim boravkom i obilaskom područja prividnu jednostavnost zamjenjuje raznolikost i kompleksnost njegovog korištenja. Premda područje djeluje prirodno ono je rezultat dugoročnog čovjekovog upravljanja. Između jednolikih šumskih površina mjestimično se izdvajaju iskrčene i omeđene ponikve i drage kao i suhozidom ograđeni pašnjaci što područje čini zanimljivim i potiče na njegovo daljnje istraživanje. Zanimljivost područja posebno je izražena raznolikim habitusom stabala na prostoru maslinika, gdje njihova debla i krošnje poprimaju brojne inspirativne uzorke i oblike. Krošnje stablala često blokiraju otvorene vizure prema moru zbog čega na području prevladavaju kratke i uske vizure usmjerene na poljoprivredni krajobraz sa svim njegovim karakterističnim elementima. Miris je izrazito svjež, u blizini obale morski no udaljavanjem od obale on postepeno slabi i zamjenjuje ga poljoprivredni miris izražene aromatičnosti samoniklog bilja.

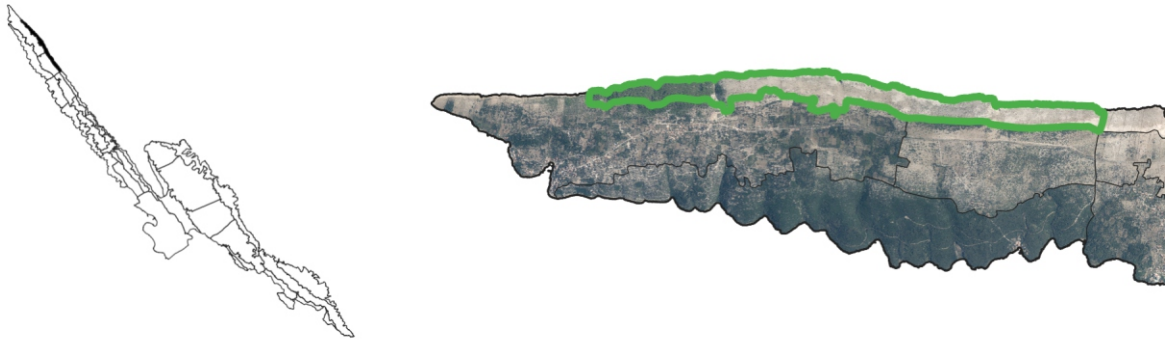
Slika 27. „Simbioza“ crnike i masline

Slika 28. Dekorativno i asocijativno deblo masline

5.1.3. Zajednički pašnjaci sjevernog dijela lunjskoga poluotoka

Kante sjevernog dijela lunjskog poluotoka karakterizira djelomična ogoljelost kamenjara i jednolika parceliranost zimskih pregonskih pašnjaka. Od ostatka područja ističe se pašnjak Furnje koji prekriva gusta borova šuma. Područje se prostire od uvale Pižnjak i šume Furnje na sjeverozapadu do pašnjaka Krune i uvale Painjari na jugoistoku.

Kartografski prikaz 11. i 12. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja obilježen je pretežito ogoljelim i strmim obalnim stranama izduženog karbonatnog hrpta lunjskog poluotoka. Na području se nalaze dva veća i nekoliko manjih bujičnjaka. Veliki bujičnjaci svojim erozivnim procesima oblikovali su uvalu Furnje i uvalu Veli Rakovac čija ušća završavaju manjim šljunkovitim žalima. Snaga bure koja se obrušava sa Velebita na ovome je području minimalno ublažena prirodnim barijerama, otokom Rab i otokom Dolin, što je omogućilo razvoj najotpornijih vrsta vegetacije. Ljudskom intervencijom odnosno planiranom pošumljavanjem na prostoru pašnjaka Furnje vremenom je došlo do nakupljanja i taloženja tla i razvoja mikroambijenta sa drugačijim edafskim i klimatskim uvjetima što je u konačnici omogućilo razvoj guste borove šume.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Područje je u potpunosti definirano pregonskim pašnjacima koji se prostorno manifestiraju kao velike, kratke a široke, suhozidno omeđene parcele pravilne parcelacije. Oblikom i smjerom pružanja poprečno na nagib razlikuju se od ostalih zimskih pašnjaka SI obala lunjskog poluotoka. Suhozidi koji omeđuju pašnjake jednostavnije su građeni kako je to uobičajeno za sjeverne pašnjake, visine ~150cm. Pašnjaci su prekriveni rijetkom vegetacijom tipičnom za kamenjarske pašnjake. Ponešto slabija izloženost buri kombinirana sa nedostatkom ispaše omogućila je razvoj otpornim grmolikim vrstama divlje masline, šmrike i borovica. Gustoćom vegetacije od ostatka područja ističe se borovom šumom pošumljeni pašnjak Furnje. Pošumljavanje je ostavilo i brojne suhozidne tragove u prostoru; nebrojene kružne suhozide koji su štatile mlada stabla od bure i ovaca. Kvalitetnije zidanim, višim suhozidima sa karakterističnim ozubom ograđene su rijetke vrtače na području. Jedna velika vrtača smještena je uz manji bujičnjak na

južnom dijelu pašnjaka Furnje. Prostor vrtače podzidan je suhozidnim terasama nepravilnog geometrijskog uzorka prilagođenim terenu. Vrtača je napuštena i gotovo u potpunosti obrasla borovom šumom, međutim unutar vrtače još se nalazi pokoje stablo masline koje otkriva njenu izvornu namjenu. Ostale vrtače smještene su u rubnom zapadnom dijelu područja na blažem nagibu. Odlikuju se bogatijim travnjacima i uz rub sađenim voćkama.

Slika 29. i 30. Zapuštena i u potpunosti obrasla terasirana vrtača zasađena maslinama

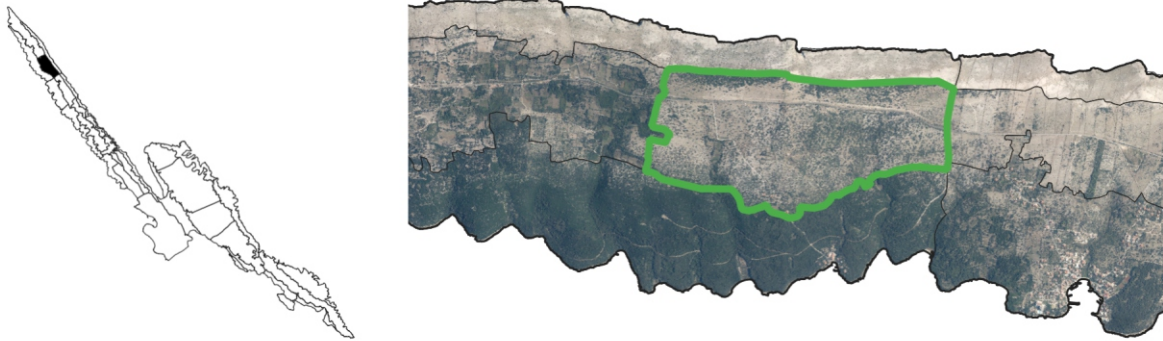
Slika 31. Panoramski pogled prema gradu Rabu u prvom i Velebitu u drugom planu

Vizualno-doživljajna obilježja

Uski obalni pojas ovoga relativno malog područja svojom udaljenošću od prometnice i nedostatkom aktivnih prostornih veza sa ostatkom poluotoka stvara dojam izoliranosti područja. Područje je također i vizualno izolirano od ostatka otoka obzirom da su vizure na područje omogućene isključivo sa SI morske strane. Nedostatak čovjekove prisutnosti duž područja ostavlja dojam prirodnosti krajolika. Premda djeluje prirodno, šuma pašnjaka Furnje svojim unutrašnjim elementima odaje tragove pripitomljenosti i čovjekova upravljanja prostorom. Kontrastna raznolikost šumske površine sa površinama grubih ogoljelih pašnjaka podiže kompleksnost inače jednostavnog područja. Doživljaj područja snažno ovisi o prisutnim vremenskim prilikama. Stabilno vrijeme odlikuje se prevladavajućom tišinom kombiniranom sa svježim aromatičnim mirisom pri čemu područje djeluje gotovo inspirativno. Suprotno tišini stabilnog vremena, nestabilno vrijeme, odnosno snažni vjetrovi koje ono uzrokuje proizvode brojne uznemirene zvukove što područje pretvara u nesiguran, pomalo i prijeteći prostor. Vizure sa područja su otvorene prema velebitskom kanalu i susjednim otocima Dolinu i Rabu.

5.1.4. Dudićevi zajednički pašnjaci

Zajednička ispaša ovaca u Dudićima jedinstvena je za čitav poluotoku Lun zbog čega se područje poprilično razlikuje od ostalih područja lunjskog poluotoka. Dudićevi zajednički pašnjaci smješteni su između *kunfina* na SZ i izduženih pašnjaka lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće) na JL. Na području se nalazi i prva pojedinačno zaštićena suhozidna građevina u Hrvatskoj – višeprostrorni Dudićev osik¹⁵ kao i poseban botanički rezervat – nalazište divlje masline.

Kartografski prikaz 13. i 14. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje obuhvaća kamenit prostor jugozapadnih padina višeg dijela hrpta lunjskog poluotoka. Padine su smještene na blagom do umjereno strmom nagibu, poprilično zaravnjenog reljefa unutar kojeg se ističe nekoliko površinom većih vrtača i začeci dviju draga koje se u potpunosti razvijaju na susjednom krajobraznom području. Te prirodne depresije ispunjene su ponešto dubljim slojem zemlje crvenice čija je količina na ostatku područja zanemariva. Južno od naselja Dudići u neposrednoj blizini kuća nalaze se jedna velika lokva i bunar.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Dudićevi zajednički pašnjaci definirani su rijetkom parcelacijom velikih, geometrijski oblikovanih pravilnih parcela – zajedničkih pašnjaka. Unutar pravilnog rastera velikih zajedničkih pašnjaka nalaze se brojne površinom manje nepravilno ograđene parcele različitih namjena. Te su parcele nastale na prostoru blagih prirodnih depresija gdje je dugotrajnim i mukotrpnim krčenjem kamena osigurana malo veća količina zemlje crvenice nego je to na ostatku područja. Najčešće je i ta količina nedovoljna za ikakav ozbiljniji uzgoj zbog čega su takve parcele tek travom bogatiji pašnjaci dok su rijetki prostori vrtača zasađeni kakvom jednostavnijom povrtlarskom kulturom. Površinom dominira vegetacija pašnjačke kamenjare sa brojnim razasutim stablima maslina. Na pašnjaku Južne Krune nalazi se i poseban botanički rezervat - nalazište divlje masline (*Olea oleaster*). Botanički rezervat smješten je na nadmorskoj visini između 90 i 120 metara. Ukupan broj starih stabala maslina na području rezervata iznosi oko 1500 od čega je 100 stabala pitome masline. Visina stabala je između 5-8 m, promjera debla između 20-80 cm i zaobljenih krošnji.

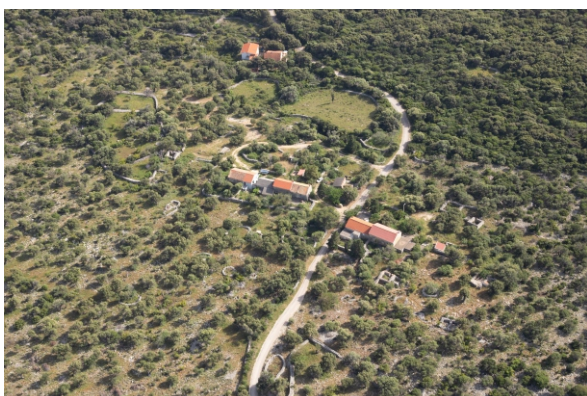
¹⁵ Premda smatran jedinstvenim Dudićev osik tek je rijedak primjer preostao sačuvan do danas obzirom da je na sjevernom dijelu otoka Paga nekada postojalo više takvih osika (Pavlovsky 2001:23 prema Kale 2009.).

Slika 32. i 33. Rijetka parcelacija zajedničkih pašnjaka i botanički rezervat divlje masline

Na spoju nekoliko zajedničkih pašnjaka smješten je Dudićev osik – višeprostrorna suhozidna građevina namijenjena mužnji ovaca u čijoj se blizini nalaze i kuće naselja Dudići. Međutim nije naselje Dudići uvijek bilo tu, već su kuće starijeg naselja smještene nekih 200 metara istočno na poziciji koju stanovnici zovu stare njive gdje su još vidljivi suhozidni ostaci temelja tih kuća koje su bile prekrivane daskom zvanom *šimle*. Uz današnje naselje smješteni su i suhozidom ugrađeni bunar i velika lokva. Pedesetak metara jugozapadno od glavne prometnice Novalja – Lun nalazi se velika vrtača koju stanovnici zovu Suha lokva unutar koje su također prisutni stari suhozidni ostaci. Suhozidne ograde zajedničkih pašnjaka zidane su uduplo zidanim kvalitetnim suhozidima za razliku od suhozida kojima su ograđivane vrtače čiji su zidovi također zidani uduplo, međutim zidani su viši sa karakterističnim ozubom. Putove na području čine dvije asfaltirane prometnice; glavna prometnica Novalja – Lun i druga također asfaltirana koja se odvaja prema naselju Dudići. Pastirski putovi, obzirom na način korištenja rijetki su na čitavom području.

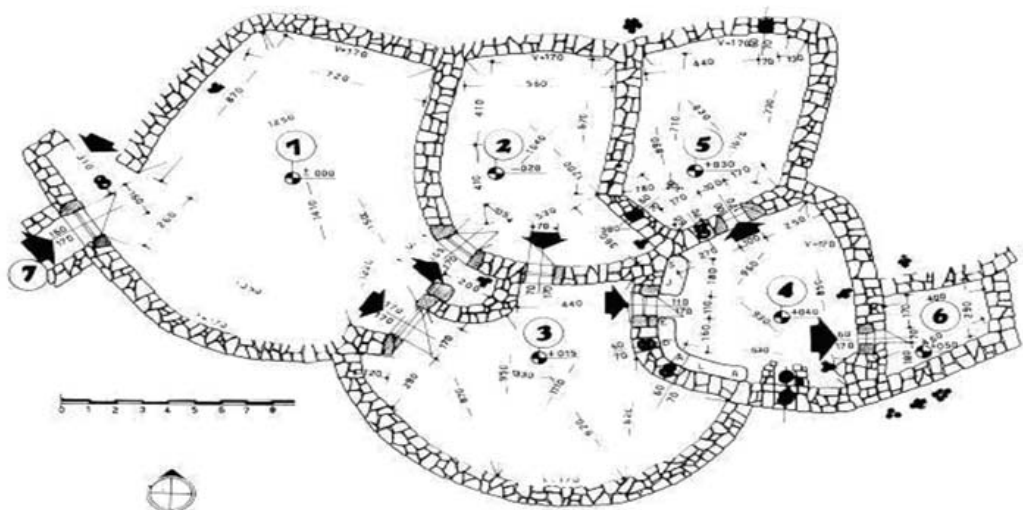

Slika 34. i 35. Sadašnji zaseok Dudići omeđen brojnim suhozidnim formacijama te prikaz dijela kuća unutar zaselka

Istaknute značajke i elementi

Dudićev osik - Dudićev osik je višeprostrorna suhozidna građevina namijenjena mužnji ovaca. Svaki od njegovih dijelova kružnog je tlocrta i posjeduje vlastitu funkciju i namjenu (vidi sliku 36.). Opis Dudićevog osika dao je Milutin Badurina Dudić u djelu Povijest Luna objavljenom u Dudićima 2006. godine:

„Na cijelomu Lunu jedino u Dudića je postojala zajednička ispaša ovaca, a dosljedno tome i zajednička briga oko pregrada, plotova i zidova između pojedinih dijelova pašnjaka. (Nazivi područja za ispašu su: Pregrađa, Vajernica, Ogradica, Za ogradicu, Vajerna, Sajužnja punta, Gušč, Krune i Zakraji, a svako područje imalo je svoju namjenu za pojedine kategorije ovaca, *ovce od mužnje, bravi, starke, janjci, šiljci*) Rad na održavanju zidova i plotova imao je posebnu riječ: *skupnô*. Tu riječ ni u jednom hrvatskom rječniku ne nalazimo kao imenicu, i to srednjeg roda, nego samo kao pridjev ili prilog, a sačuvala se je još iz staroslavenskog jezika od riječi *kup'* (imenica muškog roda) = hrpa, gomila, ili *v kup'* (prilog) = zajedno, skupa. Zajedno se išlo *sić dračje, činit brimena, nosit brimena* i *gradit* plotove, te *ziđat* kamene pregrade. Druga jedinstvena pojava, koja proizlazi iz one prve, je zajednički osik i zajednička mužnja ovaca. Sam Dudićev osik je zanimljiv kao građevina s toliko raznovrsnih prostorija od kojih svaka ima svoju posebnu funkciju i namjenu (...) Za vrijeme same mužnje razmjenjivale su se informacije, ali i rješavali sporovi, muški i ženski i oni oko dice. Bilo je tu i razgovora i smiha, ali koji put i malo tvrdih riči. Budući da su ovce pasle zajedno, da bi se znalo koja je čija, svaki vlasnik je imao svoj *bilig* kojim su bile obilježene uši ovaca. Janjce se *biližalo* prilikom *otrganja* (odvajanja janjadi od ovaca, otprilike tri mjeseca nakon što su se okotili) (...) Poseban *bilig* je bio za ovce koje su pripadale rapskom gospodarstvu, a poseban za one koje su pripadale čobanu, koje su se zvale *vlašće*.“

Slika 36. Tlocrt Dudićevog osika; 1. Oblaka za uvođenje svih ovaca, 2. mali osik za puštanje pomuženih ovaca ili strižnju, 3. srednji osik za puštanje pomuženih ovaca, 4. prostor za ovce pred mužnju veliki osik u kojem su sjedala za mužače i peljače, 5. samorašnji kočić iz kojeg ovce mogu izravno izaći na pašnjak kao dodatni osik za povremena izdvajanja (jalove ili skotne ovce, janjad, bravi), 6. kočić (jaroma, pržun) za privremeno zagrađivanje zalutalih ovaca

Slika 37. Dudićev osik, fotografija snimljena 2011. godine

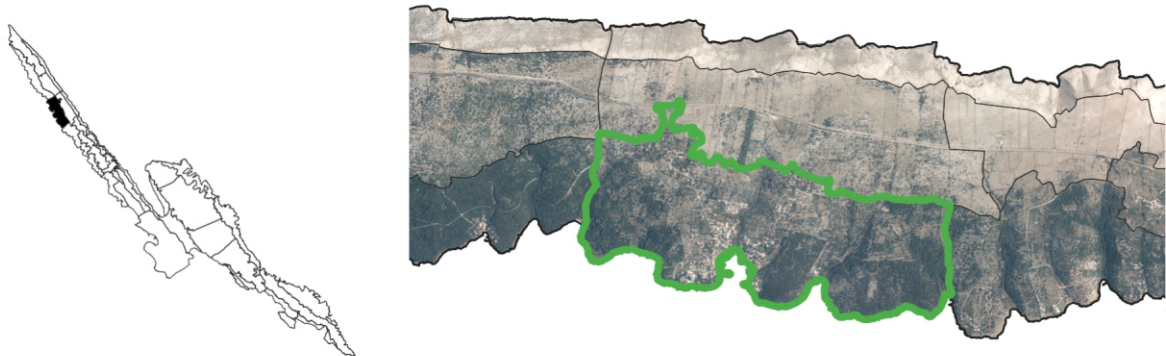
Slika 38. Fotografija zapuštenog i obraslog Dudićevog osika snimljena obilaskom terena 2020. godine

Vizualno-doživljajna obilježja

Specifičan način korištenja područja praćen je jednostavnošću prostornog rasporeda. Pravilan geometrijski uzorak, koji pojednostavljeno tvori ortogonalnu mrežu površinom velikih pašnjaka, praćen je relativno rijetko razasutom vegetacijom zbog čega čitavo područje djeluje pregledno. Gruba tekstura prevladavajuće pašnjačke kamenjare razdijeljene rijetkom suhozidnom parcelacijom čini ovo područje predvidivim i pomalo dosadnim, međutim njegovu stvarnu vrijednost čine specifični pojedinačni krajobrazni elementi zbog kojih čitav prostor postaje zanimljiv. Područje je otvoreno prema jugozapadu, odnosno prema otočju lošinjskog arhipelaga na koje se pružaju duge i otvorene vizure. Preglednost prostora omogućila je pružanje vizure i unutar granica samog područja. Prividna prirodnost prostora posljedica je rijetkih antropogenih elemenata prisutnih duž područja. Prisutnost ovaca diljem područja ukazuje na njegovu aktivnost i prisutnost čovjekova utjecaja, koja je zasigurno izraženo manja nego je to bilo u prošlosti.

5.1.5. Maslinarsko-pašnjački krajobraz lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)

Područje je smješteno na jugozapadnoj obali lunjskog poluotoka. Sa morske strane prostire se između uvale Slatina na sjeverozapadu i uvale Melnica na sjeveroistoku dok mu kopnenu granicu čine izduženi pašnjaci središnjeg dijela poluotoka – *kanti*. Na području se nalaze tri naselja: Gager, Stanišće i Jakišnica. Značajna pošumljenost prostora i usitnjenost parcelizacije jednako kao agro-silvo-pastoralna namjena glavne su značajke ovog prostora.

Kartografski prikaz 15. i 16. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje je nalazi na jugozapadnim padinama lunjskog poluotoka smješteno na blagom do srednje strmom nagibu. Uzdužno uz smjer pružanja hrbata u pravcu SZ – JI područje je disecirano brojnim dragama zbog čega se može ustvrditi kako je područje smješteno na izrazito razgibanom terenu. Obzirom da se područje nalazi na jugozapadnoj strani djelomično zaštićenoj od izravnih naleta bure, kao i to što je duž područja prisutna značajna količina vegetacije ono nije u potpunosti ogoljelo, već sadrži male količine plodne poljoprivredne zemlje. Drage su rijetki prostori gdje je posljedicom erozijskih procesa sakupljena veća količina plodne zemlje što ih čini posebno vrijednima jer je omogućilo nešto intenzivniju kultivaciju tog prostora. Još jedna iznimna vrijednost draga jesu i žala kojima drage završavaju i spajaju se sa morem. Žala čine prirodne šljunkovite plaže sa sitnim pijeskom u moru zbog čega su izrazito atraktivne. Na području se nalaze i dvije veće lokve. Velika lokva na Gageru uz koju je smješteno dva veća i nekoliko manjih uzidanih zdenaca i lokva na Stanišću. Na Stanišću su također u prirodnim depresijama uzidana dva bunara. Uz lokve i bunare na području su smještene i tri cisterne.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Maslinarsko-pašnjački krajobraz lunjskih stanova ima mnogo toga zajedničkoga sa istoimenim krajobrazom naselja Lun obzirom da se gospodarenje njihovim prostorom kroz povijest odvijalo u jednakim okvirima. Parcelizacija duž prostora je usitnjena i tvori ju gusti sklop nepravilnih geometrijskih parcela povezan također nepravilnom ali funkcionalnom mrežom puteva. Čitav prostor ograđen je izrazito kvalitetno građenim, uduplo zidanim suhozidima. Ti suhozidi iako su

svojim gabaritima ponešto manji od „kiklopskih“ suhozida oko naselja Lun i dalje su neobično visoki i široki, i dakako sadržavaju za Lun karakteristični *ozub* smješten na vrhu zida, a ponekad umjesto na vrhu nalazi se negdje u njegovoj gornjoj trećini. Parcele najvećim dijelom čine pašnjaci, premda nemali je broj vrtova i obradivih njiva, od kojih posebno vrijedi istaknuti one smještene u dragama i vrtačama gdje je količina plodne poljoprivredne zemlje najveća. Karakteristično za pašnjake ovoga područja jest značajni udio visoke vegetacije na pašnjaku, prvenstveno stabala masline i hrasta crnike. Masline su na ovome području samonikle, a kalemljenjem su pripitomljene i uzgajane za proizvodnju ulja. Optimalan udio visoke vegetacije i travnjaka potrebnih za ispašu ovaca održavan je kontroliranom sječom i pregonskim sustavom ovčarenja. Vrtovi i njive često su terasasto podzidani kako bi se spriječila daljnja erozija tla. Najreprezentativniji primjeri takvih terasiranih parcela smješteni su u dragama duž područja. Između naselja Gager i Stanišće nalazi se na širem području specifičan etnološki lokalitet predslavenskog ili ranoslavenkog porijekla – Lokve. Riječ je o nekoliko malih u suhozid ozidanih reprezentativnih bunara smještenih u neposrednoj blizini velike lokve te uz njega vezane jame vapnenice.

Slika 39. i 40. Poljoprivredni krajobraz lunjskih stanova sa vidljivom parcelacijom, suhozidnim terasama i gomilama
Slika 41. i 42. Ugrađeni bunari na lokalitetu Lokve i vrata pašnjaka sačinjena od suvremenih i tradicionalnih materijala

U novije vrijeme vlasnici parcela drastično su smanjili broj ovaca za uzgoj ili su u potpunosti odustali od bavljenja ovčarstvom a jednako tako mnogo njih je zamijenilo drvo kao ogrjevni materijal zbog čega ni sječa više nije redovita a to uzrokuje djelomično do potpuno zaraštanje pašnjaka. Ni ogradni suhozidi više se ne obnavljaju kao prije već se puno češće zamjenjuju

žičanom ogradom a nerijetko se urušeni dijelovi samo pokriju bodljikavim granama drače ili kakve druge biljke. Za razliku od negativnih trendova prisutnih u bavljenju ovčarstvom, bavljenje maslinarstvom na području u jednakoj je ili većoj mjeri zastupljeno nego ranije a to dokazuje kontinuirano kalemljenje divljih maslina kao i podizanje novih maslinika. Novopodignuti maslinici intenzivnijeg su karaktera, unutar kojih su masline sađene u pravilne redove, a vrlo često je i raznoraznim dosjetljivim načinima izvedeno navodnjavanje maslinika. Većina nekadašnjih vrtova danas je prenamijenjena u livade-pašnjake, pojedini su prenamijenjeni u voćnjake a još se rijetki intenzivno obrađuju.

Slika 43. i 44. Obnovljeni suhozid ojačan žičanom ogradom i mladi cijep pitome masline na divljoj podlozi (*Olea oleaster*)

Istaknute značajke i elementi

Graditeljska baština, naselja i putevi - Unutar područja smještena su tri povijesno razdvojena naselja koja odnedavno prisutnim naglim razvojem urbanizacije postepeno srastaju i tvore sustav povezanih naselja. Gager i Stanišće (od riječi stan - kuća) naselja su smještena udaljenije od mora. To su prvotno bili pastirski stanovi lunjskih pastira koji su im služili kao povremeno prenoćište, međutim kako je broj stanovnika postepeno rastao tako su ti stanovi postajali mjesta stalnoga boravka, odnosno naselja. Jakišnica je u to doba bila luka gdje se nije stanovalo, već je obzirom na smještaj u velikoj prirodnoj uvali služila kao sigurno mjesto za pristajanje plovila kojima se dolazilo do obližnjih naselja Gagera i Stanišća.

Slika 45. Jakišnica u prvom planu smještena uz more sa naseljima Gager i Stanišće smještenim u višem dijelu

Slika 46. Stare (djelomično obnovljene) kuće u nizu naselja Gager

Suvremenim razvojem turizma i drugačijim sustavom vrijednosti prostora Jakišnica se danas razvila u najveće od spomenuta tri naselja i ujedno broji najviše stanovnika. Unutrašnju strukturu naselja najvećim djelom čine jednoobiteljske kuće novijeg datuma izgradnje. Osim za stanovanje većina tih kuća dodatno se koristi u svrhu turizma, odnosno iznajmljivanja soba ili apartmana. Unatoč prevladavajućoj apartmanizaciji naselja, njihove povijesne jezgre još su očuvane i čine vrijedne povijesne seoske cjeline zaštićene prostornim planom. U dvorištima kuća česti su očuvani kameni mlinovi za masline čija je uloga danas simbolična. U Jakišnici je smještena i Crkva Krista Kralja koja pripada župi Lun. Naselja su međusobno povezana asfaltiranom prometnicom koja se u produžetku priključuje na glavnu prometnicu Lun – Novalja. Prometnica je na SZ dijelu koji prolazi Gagerom i Jakišnicom preuređena i proširena sa obostranim nogostupom, za potrebe suvremenog hotela smještenog u Jakišnici, dok je produžetak prometnice prema naselju Stanišće nešto skromnijih gabarita bez nogostupa. Uz prometnicu, područje je premreženo velikim brojem puteva koji povezuju vrtove i pašnjake sa naseljima.

Slika 47. i 48. Pastirski putevi sa visokim ogradnim suhozidima, dovoljno široki za prolazak manjih gospodarskih vozila

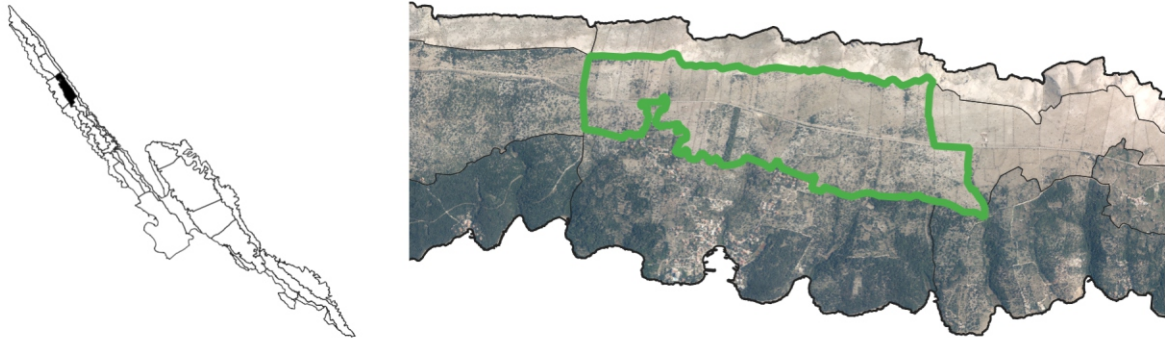
Vizualno-doživljajna obilježja

Promatrajući prostor isključivo sa glavne prometnice može ga se u potpunosti pogrešno doživjeti. Izgrađeni dio područja ničim pretjerano ne odskaje od uobičajenog zaselka jadranske obale nedavno preuređenog u turističko naselje. Međutim, oni najznačajniji i najreprezentativniji mikro-ambijenti prirodnog i tradicionalnog karaktera smješteni su uz sporedne makadamske puteve. Takve prostore čini kompleks suhozidom ograđenih pašnjaka i njiva, povezanih vijugavim pastirskim putevima koji prolaze kroz šumarke maslina, crnika i pratećih mediteranskih vrsta. Područjem dominira snažan poljoprivredni miris ispremiješan sa mirisom morske obale a prevladavajuća tišina povremeno je isprekidana glasanjem poneke životinje ili zvukom poljoprivrednog vozila. Otvorene i zatvorene vizure sa područja se ritmično izmjenjuju; gdje je pokrivenost visokom vegetacijom niža pružaju se duge i otvorene vizure prema moru i otočju lošinjskog arhipelaga dok se tamo gdje je pokrivenost visokom vegetacijom veća vizure skraćuju i usmjeravaju na prisutne detalje poljoprivrednog krajobraza. Zanimljive detalje svakako čine nebrojeni asocijativni oblici debala i krošnji maslina kao i nevjerojatno kvalitetno zidani suhozidi. Tako oni najviši suhozidi koji ponegdje dosežu visine od 200 cm stvaraju dojam prolaska kroz kakav labirint i u potpunosti zatvaraju prostor.

5.1.6. Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)

Sjeverni pašnjaci naselja Gager, Jakišnice i Stanišća pružaju se od Dudićevih pašnjaka na SZ do današnje granice k.o. Lun na JI. Tipični su to zimski pašnjaci (*kanti*), pravilne parcelacije velikih izduženih parcela sa skromnom količinom vegetacije.

Kartografski prikaz 17. i 18. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova smješteni su na višim jugozapadnim obroncima hrbata koji čini lunjski poluotok. Nagib padina duž kojih se pružaju je blagi do srednje strmi a rezultat je blage vertikalne razvedenosti hrpta. Područjem dominira pašnjačka kamenjara sa skromnom količinom plodne zemlje. Nešto veća količina vrijedne poljoprivredne zemlje prisutna je unutar nekoliko ograđenih i iskrčenih ponikvi smještenih duž područja. Na području nema stalne prisutnosti vode no ona je smještena uz sami jugozapadni rub na susjednom području. Ipak, unutar područja nalazi se izgrađena podzemna cisterna.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova definirani su velikim izduženim parcelama pravokutnih oblika čije je pružanje jednako smjeru pružanja nagiba. Nekada širokim putem a danas glavnom prometnicom u smjeru SZ – JI područje je podijeljeno na dva dijela. Poprečno na glavnu prometnicu u jugozapadnom dijelu pružaju se dvije sporedne prometnice također nastale na temeljima starih puteva koje povezuju obližnja naselja. Dugačke a uske parcele namijenjene su ispaši u pregonskom sustavu stočarenja. Parcele su ograđene pravilnim jednostavnije zidanim dvostrukim kamenim suhozidima čija visina rijetko prelazi 1,50 m. Ulazi na parcelu smješteni su duž prometnice, a uz ulaze u jednom od kutova parcela nalaze se prostori za mužnju – torovi. Kao i ogradni zidovi, torovi su pravokutnog oblika također zidani suhozidom, a u novije vrijeme, iako još uvijek rijetko izgrađeni su od vertikalno položenih paleta, odnosno žičane ograde. Unutar prostora pašnjaka nalazi se i nekoliko površinom skromnih vrtača u kojima se nalazi nešto veća količina plodnije poljoprivredne zemlje. Kontrastno pravilnoj parcelaciji područja vrtače su kružnih oblika, ograđene kvalitetnije zidanim širim i višim suhozidima, koji su za razliku od

ogradnih zidova pašnjaka sadržavali *ozub*. Ti zidovi štitali su voćke sađene unutar vrtača, kao i bujniju travu koja je tamo rasla a koristila se samo za vrijeme janjenja ovaca i u periodu mužnje. Prevladavajuća vegetacija tipična je za kamenjarski pašnjak, no za razliku od ostalih sjevernih pašnjaka lunjskog poluotoka smještenih južno od područja, ovi pašnjaci odlikuju se većim brojem stabala i grmova maslina unutar pašnjaka. Jedna parcela svojom vegetacijom snažno odudara od ostalih; obrasla je borovom šumom kao rezultat drugačijeg gospodarenja prostorom, odnosno namjernog prepuštanja parcele sukcesiji u proteklih 50-tak godina. Građevine su prisutne na svega nekoliko parcela unutar područja, gdje se osim spomenute vodospreme još nalazi nekoliko gospodarskih građevina kao i nekoliko stambenih objekata – svi novijeg datuma gradnje. Na području se nalaze i ostaci dviju prapovijesnih gradina; veća na poziciji Kućičine i manja na poziciji Gradac. Također, u kontekstu poljoprivrednih površina vizualno negativan akcent na području predstavlja visoki telekomunikacijski odašiljač.

Slika 49. Izduženi zimski pašnjaci položeni okomito na smjer pružanja poluotoka

Slika 50. i 51. Visokim i kvalitetnim suhozidima zasebno ograđene pašnjačke kčevine i vrtače

Slika 52. Suhozidni tor smješten uz rub pašnjaka

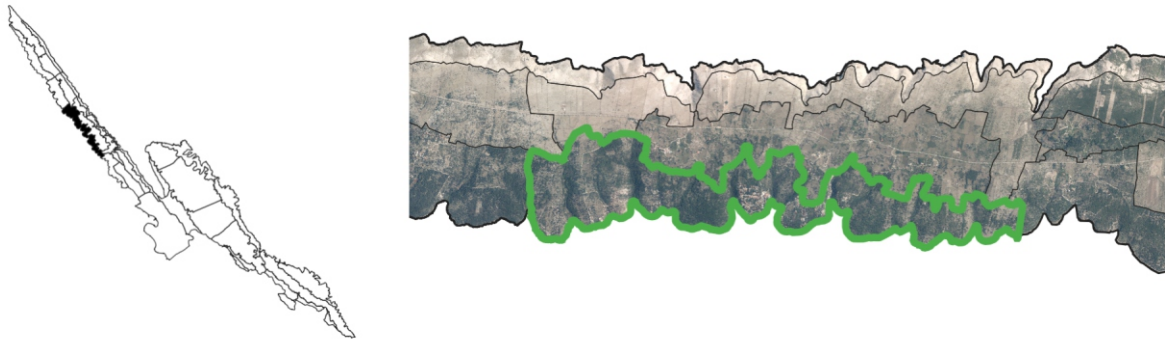
Slika 53. Novopodignuta gospodarska građevina

Vizualno-doživljajna obilježja

Kao i ostali sjeverni pašnjaci lunjskog poluotoka, sjeverni pašnjaci lunjskih stanova odlikuju se jednostavnom strukturom. Umjereno veliko područje obilježeno je pravilno raspoređenim, izduženim pravokutnim parcelama otvorenim prema jugozapadu. Unatoč tome, smještaj područja na blago valovitom terenu sa izmjenjivim nagibima, kao i prisutnost visoke vegetacije – prvenstveno maslina koje tvore vizualne barijere i stvaraju planove čine ovo područje zanimljivim. Zanimljivosti prostora pridonosi i djelomična aktivnost područja, prisutnost ovaca i velika količina još uvijek dobro očuvanih suhozida koji ga ograđuju. Čitavo područje je vizualno izloženo i zbog toga često promatrano obzirom da sredinom područja prolazi glavna prometnica sa koje se pružaju čiste otvorene vizure na područje.

5.1.7. Položene obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka

Položene obale središnjeg djela lunjskog poluotoka obuhvaćaju područje od uvale Melnica na sjeverozapadu do valobrana na Sridnjoj punti JZ od lokve Vrgnica na jugoistoku. Visoka pošumljenost u međuodnosu sa smanjenom poljoprivrednom aktivnošću, prije svega stočarstvom, glavno je obilježje ovoga područja. Duž područja smješteno je nekoliko naselja sezonskog karaktera.

Kartografski prikaz 19. i 20. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja definiran je razvedenim obalama, ujednačenog blagog nagiba položenim prema jugozapadu. Cijelom svojom duljinom područje je ispresijecano brojnim izduženim dragama relativno strmih bočnih strana zbog čega prostor u uzdužnom smislu, paralelno sa smjerom pružanja hrbata lunjskog poluotoka posjeduje izraženu vertikalnu raščlanjenost. Djelomična zaklonjenost od direktnih naleta bure omogućila je dulje zadržavanje tla u šupljinama kamenito-stjenovitog terena čime je ublažena ogoljelost kamenjare. Kontaktni pojas kopna sa morem sveukupnom duljinom područja čine oštre i teško pristupačne škrape suprotno kojima se na ušćima brojnih draga nalaze prirodne šljunkovite i pjeskovite uvale.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka obilježene su obiljem visoke vegetacije, šumom i makijom koje postepeno obuzimaju površine pašnjaka i krčevina. Izvornu stočarsku namjenu područja otkriva preostala pravilna suhozidna parcelacija izduženih pravokutnih parcela. Relativno uske i dugačke pašnjačke parcele položene su uzdužno uz nagib premda se, ovisno o reljefu, na području nalazi i dio parcela položenih okomito na nagib. Svojom usitnjenom parcelacijom od ostatka područja ističu se planski izgrađena turistička naselja Potočnica i Varsan. Izgrađenost područja čini još nekoliko kampova i kuća za odmor smještenih uz obalu. Sva ta naselja i kampovi izraženog su sezonskog karaktera zbog čega je poljoprivredni krajobraz čitavog područja slabo korišten i prepušten sukcesiji. Rijetki su još uvijek aktivni pašnjaci; većina ih je zapuštena, obrasla mješovitim šumama masline i hrasta crnike sa drugim pratećim mediteranskim vrstama. Pojedini kvalitetniji pašnjaci i pašnjačke krčevine zasađene su

maslinama i danas su to manji, poluintenzivni maslinici čije su masline sađene u pravilne redove. Područje je obilježeno i brojnim urušenim suhozidima koji se rijetko obnavljaju, a puno češće zamjenjuju žičanim ogradama. Suhozidne gomile također su česte su na području, manjih su dimenzija, pravilnih i nepravilnih oblika. Nekada intenzivno korišteni prostori draga, pedološki bogatiji od ostatka područja terasirani su kako bi se spriječilo otjecanje vrijedne obradive zemlje. No kao i ostatak područja ti vrijedni prostori danas su zapušteni ili izgrađeni a reprezentativne suhozidne terase jedva su primjetne od gustog podrasta koji se na njima razvio.

Slika 54. i 55. Sjeverni dio naselja Potočnica i novopodignuti nasad maslina smješten unutar iskrčenog dijela drage
Slika 56. i 57. U potpunosti obrasli i djelomično zarasli pašnjaci položenih obala središnjeg dijela lunjskog poluotoka

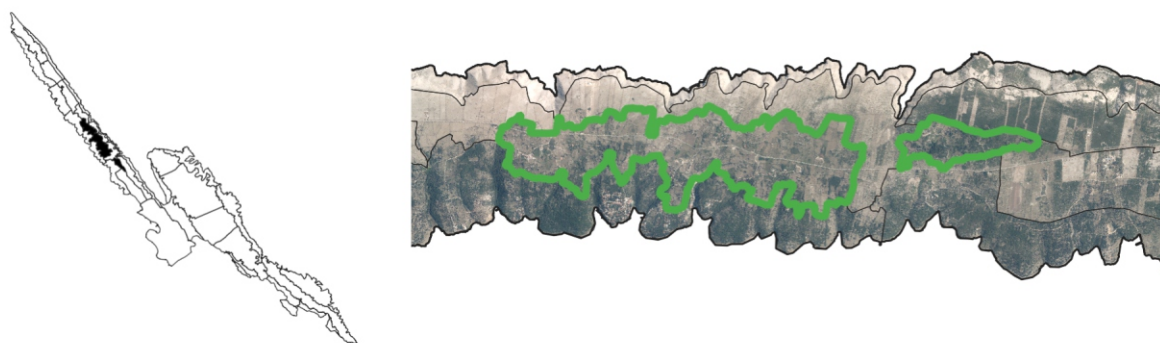
Vizualno-doživljajna obilježja

Obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka, premda poljoprivredno zapušteno i zanemareno područje, u urbanističkom je smislu uređeno i održavano. Privlačne šumovite obale sa atraktivnim prirodnim plažama utjecale su na razvoj vikend naselja i velikog broja kuća za odmor zbog čega je čitavo područje redovito posjećeno i aktivno. Nesklad izgrađenog i neizgrađenog dijela područja snažno utječe na sveukupni doživljaj područja. Brojni jednolični zarasli pašnjaci, svojom bujnom vegetacijom prikrivaju i narušavaju vrijedne karakteristične elemente krajobraza zbog čega čitav prostor djeluje monotono. Prevladavajuća jednoličnost prostora ublažena je malobrojnim aktivnim parcelama čija rijetkost dodatno utječe na njihovu zanimljivost i vrijednost. Vrijednost ovih obala čini i njihova otvorenost prema jugozapadu i susjednom otočju na koje se pružaju duge i otvorene vizure. Područje je sigurno i tiho, ugodnog mirisa mora i šume koji se međusobno prožimaju.

5.1.8. Pašnjački krajobraz novaljskih stanova (Borovićevi, Vidasovi, Dabovi)

Područje novaljskih stanova pruža se središnjim djelom lunjskog poluotoka od Šonjevih stana na SZ do Dabovih stana na JI. Glavno obilježje ovoga prostora jest povećani broj malih pastirskih stanova okružen brojnim dobro iskrčenim kvalitetnim pašnjacima i njivama. Dodatnu posebnost ovome području pridaje i značajan broj lokvi i bunara koje se na njemu nalaze.

Kartografski prikaz 21. i 22. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja obilježen je blago naboranim vrhom karbonatnog hrpta koji u ovome dijelu dostiže visinu tek od kakvih 50tak do 70tak m.n.v. Dominantna pašnjačka kamenjara, na ovome području ublažena je nešto većom količinom vrijednog poljoprivrednog tla – zemlje crvenice, sakupljene duž brojnih prirodnih depresija prisutnih diljem područja. Takvu reljefnu prednost područja dodatno su iskoristili ljudi svojim neprestanim krčenjem kamena, koji su na taj način dodatno unaprijedili prostor i tako stvorili vrijedna poljoprivredna zemljišta. Duž čitavog područja nalazi se popriličan broj što većih što manjih lokvi i bunara od kojih se svojom veličinom ističe Velika lokva na Vidasovim stanimi smještena uz glavnu prometnicu Novalja – Lun. Lokve su smještene u prirodnim vrtačama u kojima je došlo do nakupljanja nepropusnog sloja tla, a tamo gdje lokvi nije bilo kopani su bunari.

Slika 58. i 59. Velika lokva na Vidasovim stanimi i mala zapuštena lokva unutar obližnjeg pašnjaka

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Specifična reljefna obilježja ovog područja utjecala su ne njegovu ne jednolikost parcelacije. Brojne prirodne depresije smještene duž područja rezultirale su nepravilnim parcelama različitih oblika dok je preostalo područje, karakterističnih pedološki ogoljelih prostora definirano pravilnim, pretežito pravokutnim parcelama tipičnim za takve prostore. Parcele su ograđivane kvalitetnim u duplo zidanim suhozidima, a područje se odlikuje i brojnim kamenim gomilama. Gomile duž prostora različitih su oblika i veličina; vrlo su česte gomile sa funkcijom zidova, a područje se odlikuje i velikim brojem zidanih gomila pravilnih kružnih ili pravokutnih oblika. Ponešto rjeđe, ali ipak prisutne suhozidne su terase osim kojih još valja izdvojiti popriličan broj suhozidom uzidanih lokvi i bunara. Travnjacima bogati pašnjaci otkrivaju izvorno stočarsku namjenu područja, međutim u manjoj mjeri diljem područja sadene su masline i vinogradi a dodatno su uzgajane žitarice i obrađivani vrtovi. Tragove uzgoja duž područja još čine brojni kamenom utvrđeni kanali za drenažu kao i brojni zapušteni vinogradi čiji su čokoti u potpunosti posušeni i zarasli. Rubovi pašnjaka često su ispunjeni različitim voćnim vrstama ili stablima crnike. Inače uobičajeni suhozidom zidani torovi smješteni uz rubove pašnjaka rijetki su na području. Materijali kojima su građeni, pretežito žičana ograda i palete, ukazuju na njihovo novije podrijetlo. Produkt je to i danas aktivnog bavljenja ovčarstvom čije su potrebe obzirom na veličinu stada umanjene u odnosu na ranije. Umanjena pašnjačka aktivnost diljem područja prepušta prostor sve izraženijim procesima sukcesije koji postepeno izmjenjuju karakter ovoga područja. Na karakter područja djeluje i sve veći broj novopodignutih nasada maslina, koji se za razliku od starih, postojećih maslinika razlikuju svojim pravilnim rasporedom sadnje i navodnjavanjem.

Slika 60. i 61. Pravilni i nepravilni pašnjaci novaljskih stanova sa rijetko raspršenim vinogradima i maslinicima
Slika 62. i 63. Obnovljeni i dijelom natkriveni suhozidni tor i zidane suhozidne gomile smještene na pašnjaku

Dabovi stani sa pripadajućim krajolikom premda odvojeni od ostatka područja izduženim sjevernim pašnjacima ipak svojim karakteristikama pripadaju ovom području. Vertikalna raščlanjenost prostora na području Dabovih stana doseže svoj maksimum što je rezultiralo razvojem posebnih mikroambijenata. Takvi mikroambijenti odlikuju se većom količinom zemlje i vlage što je omogućilo razvoj guste listopadne hrastove šume. Unutar takvih prostora razvijena je i vlastita mikroklima, stoga je prava šteta što su i takvi rijetki prostori prepušteni procesima zaraštanja.

Slika 64. i 65. Jedna od brojnih velikih zidanih gomila i gusta hrastova šuma sa razvijenom vlastitom mikroklimom na Dabovim stanima

Istaknute značajke i elementi

Naselja - Obzirom na povoljnije uvjete za obradu zemlje pa tako i život na ovom području nalazi se nekoliko stanova: Šonjevi stani, Borovićevi stani, Vidasovi stani, Bonaparte i Dabovi stani. U novije vrijeme podignuto je turističko naselje Varsan čije se sjeverni dio nalazi unutar područja. Naselja se pružaju izduženo uz glavnu asfaltiranu prometnicu Novalja – Lun, sa kojom su povezani kratkim, također asfaltiranim, odvojcima. Na sjeverozapadnom kraju područja smješteni su Šonjevi stani koji obuhvaćaju 10tak kuća. Većina kuća na stanima je aktivna i održavana, veći dio njih su obnovljene i nadograđivane stare kuće no izgrađeno je i nekoliko novih. Zadržavanjem stana unutar nekadašnjih prostornih gabarita i obnavljanje starih građevina doprinijele se ovom prostoru da zadrži visok integritet cjeline naselja. Odmah u produžetku prema jugoistoku smješteni su Borovićevi stani. Danas se u Borovićevim stanima nalazi nekoliko većih žbukom zidanih kuća smještenih na prostoru nekadašnjih malih suhozidnih nastambi od kojih su neke još uvijek vidljive. Uz kuće je smješteno nekoliko nedavno podignutih maslinika dok su na jednoj parceli još aktivni vinograd i na ovom dijelu rijetko viđeni platenik. Dalje prema jugoistoku nalazi se naselje Varsan, odnosno njegov dio smješten na uzvisini, udaljenije od mora. To novoizgrađeno naselje čini relativno gusti sklop od 30tak izgrađenih manjih prizemnica ili jednokatnica te jedan kamp. Premda arhitektonskim obilježjima naselje odskakće od tradicionalnog oblikovanja građevina svojim krajobraznim uređenjem vanjskog prostora djelomično se uklopio u postojeću cjelinu. Bonaparte, za razliku od ostalih naselja, zaselak je smješten uz sjevernu stranu prometnice. To je maleni zaselak zbijenog tipa, također dobro uklopljen u svoj okoliš visokom vegetacijom, sa šaroliko obnovljenim starim kućama. Uz

naselje vezani krajobraz, kako mu i samo ima govori (Bonaparte - „prostor s dobrim pašnjacima“) odlikuje se gustom parceliranim suhozidnim sklopom iskrčenih pašnjaka. Nakon Bonapartea ponovno s južne strane prometnice nalaze se Vidasovi stani. Vidasovi stani danas su starim zaraslim putem odvojena dva zaselka izduženog tipa uz prometnicu. Nekada su oni bili pravo malo selo dok danas ondje nema više starih nastambi građenih suhozidom, nego je kamenje suhozidnih kuća od kojih su nekada bile izgrađene nastambe iskorišteno za gradnju malih jednokatnih kuća za žbukanim zidovima. Posljednji stani unutar ovoga područja, smješteni na njegovom jugoistočnom rubu jesu Dabovi stani. Na području Dabovih stana prisutne se građevine i nastambe od prapovijesti pa sve do danas. I danas se na području stana grade nove građevine, međutim one su namijenjene isključivo turizmu, zbog čega izuzetno kompleksan okolni krajobraz ostaje prepušten procesima zaraštanja.

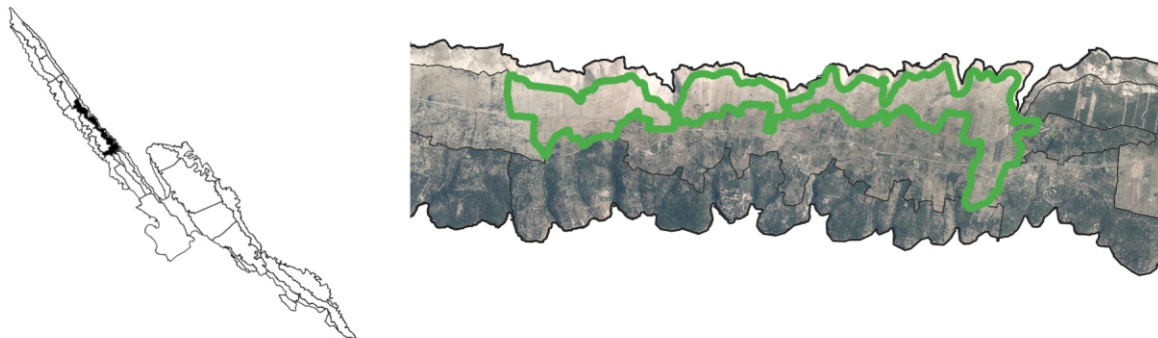
Slika 66. i 67. Vidasovi stani smješteni južno od glavne prometnice i obnovljene kuće Borovićevih stana

Vizualno-doživljajna obilježja

Diljem područja prisutna su karakteristična obilježja pašnjačkog krajobraza, međutim njegovu posebnost u odnosu na ostale takve prostore čini izražena raznolikost prostorne organizacije. Premda su suhozidom omeđeni pašnjaci relativno bogatih travnjaka zajedničko obilježje čitavog područja svaki zaselak odlikuje se ponešto drugačijim prostornim redom. Time naizgled jednostavno područje gubi svoju predvidivost zbog čega ono postaje zanimljivo. Vjerojatno najzanimljivije elemente krajobraza na području predstavljaju vodene površine – lokve i bunari. Osim povećane biološke raznolikosti koja se uz njih veže mnogo lokvi i bunara pravi su reprezentativni primjeri umijeća suhozidne gradnje. Sadašnja aktivnost područja znatno je slabije izražena nego je to bilo ranije, zbog čega dio područja postepeno obuzima sukcesija. Unatoč tome sveukupni dojam pastirskog krajobraza, oblikovanog dugoročnim čovjekovim upravljanjem, i dalje je prisutan. Vertikalna raščlanjenost područja utjecala je na izmjenju kratkih i dugih vizura. Glavnom vizura obuhvaćeni su krajobrazni elementi unutar samoga područja dok se sa rijetkih istaknutijih prostora vizure pružaju prema moru i okolnom kopnu.

5.1.9. Sjeverni pašnjaci središnjeg dijela Lunjskog poluotoka

Kanti središnjeg dijela lunjskog poluotoka obuhvaća ogoljene pašnjake od uzvisine Gradac (135 m.n.v.) i sadašnje granice k.o. Novalja (Novalja-nova) na SZ do uvale Pastura i Dabovih stana na JI. Nedostatak vegetacije i jednolikost korištenja glavna su obilježja ovoga područja.

Kartografski prikaz 23. i 24. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje se pruža blago istaknutim, gotovo zaravnjenim vrhom hrbata lunjskog poluotoka. Čitavo područje karakterizirano je ogoljelim kamenjarom ispresjecanim brojnim škrapama se minimalnom količinom zemlje crvenice nakupljene u procijepima. Ponešto veća količina zemlje sakupljena je u malim prirodnim depresijama, rijetko raspoređenim po prostoru. Ti prostori su dodatno iskrčeni i ograđeni te na taj način zaštićeni od daljnje erozije. Unutar granica samog područja nema površina na kojima se zadržava voda, no nekoliko lokvi i bunara smješteno je uz vanjski rub na JZ granici područja.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Kanti središnjeg dijela lunjskog poluotoka kao i drugi sjeverni pašnjaci određeni su izduženim pravokutnim parcelama pravilne parcelacije. Dugačke a uske parcele pružaju se okomito na smjer pružanja hrbata. Pašnjaci su omeđeni dugačkim, jednostavnije građenim pravocrtnim suhozidima visine ~150 cm, a u jednom od njihovih kutova, na JZ strani, uz prometnicu, smješteni su također suhozidom građeni mali pravokutni torovi (*kočići*). Suhozidi, premda djelomično urušeni predstavljaju najznačajnije obilježje područja. Širom područja dominira oskudna pašnjačka vegetacija relativno škratih travnjaka sa pojedinačno raspršenim grmovima borovica. Za razliku od sjeverne polovice područja na kojoj je količina grmolike vegetacije gotovo zanemariva, na južnoj polovici područje je postepeno obuhvaćeno sukcesijom zbog čega je prisustvo grmolike vegetacije izraženije. Duž čitavog područja zasebno su izdvojene i suhozidom ograđene malobrojne pašnjačke krčevine. Oku jedva primjetne blage depresije dugotrajnim krčenjem kamena pretvorene su u travom bogatije pašnjake čiji su rubovi zasađeni otpornim voćnim vrstama, prije svega smokvama. Premda se dio pašnjaka još uvijek aktivno koristi

područje je u cjelini prepušteno sukcesiji. Na području se osim pašnjaka u novije vrijeme smjestila i farma koza a jedan veliki pašnjak pretvoren je u mješoviti nasad smokava i smilja u sklopu poticaja predpristupnog programa EU (IPARD).

Slika 68. i 69. Pravilni pašnjaci sa većim udjelom grmolike vegetacije i zasebno ograđenim i zapuštenim vrtačama

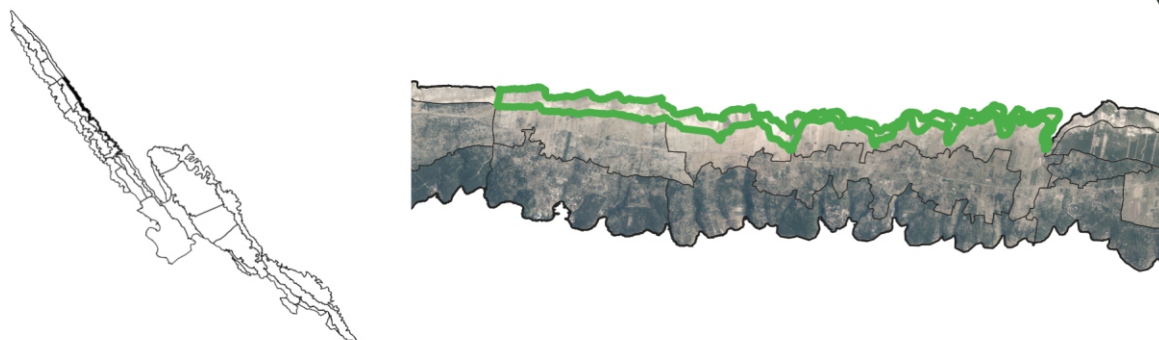
Slika 70. i 71. Novopodignuti mješoviti nasad smokava i smilja te prikaz čestog korištenog sistema za vrata pašnjaka

Vizualno-doživljajna obilježja

Veliko područje geometrijski oblikovanih pravilnih parcela svojim skromnim površinskim pokrovom i ujednačenim načinom korištenja zemljišta djeluje izuzetno jednostavno. Područje je direktno izloženo razornom djelovanju velebitske bure zbog čega je grubost kamenjare snažno izražena. Većina ovih pašnjaka izolirana je od okolnih naselja i prometnice zbog čega područje može djelovati poprilično nesigurno, naročito ako vremenske prilike nisu idealne. Premda područje djeluje prirodno višestoljetna aktivnost iskorištavanja ovog prostora zasigurno je ostavila svoj utjecaj. Vizure sa područja su duge, otvorene prema Velebitu i Velebitskom kanalu, a obzirom da se područje pruža vrhom hrpta sa pojedinih istaknutijih dijelova područja vizure se otvaraju i prema jugozapadu.

5.1.10. Strme obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka

Ove obale prostiru se od uvale Painjari na sjeveru do uvale Pastura na jugu i obuhvaćaju još uvale Greda Badnišća, Konobe, Veliku Dragu, Trimalj, Mrzlanovica i Vidonjica. Sa kopnene strane obale su gotovo u potpunosti ne pristupačne a obzirom na nedostatak atraktivnih plaža sa morske strane također su slabo posjećene što ih čini rijetkim područjem gdje je čovjekov utjecaj sveden na minimum.

Kartografski prikaz 25. i 26. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Kontakt središnjeg dijela lunjskog poluotoka sa Velebitskim kanalom čine izrazito strme, često i klifovite obale. Izraženi nagibi u kombinaciji sa direktnom izloženosti snažnom djelovanju velebitske bure učinili su ovo područje pedološki ogoljelim. Gole vapnenačke stijene prošarane su grižinama različitih veličina i oblika a nerijetka je i potpuna destrukcija krša sa prisutnim odronima i osulinama. Razvedenost ovih obala izraženija je od razvedenosti ostalih obala sjeverne strane lunjskog poluotoka. Rezultat je to snažnog erozivnog djelovanja vode niz obale pri čemu je nastao veliki broj vododerina. Ušća vododerina čine nepristupačne stjenovite uvale. Na području osim kratkotrajnih bujica za vrijeme obilnih oborina nema stalne prisutnosti vode.

Slika 72. i 73. Izrazito strme sjeverne obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka sa klifovitim završecima

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Vegetacija duž čitavog područja je veoma skromna, a ponegdje gotovo da je i nema. Prisutnu vegetaciju u najvećoj mjeri čine samo najotpornije biljke, koje su svoja skrovišta za rast pronašle u pukotinama i procijepima istrošenih stijena. U jesen i zimu kada su oborine nešto češće i učestalije na blažim dijelovima ovih obala izrastu određene količine trave koja omogućuje korištenje ovih prostora u svrhu ekstenzivne ispaše ovaca. Područje je ispunjeno na obalu okomito položenim izduženim pašnjacima čija je površina većinski smještena na blaže nagnutim susjednim područjima. Međutim kako je na ovim prostorima svaki dio iskoristive površine izrazito vrijedan tako su ti pašnjaci završavali sve do mora, ili do litica koje više nije moguće prijeći ili zaobići. Jednako tako, do mora, odnosno do samih rubova litica na izrazito strmom terenu građeni su suhozidi koji su činili međe tih pašnjaka. Suhozidi su građeni jednostavno, bez sitnog vezivnog kamena u sredini, visine oko 1,50 metara, a širine od 50-tak cm u dnu do 30-tak cm u vrhu.

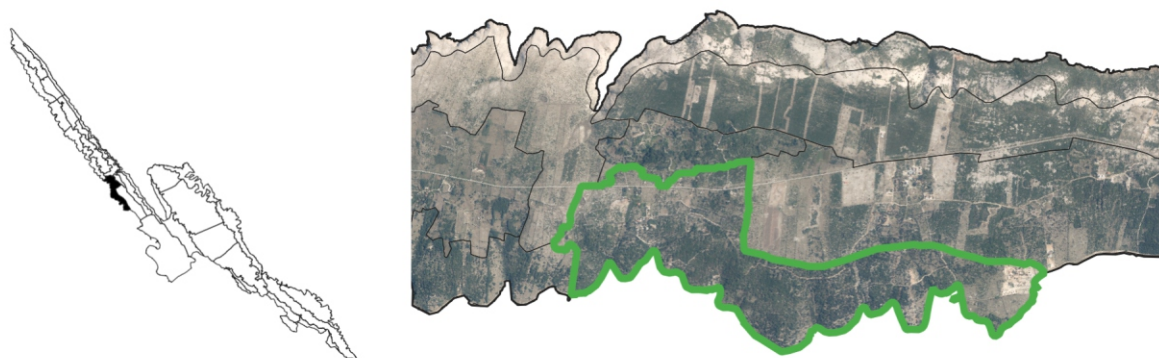
Slika 74. i 75. Ogoļjelost obalnih strana i krajnost građenja suhozida na gotovo vertikalnim liticama

Vizualno-doživljajna obilježja

Obale središnjeg djela lunjskog poluotoka karakterizira njihova strmost i nepristupačnost reljefa kombinirana sa direktnom izloženošću nepovoljnim utjecajima snažne velebitske bure i razornih valova koje uzrokuje. Jednostavnost ovih obala rezultat je skromnosti vegetacije i jednolikog načina korištenja. Naizgled jednostavni suhozidi, koji po svojem tipu gradnje to i jesu ali po terenu na kojem su građeni zasigurno nisu, jedini su tragovi čovjekova utjecaja na području zbog čega se prostor odlikuje prirodnošću. Prirodnosti prostora pridonosi i intenzivan obalni morski miris dok zvučni podražaj ovisi o vremenskim (ne)prilikama. Prostor se zbog svoje konfiguracije terena doživljava poprilično nesigurnim a za vrijeme snažnih bura gotovo sigurno i prijetećim. Međutim, vizure koje se pružaju prema podvelebitskom kopnu, a i moru zanimljive su i vrijedne povremenog posjećivanja ovog područja.

5.1.11. Pašnjački krajobraz Starih kuća

Područje obuhvaća jugozapadne obale Lunjskog poluotoka od rta Ogradice do valobrana na Sridnjoj punti JZ od lokve Vrgnica. U svojem južnom dijelu područje obuhvaća uski obalni pojas obraslih pašnjaka dok u sjevernom pokraj obalnih pašnjaka obuhvaća i pašnjake Starih kuća smještenih dublje u poluotok. Pašnjaci ovoga područja od uvale Melnica do Samorašnjih Škuncinih stana nekada su zvani pašnjaci Sv. Vida.¹⁶

Kartografski prikaz 27. i 28. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja obilježen je blago nagnutim, razvedenim obalama jugozapadne obalne strane hrpta lunjskog poluotoka. Razvedenost obala uvjetovana je s nekoliko manjih i jednom većom dragom zbog čega područje posjeduje i blagu vertikalnu razvedenost uzdužno uz smjer pružanja hrbata. Sveprisutna kamenjara prostire se čitavim područjem, premda kao i kod ostalih jugozapadnih obala, ona nije u potpunosti ogoljela već sadrži određene količine crvenice. Izraženije količine obradivog tla nakupljene su u dragama, a duž područja nalazi se i poveći broj pašnjačkih krčevina unutar kojih je krčenjem kamena također osigurana veća homogena količina obradive zemlje. Ušća draga završavaju šljunčanim i pješčanim plažama, odnosno uvalama uvučenim u grubu obalu nepristupačnih škrapa. Unutar granica područja nazali se nekoliko lokvi i bunara od kojih je najznačajnija lokva Vrgnica smještena uz sjeverni rub područja.

Slika 76. Lokva Vrgnica kao najznačajnija lokva na području

¹⁶ Oštarić 2017.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Premda je sporadično primjetan geometrijski uzorak pravilnih parcela, čitavo je područje nepravilno parcelirano. Parcelacija područja varira od usitnjenih parcela nepravilno ograđenih krčevina, preko kružno ograđenih prostora vrtača sve do izrazito velikih pravokutnih pašnjaka. Raznolikost parcelacije nije podijeljena u grupirane cjeline jednakih parcela već se sve one međusobno isprepletaju i prožimaju. Sve su parcele ograđivane kvalitetnim, uduplo zidanim suhozidima između kojih se provlači labirint uskih pastirskih puteva (*klanci*). Pojedini lokaliteti toliko su dobro iskrčeni da je količina iskopanog kamena uz njih zadivljujuća. Sav taj kamen ugrađivan je u nebrojene gomile i zidove. Pojedine zidane gomile pravi su reprezentativni primjeri umijeća zidanja suhozidne gradnje. Suhozidnim podzidima terasirane su brojne parcele a njima su dodatno ograđivane lokve i bunari. Iako se dio starih kuća obnovio, a uz njih se izgradilo i mnogo novih, još uvijek su vidljivi tragovi i ruševine starih, suhozidom zidanih kućica.

Slika 77. i 78. Prevladavajuća pošumljenost prostora i suhozidno bogati predio u neposrednoj blizini lokve Vrgnice

Zajedničko obilježje čitavog područja jest njegova visoka pošumljenost uzrokovana smanjenom stočarskom aktivnošću diljem područja. Pašnjaci koji su u prošlosti bili ispunjeni pojedinačno razasutim stablima maslina ili hrasta crnike danas su u potpunosti obrasli i brojnim drugim mediteranskim vrstama. Ti se pašnjaci i dalje koriste u kombiniranom silvo-pastoralnom sistemu, međutim sa manjim brojem ovaca i većim udjelom stablašica. Za razliku od drugih pašnjaka lunjskog poluotoka, aktivni pašnjaci na ovome području nerijetko umjesto tradicionalnog suhozidnog tora posjeduju natkrivenu gospodarsku građevinu, koja je kao i tor najčešće smještena uz ulaz. Osim pašnjaka duž područja su najbrojniji maslinici. Stara se stabla održavaju i pomlađuju, a uz njih se sade nova, mlada stabla. Veliki je broj potpuno novih maslinika na iskrčenim pašnjačkim parcelama sa maslinama sađenim u pravilne redove. Takve se parcele za razliku od ostalih intenzivno obrađuju i održavaju zbog čega jasno odskakuju od svoje okoline. Za razliku od ostalih zaraslih i gotovo neprohodnih puteva do njih vode održavani pastirski putovi i uređene makadamske prometnice. U sjevernom dijelu područjem prolazi glavna prometnica Novalja – Lun koja se svojim odvojcima povezuje sa ostatkom područja. Osim obnovljenih i novih kuća na poziciji Stare kuće, na području se nalaze dva turistička kampa, u uvali Kanić i na rtu Ogradice jednako kao i nekoliko pojedinačno raspoređenih kuća za odmor.

Slika 79. i 80. Suhozidno bogata, terasirana parcela sa suvremenom gospodarskom građevinom i suhozidna gomila – terasa
Slika 81. i 82. Mladi maslinik smješten uz obnovljeni makadamski put i vrlo čest silvo-pastoralni sistem korištenja prostora

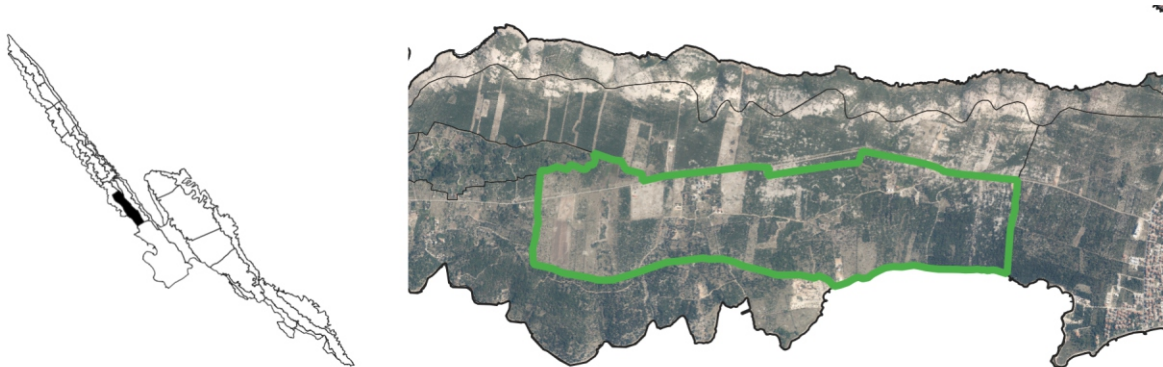
Vizualno-doživljajna obilježja

Poljoprivredni krajobraz čitavog područja većim je dijelom napušten, no unatoč tome na čitavom području vidljivi su tragovi aktivnog upravljanja. Ponavljajuća izmjena prirodnog i antropogenog prostora pridaje čitavom području značajnu dozu raznolikosti a njegovu kompleksnost čine gusti suhozidni sklopovi pašnjačkih krčevina sa svojom impozantnom količinom iskrčenog kamena. Zbog svega područje djeluje uravnoteženo i veoma zanimljivo. Obale su otvorene prema jugozapadnoj morskoj strani i obilježene brojnim atraktivnim uvalama. Vizure sa područja često su blokirane visokom vegetacijom no tamo gdje nisu pružaju se veoma privlačne duge i otvorene vizure.

5.1.12. Južni pašnjaci Šankova kanta

Južni pašnjaci Šankova kanta smješteni su južno od glavne prometnice Novalja – Lun i obuhvaćaju Škuncine i Šankove stanove, Vele i Nove ogradice, Trilokvicu i Drakovce. Premda područjem prevladavaju izduženi pašnjaci pravilne parcelacije slični sjevernim pašnjacima Šankova kanta od njih se razlikuju svojim položajem i veličinom. Nekada se prostor ovih pašnjaka zvao Velike Mandre (*Madre grande*).¹⁷

Kartografski prikaz 29. i 30. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje južnih pašnjaka Šankova kanta obuhvaća jugozapadne padine hrpta lunjskog poluotoka. Padine su blagog do umjerenog, ujednačenog nagiba. Uzduž hrpta područje je također ujednačeno, slabo vertikalno raščlanjeno sa mnogo raspršenih izrazito plitkih depresija, odnosno vrtača. Sve su te vrtače dodatno iskrčene čime su stvoreni pedološki bogatiji prostori, za razliku od okolnog škrtog kamenjara sa veoma malom količinom obradive zemlje koji prevladava na čitavom području. Duž područja u prirodnim vrtačama smještene su tri lokve od kojih su dvije na Škuncinim stanovima relativno blizu, na međusobnoj udaljenosti od 150tak metara. Osim lokvi, na području se nalazi još nekoliko uređenih bunara. U južnom dijelu područja, na prostoru Novih ogradica, gdje područje graniči sa morem u uvali Mihovlje obalnu liniju tvore oštre škrape sa nekoliko manjih šljunčanih plaža.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Južni pašnjaci Šankova kanta svojom parcelacijom veoma su slični području sjevernih pašnjaka, od kojih se razlikuju svojom veličinom. Izdužene pravokutne parcele pružaju se u smjeru okomitom na smjer pružanja hrbata, no zbog svog položaja na jugozapadnim padinama, koje su vegetacijom bogatije od parcela sjeveroistočnih padina, njihova je površina manja u odnosu na površinu sjevernih pašnjaka. U vidu parcelacije područja, od sjevernih pašnjaka dodatno se razlikuju brojnijim i površinom većim, nepravilnim organskim parcelama. Te su parcele, kao i drugdje bile površine vrtača u kojima se za razliku od okolnog terena nakupila nešto veća količina

zemlje crvenice. Veliki dio tih vrtača na području je i dalje bio toliko siromašan zemljom da su pastiri svojim neprestanim krčenjem kamena uspjeli stvoriti toliki sloj tla dovoljan tek za nešto travom bogatije pašnjake, odnosno pašnjačke krčevine. Dublje su vrtače, naročito uz naselja pretvorene u vrtove u kojima su se uzgajale neophodne povrtlarske kulture i žitarice. Velika količina iskrčenog kamena sa prostora vrtača ugrađivala se u njihove zidove koji su ponegdje toliko široki da istovremeno čine zid i gomilu. Za razliku od vrtača, pravilni pašnjaci ograđivani su jednostavnijim, uduplo zidanim suhozidima a višak kamena odlagan je ne gomile. Na cijelom području nalazi se povećani broj gomila, različitih veličina i oblika, ozidanih i nepravilno nabacanih. Suhozidni podzidi i suhozidne terase također se nalaze na području, ponajviše u vrtačama no ima ih i neposredno uz naselja. Na pojedinim terasama još su vidljivi stari nasadi voćaka (maslina, badema i dr.) dok je ostatak zarastao. Širim i višim, kvalitetnije zidanim suhozidima građena su naselja, odnosno kuće, torovi i ostale strukture povijesnih zaselaka, a suhozidom su dodatno utvrđene lokve i ugrađeni bunari. Međutim, svo to mnoštvo suhozida i suhozidnih struktura danas je prepušteno zarastanju i postepenom propadanju. Sukcesija koja naglo zauzima čitavo područje nastupa kao posljedica smanjene poljoprivredne aktivnosti čovjeka, ponajprije smanjenja ovčarstva. Pašnjaci diljem područja djelomično su ili u potpunosti zarasli, pašnjačku vegetaciju zamijenila je gusta makija borovica, sa ponekom smrdeljom ili borom. Sa pašnjaka tek povremeno izviruju pojedinačna stabla starih maslina ili kojih drugih voćaka sađenih uz njihove rubove.

Slika 83. i 84. Prevladavajuća pravilna parcelacija izduženih parcela sa zasebno ograđenim plitkim vrtačama

Izuzev nekoliko rijetkih velikih održavanih pašnjaka na kojima se još uzgajaju ovce, većinu aktivnih pašnjaka čine manji, travom bogatiji pašnjaci smješteni u nepravilnim, pašom bogatijim pašnjacima. Iako se poljoprivredna aktivnost generalno smanjila, maslinarstvo na području bilježi lagani porast i postepeno zauzima sve više površina. Unutar nekoliko lokacija na područja vidljivi su mladi cijepovi maslina na divlju podlogu dok su ipak puno češći novopodignuti mladi nasadi maslina. Novi maslinici također se najviše smještaju u vrtače gdje je količina plodne zemlje najveća premda se na području nalazi i nekoliko maslinika koji su podignuti na zemljom siromašnim pravilnim pašnjacima. Unutar novopodignutih maslinika na području često je zazidan svojevrsan bazen, odnosno spremnik vode za navodnjavanje. Osim novih maslinika, na prostoru jednog velikog pašnjaka u SZ dijelu područja nalazi se novopodignuti nasad smilja.

Slika 85. i 86. Mladi maslinici sa zanimljivim elementima i strukturama

Istaknute značajke i elementi

Graditeljska baština naselja i putovi - Unutar područja nalaze se dva povijesna zaselka (stana) čiji tragovi kontinuiranog življenja na ovome prostoru sežu još od prapovijesti pa sve do danas. To su Samorašnji Škuncini stani (prema Lunu¹⁸) i Šankovi stani. Oba naselja smještena su u neposrednoj blizini lokvi bez kojih život u prošlosti nije bio moguć. Struktura povijesnog zaselka Samorašnjih Škuncinih stana teže se iščitava obzirom da su se među povijesnu strukturu i stare kuće uvukle nove, s tradicijom ničim povezane suvremene građevine; međutim jasno je kako je zaselak formiran oko lokve koja se nalazi u njegovu središtu. Premda je dio starih kuća obnovljen, drugi je dio još uvijek zadržao izvorni oblik i tradicionalna obilježja zbog čega zajedno sa preostalim povijesnom matricom suhozidnih međa i putova vezanih uz njih tvori vrijednu i prepoznatljivu kulturno povijesnu cjelinu cjelinu. Šankovi stani zadržali su jasno vidljivu povijesnu matricu zbijenog zaselka međusobno isprepletenih starih suhozidnih kućica sa gustim sklopom vrtova i torova te puteva koji ih povezuju. Kućice su jednodimenzionalne suhozidne građevine sa unutrašnjim kaminom i dvostrešnim krovom, u početku prekrivenim šimljem a kasnije crijepovima. Tradicionalne strukture naselja poput vrtova i torova, gumna i dr. obuzela je sukcesija zbog čega su one jedva prepoznatljive, međutim još su uvijek jasno vidljive stare voćke sadene neposredno uz kuće. Premda je stari zaselak napušten i većim djelom urušen, tri su stare kućice još očuvanog i obnovljenog krova i čitavih vrata, od kojih se u jednoj moguće i povremeno boravi. Nedaleko povijesnog zaselka izgrađen je čitav niz suvremenih vila s bazenima, ne poštujući tradicionalne principe i materijale gradnje, čime je trajno narušen integritet naselja zajedno sa njegovim neposrednim okolišem. Izgradnjom područja, narušena je, zagađena a možda i nepovratno uništena prapovijesna lokva. Osim nekadašnjih povijesnih zaseoka, a danas turističkih naselja smještenih unutar granica područja, na parcelama smještenim uz glavnu prometnicu izgrađeno je još nekoliko izdvojenih građevina gospodarske, odnosno turističke namjene – kuća za odmor. Duž područja prostire se nekoliko uređenih makadamskih i asfaltiranih prometnica od kojih je najznačajnija glavna prometnica Novalja – Lun. Uz prometnice čitavo područje obiluje i brojnim uskim pastirskim putevima (*klancima*) koji su danas većim dijelom zarasli a povezivali su zaselke sa udaljenijim pašnjacima.

Slika 87. i 88. Stare ali dijelom obnovljene kuće na Škuncinim stanima
Slika 89. i 90. Stare kuće na Šankovim stanima

Uz makadamski put koji vodi od Šankovih prema Škuncinim stanima, negdje otprilike na njegovoj polovici, nalaze se ostaci srednjovjekovne crkvice sv. Mihovila. Čitav lokalitet se prema crkvi naziva Mihovlje, a moguće je da se u ranijoj povijesti na lokalitetu nalazilo nizinsko naselje. Ostatke možebitnog naselja čini veći broj gusto raspoređenih suhozida, širine od 150 cm pa sve do četiri metra.¹⁹

Vizualno-doživljajna obilježja

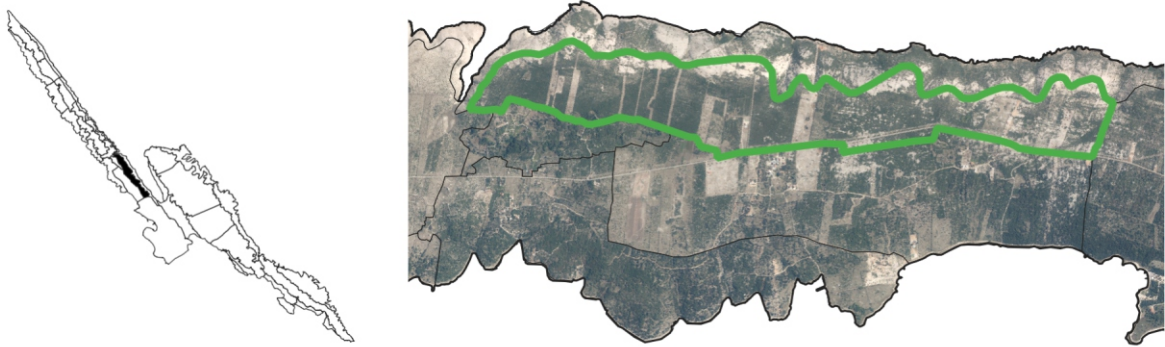
Jednostavno područje pravilne geometrijske parcelacije obuhvaća izrazito zanimljive podprostore nepravilnog, naizgled slučajnog uzorka. Međutim, duljim upoznavanjem ovog područja spoznaje se sva kompleksnost i promišljenost njegove organizacije. Premda je dobar dio područja zanemaren i napušten tragovi odvijanja višestoljetnog življenja na ovim prostorima dokaz su kvalitete čovjekova upravljanja i prilagođavanja prostoru. Područje je otvoreno prema jugozapadnoj morskoj strani, prema kojoj se pružaju duge i otvorene, atraktivne vizure zbog čega je, uz druge prednosti čitavo područje veoma privlačno za izgradnju. Izgradnja suvremenih kuća za odmor u neposrednoj blizini tradicijskih zaselaka, narušila je karakter i ravnotežu čitavog područja. Sukob tradicionalnog i modernog primjetan je na čitavom području zbog čega bi ovi reprezentativni prostori kulturno-povijesnih cjelina mogli biti nepovratno uništeni.

¹⁹ Oštarić i Kurilić, 2009.

5.1.13. Sjeverni pašnjaci Šankova kanta

Sjeverni pašnjaci šankova kanta područje su u potpunosti obuzeto sukcesijom. Pašnjaci se pružaju od uvale Pastura na SZ do prostora Šegovica na JI. JZ granicu ovih pašnjaka čini glavna prometnica Novalja – Lun, a na SI kraju one završavaju strmim obalama okrenutim prema staronovaljskoj uvali.

Kartografski prikaz 31. i 32. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje sjevernih pašnjaka Šankova kanta pruža se vrhom hrpta lunjskog poluotoka i cijelom je svojom duljinom blago nagnuto u prema JZ. Sam hrbat unutar granica područja postepeno raste od JI prema SZ gdje na uzvisini Veli vrh doseže visinu od 131 m.n.v. nakon čega se ponovno blago spušta prema poziciji Veli kanat. Područje je obilježeno škrtom pašnjačkom kamenjarom sa malom količinom zemlje crvenice. Diljem područja nalazi se nekoliko površinom manjih i većih vrtača. Izuzev blagih reljefnih depresija, odnosno pašnjačkih krčevina sa ponešto većom količinom zemlje crvenice na području se nalazi i nekoliko dubljih vrtača gdje količina vrijedne zemlje prelazi i nekoliko metara. Unutar područja nalazi se i jedna duboka jama, vjerojatno preostala od pokušaja eksploatacije boksita sa područja. Na poziciji Cicovac smještenoj uz sjeverozapadni rub područja nalazi se istoimena lokva.

Slika 91. i 92. Duboka jama okružena usitnjenim crvenkastim materijalom i lokva Cicovac

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Karakteristično za sjeverne pašnjake lunjskog poluotoka, parcelaciju ovog područja čine pravilne parcele izdužene u smjeru poprečnom na smjer pružanja hrbata. Unutar pravilne geometrijske parcelacije raspršeno je nekoliko parcela organskih i kružnih oblika – vrtača. Izdužene pravilne parcele vegetacijom su škrti, ekstenzivni pašnjaci velikih površina dok su površinom manje organske odnosno kružne vrtače travom bogatiji pašnjaci čiji je rub ispunjen brojnim stablima voćaka. Parcele su ograđivane suhozidima u čijoj su kvaliteti gradnje unutar granica područja primjetna djelomična odstupanja. Tako je glavina izduženih pravilnih pašnjaka, smještenih uz glavnu prometnicu Novalja – Lun, ograđivana brže i jednostavnije, uduplo zidanim suhozidima dok su također uduplo zidanim, ali kvalitetnije građenim i širim suhozidima ograđivani izduženi pašnjaci na poziciji Velog kanta smješteni uz sporedni makadamski put (*klanac*). Kvalitetnije građenim suhozidima ograđivane su i vrtače duž čitavog područja a ponegdje su njihovi zidovi ujedno i zidane gomile. Unutar pašnjaka najčešće na njegovom JZ zidu, uz ulaz, također suhozidom sazidani su mali pravokutni ili polukružni torovi za ovce (*kočiči*). Ti nekadašnji pašnjaci danas su većim djelom zapušteni zbog čega su gotovo u potpunosti obrasli gustom, neprohodnom makijom borovice (*Juniperus*). Nevelik dio pašnjaka danas je u potpunosti iskrčen dok je određeni dio iskrčen tek djelomično u dugim i uskim potezima. Stoga je izgledno kako se dio tih pašnjaka i dalje aktivno koristi, premda u mnogo manjoj mjeri, dok je ostatak tih pašnjaka vjerojatno iskrčen u protupožarne svrhe.

Slika 93. i 94. Izduženi sjeverni pašnjaci Šankova kanta gotovo u potpunosti obrasli makijom

Slika 95. i 96. Suhozidni tor polukružnog oblika i sporedni makadamski put na području

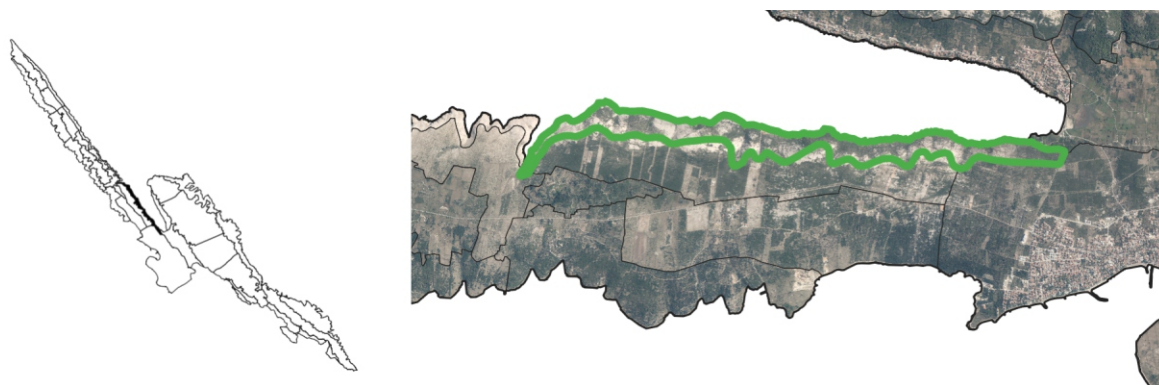
Jednako stanje odnosi se i na bogatije pašnjake smještene u vrtačama, gdje se prema udjelu sukcesije može primijetiti da se dio aktivno koristi dok je drugi dio u potpunosti zarastao. Na prostoru dva pašnjaka unutar područja izgrađene su kuće za odmor dok se na jednom pašnjaku smještenom na SZ rubu područja nalazi natkrivena gospodarska građevina (tor).

Vizualno-doživljajna obilježja

Percepcija područja uvelike ovisi o poziciji gledišta. Promatrajući područje iz daljine ono se za razliku od ostalih ogoljelih sjevernih pašnjaka lunjskog poluotoka odlikuje kontrastnom zelenom bojom i glatkom teksturom. Međutim, spuštanjem u krupnije mjerilo doživljaj područja u potpunosti se mijenja. Naizgled glatko i pitomo područje najednom postaje u potpunosti zašikareno i grubo. Krajobraz područja obilježen gustom i neprohodnom makijom borovica izrazito je nepristupačan prostor zbog čega čitavo područje djeluje pusto. Obzirom da je na veći dio područja gotovo nemoguće pristupiti glavna vizura se pruža „izvana“ prema „unutra“. Iskrčeni dio područja, naročito njegovi viši predjeli omogućuju duge, gotovo 360° otvorene vizure.

5.1.14. Strme obale jugozapadne strane staronovaljske uvale

Područje obuhvaća obale smještene na jugozapadnoj strani uvale Stara Novalja, od uvale Pastura na SZ do uvale Trinćel na JI. Strme sjeveroistočne obale, okrenute Velebitu od ostalih se ogoljelih obala sjeveroistočne ekspozicije razlikuju prisustvom grmolike vegetacije borovica. Razvoj vegetacije omogućen je djelomično zaklonjenim položajem ovih obala koje su od izravnih naleta podvelebitske bure zaštićene područjem Zaglave.

Kartografski prikaz 33. i 34. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja definiran je slabo razvedenim, strmim obalnim stranama uzdužno ispresijecanim jarugama. Najviši dio obala nalazi se na sjevernoj strani kod Velog vrha gdje doseže visinu od 131 m.n.v. te se zatim postepeno spuštaju prema jugu gdje najviša točka iznosi 50 m.n.v. Na višem, sjevernom kraju obale mjestimično završavaju liticama i poniru u more dok je u jugozapadnom dijelu područja nagib obala relativno blaži. Dio obala završava sa nekoliko malih šljunčanih žala nastalih na ušćima jaruga. Unutar područja nalaze se nekoliko manjih jama i dva veća ulegnuća na kojima se sakupilo malo zemlje crvenice, dok ostatkom područja prevladava ogoljela kamenito-stjenovita obala. Na sjevernom rubu ističe se 500-tinjak metara u kopno usječena duboka uvala Pastura koja završava šljunčanom plažom.

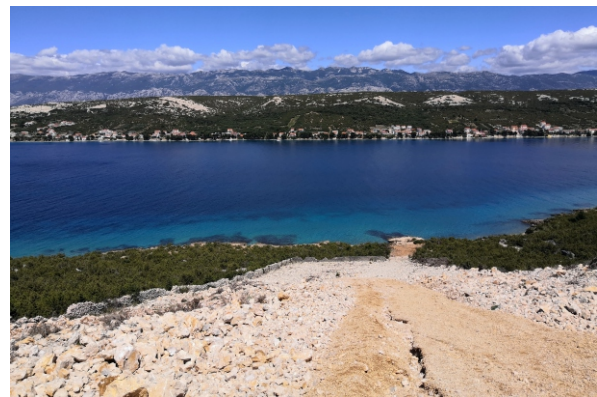
Slika 97. i 98. Strmi dio obala koje dijelom završavaju klifovito i vijugavo usječena uvala Pastura

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Preostala suhozidna parcelacija područja, koja se ovisno o karakteristikama reljefa pruža poprečno, ili uzdužno uz nagib, svojim obilježjima otkriva kako se čitavo područje nekada koristilo za ispašu. Pravocrtni suhozidi koji se pružaju područjem uzdužno uz nagib, nastavci su ogradnih suhozida parcela koje su smještene u susjednom području i sežu sve do mora na ovim obalama, dok manji dio suhozida koji se pružaju okomito na smjer pružanja nagiba ograđuju i tvore zasebne pašnjake ovoga područja. Parcele koje se pružaju okomito na nagib smještene su uz more, na blaže nagnutom dijelu obala gdje erozija nije isprala svo obradivo tlo sa područja. Ti su pašnjaci, za razliku od ostalih, površinom skromniji a njihova je paša obilnija. Pašnjaci su ograđivani jednostavnim, uduplo zidanim suhozidima visine ~150cm. Glavnina obala danas je zapuštena, a tek na ponekim parcelama su vidljivi tragovi njihova povremenog korištenja. Čitavo područje obuzeto je sukcesijom vegetacije čiji udio raste prateći reljef od SZ prema JI. Kao i na ostalim zapuštenim SI područjima lunjskog poluotoka vegetaciju čini gusta makija borovica (*Juniperus*). Na dvije izdužene parcele koje sežu od glavne prometnice Novalja – Lun sve do mora na ovim obalama bagerom su iskrčeni i probijeni putovi o čijoj se namijeni može tek nagađati.

Slika 99. Položeniji dio obale sa parcelama položenim okomito na nagib smještenim uz more

Slika 100. Iskrčeni put unutar jedne izdužene parcele

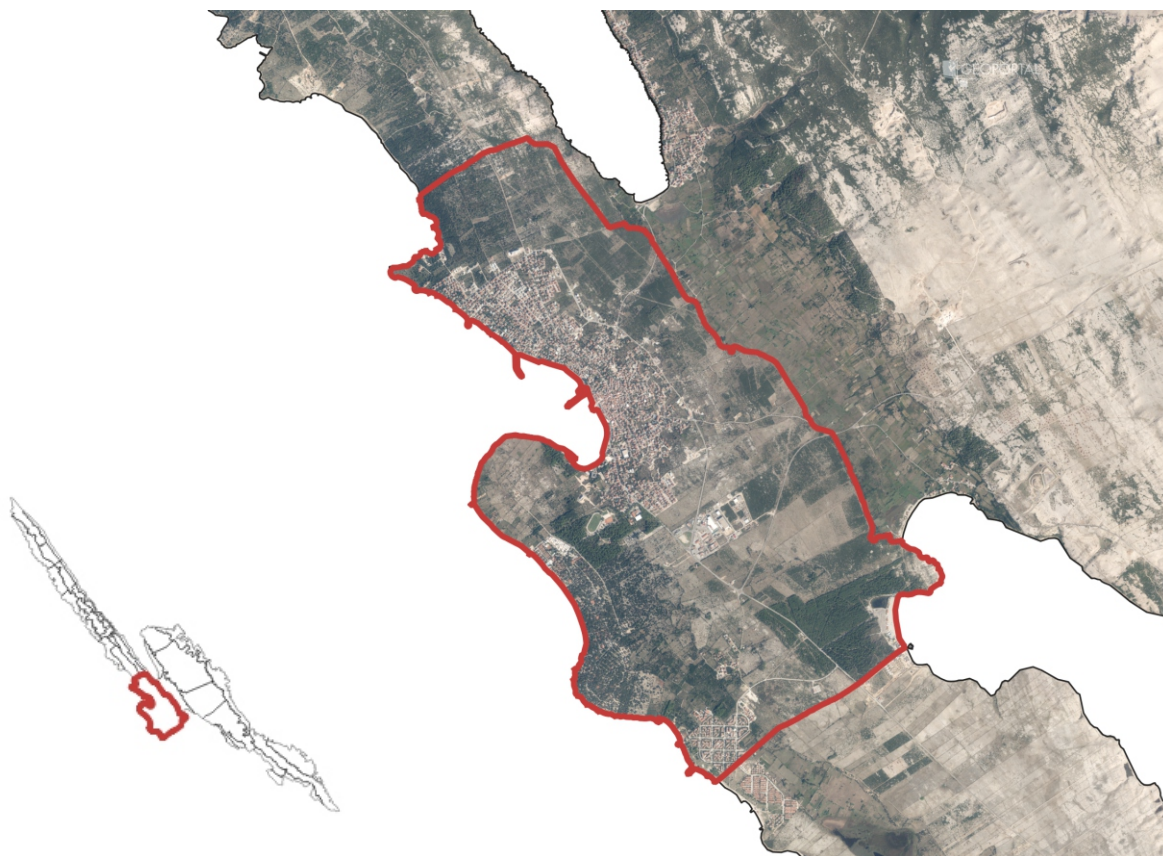
Vizualno-doživljajna obilježja

Usko a dugačko područje ovih obala obilježeno je grubom teksturom oštrog kamenja i gustom, također grubom neprohodnom makijom. Čitavo područje obzirom da čini nastavak parcela iz susjednog područja izolirano je i teško pristupačno. Sa istaknutih uzvisina pružaju se dugačke vizure na područje koje ostavljaju dojam vijugavosti čitavog prostora što ga čini izmjenom ispupčenih vrhova sa ulegnućima jaruga. Duge i otvorene vizure pružaju se i sa prostora ovih obala „prema van“, gdje se u prvom planu pogled pruža prema Staroj Novalji i njenoj uvali dok je u drugom planu smješten Velebitski masiv. Atraktivne vizure, svježi morski miris i prevladavajuća tišina svakako su pozitivne karakteristike ovih obala, međutim njegova zapuštenost, nepristupačnost i grubost učinili su ovaj prostor nesigurnim i nepoželjnim.

5.2. Krajobrazna cjelina Grad Novalja

Krajobrazna cjelina obuhvaća šire područje Grada Novalje i sa njim vezanog krajobraza. Novaljsko polje, iako također vezano uz grad Novalju zbog svoje posebnosti i veličine izdvojeno je u zasebnu cjelinu. Grad Novalja nalazi se na upuštenom (nižem) dijelu vanjskog hrbata otoka Paga čija visino rijetko prelazi 50 m.n.v. Na SZ strani granicu joj čini poluotok Lun, na SI graniči sa područjem Novaljsko-Caske udoline dok prema JI završava aktualnom županijskom granicom. Krajobrazna cjelina obilježena je dubokom prirodnom uvalom uz koju se razvila današnja Novalja, najveći grad i upravno sjedište SZ dijela otoka. Uz Grad Novalju značajnu izgrađenu površinu predstavljaju kamp Straško i apartmansko naselje Gajac.

Kartografski prikaz 35. i 36. Položaj krajobrazne cjeline Grad Novalja unutar SZ dijela otoka Paga i njen prostorni obuhvat

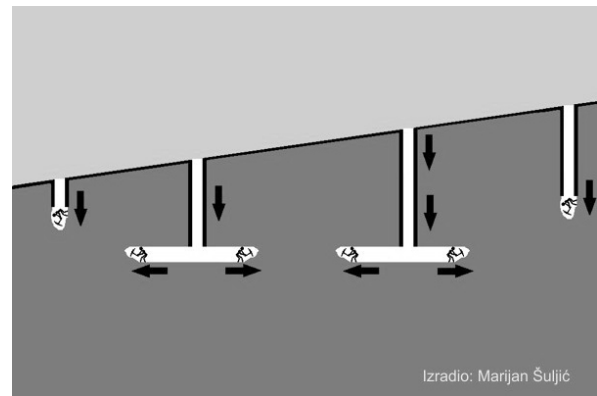
Novaljska draga najpovoljnija je prirodna uvala za smještaj luke na vanjskoj strani otoka Paga zbog čega je zasigurno korištena još iz vremena najstarije prapovijesti. Prema dosadašnjim saznanjima Novalja je u početku bila vanjska luka tadašnjeg središnjeg naselja otoka Paga – Cisse (današnja Caska). Kasnije se na području luke razvija naselje kao lučki kastrum (lat. *Navalia* – luka). Prostor luke, na kojemu se kasnije razvilo naselje, ujedno se povezuje i s pravcem pružanja rimskog vodovoda, ali i s ostacima antičkog kamenoloma u okolici, te zgrada i ruševina akropole na brežuljku iznad obližnje uvale. Novalja se počela intenzivnije razvijati propašću Cisse, nakon potresa u 4. st, kada preuzima funkciju vodećeg upravnog središta na otoku Pagu. Od tada pa sve do danas Novalja zadržava funkciju središta, no obzirom na kasniju podjelu otoka, više ne obuhvaća funkciju središta čitavog otoka već njegova SZ dijela.

Dugogodišnji razvoj grada Novalje kao središta rezultirao je razvojem guste gradske jezgre sa brojnim povijesnim građevinama i strukturama, kako unutar grada tako i u njegovoj neposrednoj okolini, od kojih je mnogo njih registrirano i zaštićeno kulturno dobro dok se ostatak nalazi u postupku registracije ili se štiti prostornim planom. Između brojnih povijesnih utvrda, crkvi i bazilika ističe se rimski vodovod, vjerojatno najznačajnija arheološka baština na otoku Pagu iz 1. st. Rimski vodovod vodio je od izvora Škopalj na SI kraju Novaljskog polja, kod Stare Novalje, do luke u Novalji. „Vodovod je služio kao dio velikog sustava usluga potrebnih za održavanje i opskrbu brodova u luci u Novalji. Vodovod je izuzetan po svojoj gradnji jer je završni dio probijen kroz živu stijenu, i to sustavom kopanja okomitih okana („odihe“) koja su omogućavala pristup podzemnoj trasi vodovoda. Takvih je odiha, koliko je do sada poznato bilo devet. Ukupna dužina tunela bila je nešto više od jednoga kilometra, prosječne visine oko 1,7 m, dok mu je prosječna širina oko 0,6 metara. Na dnu kanala nalazi se mali kanalić (tzv. kineta) koji je omogućavao protjecanje vode u zadanom smjeru.“¹⁷

Slika 101. Antički vodovod probijen kroz živu stijenu sa vidljivom *kinetom*

Slika 102. Shematski prikaz izgradnje antičkog vodovoda

Na području Grada Novalje nalaze se dva iznimna i zaštićena prirodna područja: Značajni krajobraz na području uvala Zrće i dio ornitološkog rezervata Kolanjsko Blato – blato Rogoza. Uvala Zrće dugačka je oko 500 metara, a široka čak i do 50 m (širina je specifična zanimljivost Zrća); tvore je sitni šljunak i pijesak, koji se nastavljaju daleko u more. Dio neposrednog zaleđa pokriva sađena borova šuma alepskog i crnoga bora (*Pinus halepensis* i *Pinus nigra*), što daje još veću krajobraznu i turističku vrijednost plaži i cijelom području. Susjedna uvala Blaca je nešto manjih prirodnih kvaliteta, ali sadrži nekoliko vrijednih kulturno-povijesnih lokaliteta: zidine antičkog naselja Cissa i dva srednjovjekovna sakralna objekta - crkvice Sv. Jurja i Sv. Ante. Ornitološki rezervat Kolanjsko blato – blato Rogoza je močvarno stanište koje se ističe bogatstvom i raznolikošću oblika života od čega se na području Grada Novalje nalazi samo njegov manji dio (2,71 ha). Ova mediteranska močvara, jedna od posljednjih na našoj obali, osim što je obrasla vrlo zanimljivom močvarnom vegetacijom, od velikog je značaja za ptice cijele Europe. Tokom zime, kao i za vrijeme proljetne i jesenske migracije, ovdje se zadržava kvalitativno i kvantitativno vrlo bogat ptičji svijet.

Zbog nedostatka šuma i šumskih površina na području, kao posljedice kombiniranog utjecaja bure, odnosno posolice i dugogodišnjeg stočarenja, postojeća vegetacija ima poseban značaj. Šumske površine značajnije su koncentrirane u južnom dijelu područja (Vrtić, Straško, područje između zone Straško i urbane zone) i kao takve se štite prostornim planom. Preostali dio šumskih površina nalazi se na području Gaja i plaže Zrće, dok su ostali dijelovi zelenih površina znatno manje zastupljeni i nedostatni obzirom na veličinu samog područja.

Novalja danas u funkcionalnom smislu predstavlja glavno turističko središte i centralnu luku otoka Paga. Čitavo područje podređeno je turizmu i turističkoj djelatnosti što se ogledava brojnim hotelima i nebrojenim kućama za odmor i apartmanima kao i mnogim drugim turističkim objektima i sadržajima. Snažan turistički rast praćen je i stalnim gospodarskim razvojem zbog čega, iako je područje prevladavajućeg sezonskog karaktera, ono živi i radi čitavu godinu. Međutim, nekada prevladavajuće primarne djelatnosti danas su gotovo u potpunosti zapostavljene (ne uključujući ribarstvo) dok su njihovo mjesto preuzele sekundarne i tercijarne djelatnosti, poglavito građevinarstvo, ugostiteljstvo, trgovina i turizam. Takva promjena dovela je do napuštanja nekadašnjeg izvorno poljoprivrednog, pastirskog krajobraza, koji u sve većom mjeri biva obuhvaćen izgradnjom i samo je pitanje vremena kada će u potpunosti nestati. One još malobrojne strukture i oblici tradicionalnog stočarskog načina korištenja ovoga prostora zahvaćene su sukcesijom, koja ih degradira i zbog koje postaju nevidljive, a jednako tako gotovo im je nemoguće pristupiti.

Slika 103. Grad Novalja i pripadajući poljoprivredni krajobraz obilježen sukcesijom vegetacije

5.2.1. Šire područje novaljske uvale

Iako bi se područje novaljske uvale moglo podijeliti u nekoliko izdvojenih cjelina, ono što je zajedničko cijelom području je da ono snažno gravitira gradu Novalji kao njegovom središtu zbog čega čitavo područje postepeno gubi karakter ruralnog i pretvara se u urbano područje. Područje se pruža od uvale Babe na SZ do *kunfina* na JI, zida koji je stoljećima činio granicu između Rapske i Zadarske nadbiskupije, dok mu SI granicu područja predstavlja udolina koju stanovnici nazivaju Novaljsko polje.

Kartografski prikaz 37. i 38. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja novaljske uvale obilježen je duboko uvučenom, plitkom uvalom koja se usijeca u zapadni, vanjski hrbat (hrbat Sv. Vida) otoka Paga. Vrh hrbata se na području novaljske uvale spušta na 50-tak m.n.v. od kuda svojim bočnim stranama blago pada prema novaljskom polju, odnosno prema moru. Kao i ostatak područja smještenih na vapnenačkom hrbatu, područje Novaljske uvale prekriveno je ogoljelim kamenjarom sa malom količinom razvijenog tla. Ipak, dio područja smješten neposredno uz uvale odlikuje se nešto bogatijim slojem zemlje crvenice. Na području se nalazi i nekoliko ponikvi sa većom količinom tla, premda obzirom na površinu područja, njihova količina nije značajna. Osim uvale Novalja koja je najveća i najznačajnija uvala, na području se nalazi još nekoliko uvala od kojih također vrijedi istaknuti uvalu Zrće i istoimenu šljunčano-pjeskovitu plažu izraženih dimenzija. Jugozapadna obala područja cijelom svojom duljinom izmijenjena je brojnim antropogenim utjecajima (npr. nasipavanje plaža) i tvorevinama (rive, mulići, valobrani i dr.). Prisutnost slatke vode na području je minimalna, čine ju tek nekoliko lokvi na pašnjaku zvanom Špital zbog čega je u središnjem i SZ djelu područja izgrađeno nekoliko cisterni za vodu, a ispod površine područja pruža se antički vodovod koji je donosio vodu sa izvora Škopalj u Novaljskom polju sve do luke u Novalji.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Područje grada Novalje obuhvaća pretežito usitnjene parcele različitih oblika i smjerova pružanja. Parcelacija užeg središta grada smještenog na blagim JZ padinama novaljske uvale

izrazito je usitnjena. Tim djelom prevladavaju površinom male, više ili manje nepravilne parcele gotovo u potpunosti zauzete urbanizacijom. SZ dio područja, prostor Gaja i Šegovica, odnosno Mreške obilježen je, kako mu i samo ime govori, pravilnom mrežom malih pravokutnih parcela orijentiranih u smjeru SI – JZ povezanih također pravilnom mrežom puteva. Pretežito pravilne parcele smještene su i na području Močišćaka u SI rubnom dijelu područja prema Novaljskom polju kao i na prosturu Vrtlića u JZ dijelu. Svojom parcelacijom od ostatka područja razlikuju se J i JI dijelovi područja, prostor pašnjaka Špital i predio kod Zrća kojeg zauzimaju velike i pravilne parcele pravokutnih odnosno trapezastih oblika. Parcelacija područja otkriva kako je čitavo područje pretežito stočarske namjene, obilježeno brojnim pašnjačkim parcelama.

Slika 104. i 105. Usitnjena parcelacija na području Mreške i velike pravokutne parcele uz plažu Zrće

Pojedini dijelovi područja, nepravilno ograđene vrtače razasute diljem čitavog područja, uski obalni pojas na prostoru Vrtlića, predio južno od Škuncinih stana kao i dio Kolanjskog blata smješten unutar granica područja obilježeni su dobro iskrčenim pravilnim parcelama i korišteni za uzgoj nužnih povrtlarskih kultura i žitarica. Danas su ta kvalitetnija zemljišta djelomično zasađena novijim nasadima maslina dok ostatak toga zemljišta čine tek travom bogatiji pašnjaci koji se koriste za povremenu ispašu. Nekadašnji pašnjaci na pedološki škrtijem terenu sada su gotovo u potpunosti zapušteni i obrasli vegetacijom. Rijetke aktivne pašnjačke parcele većim su djelom smještene uz asfaltirane prometnice ili šire makadamske putove gdje je moguć pristup vozilom, i premda se na njima drže ovce sukcesija ih nije u potpunosti zaobišla.

Slika 106. i 107. Suhozidni ostatci nepravilno ograđenih vrtača unutar pravilne parcelacije te lokve prisutne unutar pašnjaka

Ostale (polu)aktivne djelomično obrasle parcele ispunjene su starijim stablima maslina, a održavaju se tek u tolikoj mjeri kako bi ostale prohodne za berbu maslina. Uz prometnice, koje se od središta naselja zrakasto šire prema van, odnosno prema ostalim dijelovima otoka, pojedinačno su iskrčene parcele različitih gospodarskih namjena. Turistička namjena područja van površine grada zastupljena je u J i JZ dijelu područja. Na prostoru Gajca izgrađeno je veliko apartmansko naselja a nešto sjevernije od naselja na prostoru uvale Straško smješten je najveći autokamp na SZ dijelu otoka Paga. Obala uz uvalu Zrće obilježena je ugostiteljskim objektima koji se na njoj nalaze te velikom asfaltiranom parkirališnom površinom. Na predjelu Zrća i autokampa Straško razvijene su šumske površine, a one se dodatno nalaze i južno od Škuncinih stanova te u obalnom dijelu Gaja. Ostatak vegetacije na području čini sukcesijska vegetacija zašikarenih pašnjaka i suhi travnjaci sa pratećom pašnjačkom vegetacijom na djelomično aktivnim i aktivnim pašnjacima. Suhozidne ograde zajedno sa drugim suhozidnim strukturama pašnjačkog krajobraza (gomile, torovi i dr.) prostiru se cjelokupnim područjem u značajnoj količini. Međutim, oni su danas često prekriveni vegetacijom koja ih obuzima i postepeno degradira. Brojni suhozidi i suhozidni strukture porušeni su a na njihovom su mjestu izgrađeni betonski zidovi i žičane ograde koje ih zamjenjuju. Suhozidom su građene i kuće, odnosno čitava naselja na području Peranićevih i Škuncinih stanova smještenih u južnom dijelu područja. Stare kuće unutar oba stana su napuštene i većim djelom urušene pri čemu se na području Škuncinih stanova izgradilo podosta novih kuća za odmor i apartmana. Unatoč svim negativnim trendovima, čitavo šire područje grada Novalje još uvijek obiluje brojnim reprezentativnim suhozidnim strukturama.

Istaknute značajke i elementi

Grad Novalja - svojom prostorno-funkcionalnom strukturom, koncentracijom sadržaja javne namjene, tipologijom izgradnje i veličinom ukazuje na karakteristike gradskog naselja. Sadašnja struktura naselja razvila se uz centralno smještenu povijesnu jezgru prislonjenu uz morsku obalu na prostoru povijesne luke. Razvoj novih urbanih zona osim uz morsku obalu prema SZ i JI odvijao se i prema SI do nove gradske obilaznice. Najznačajnija urbana karakteristika grada proizlazi iz postojeće povijesne jezgre kao okosnice i središnjeg dijela današnjeg naselja. Urbana struktura odražava karakteristike povijesnog nastanka kako u veličini i dispoziciji građevina tako i u vođenju prometnih površina. Dio prizemnih etaža građevina, kao i pojedine čitave povijesne građevine sadrže različite sadržaje javne namjene. Druga značajna karakteristika naselja proizlazi iz visokog udjela struktura kolektivnog stanovanja, posebno na rubnom zapadnom i istočnom dijelu. Pri tome, većina stambenih objekata jesu jednokatnice ili dvokatnice, dok malobrojne građevine imaju veće gabarite. Značaj Novalje kao središnjeg naselja grada ima svog odraza na opseg izgradnje urbanih sadržaja. Sadržaji javne namjene zastupljeni su u velikom broju i pretežito koncentrirani unutar ili uz povijesnu jezgru kao centralnu zonu naselja, ali i na njegovom istočnom rubnom dijelu u zoni Špital (vrtić, škola, ambulanta i dr.). Povijesna jezgra Grada Novalje recentno je revitalizirana pri čemu su uređene brojne ulice, trgovi i pročelja povijesnih građevina. Uz povijesnu jezgru uređena je i glavna obalna šetnica uključujući „Velu rivu“ za prihvata katamarana. Novija izgradnja obuhvaća višestambene objekte gotovo isključivo

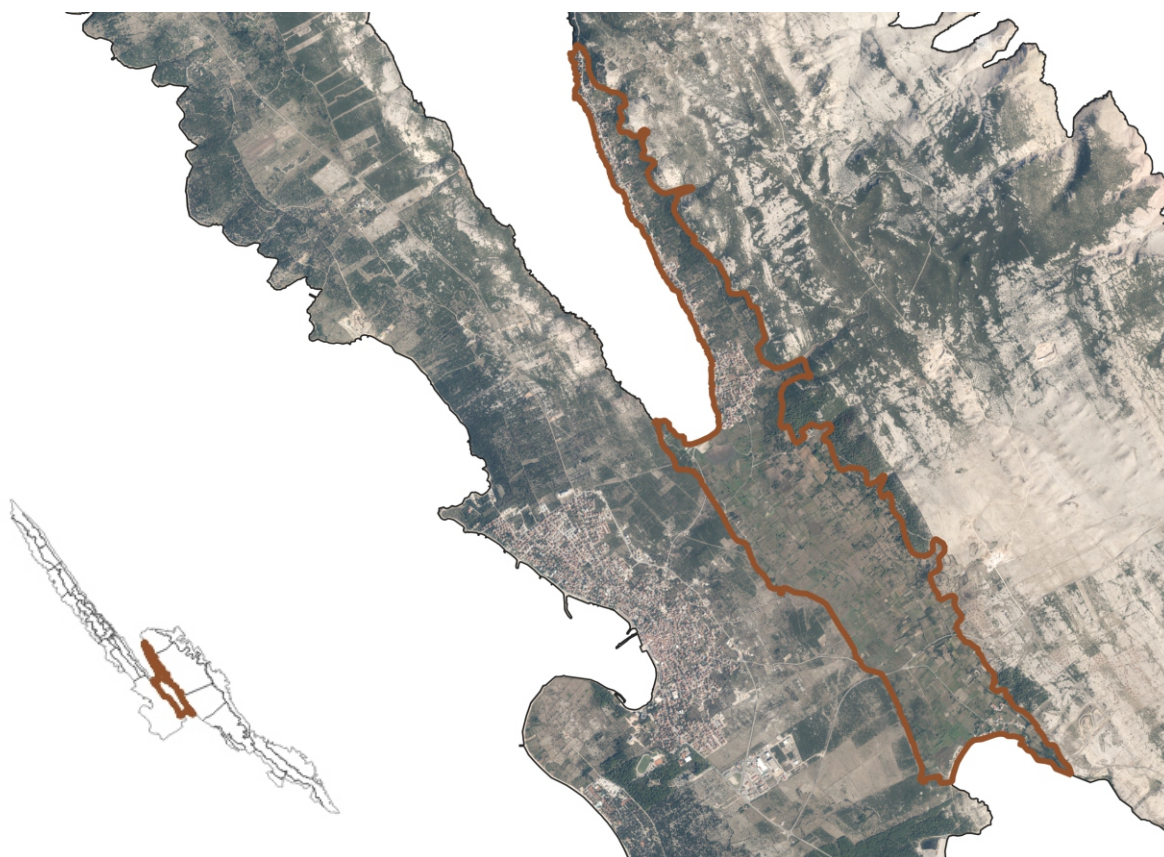
korištene za povremeno stanovanje, u svrhu turizma. Uz stambene građevine vezan je najznačajniji dio turističkog smještaja, u vidu iznajmljivanja soba i apartmana. Turizam, kao najvažnija gospodarska djelatnost dodatno je zastupljen sa nekoliko hotelskih građevina te objekata obiteljskih hotela i pansiona. Gospodarstvo je razvijeno u istočnom dijelu grada gdje se nalazi njegova industrijska zona sa jasnom tendencijom daljnjeg razvoja i širenja svojih granica. U pogledu zelenih površina unutar grada, grad ne zadovoljava suvremene urbane standarde već se čitave parcele gotovo u potpunosti betoniziraju radi uređenja parkirališnog prostora. Izuzev dijela priobalnog pojasa u zoni Gaj gdje je pomicanjem građevina u dubinu čestice formiran adekvatan vegetacijski pojas uz morsku obalu, zelene površine se minimaliziraju ili u potpunosti zauzimaju. Unutar granica današnjeg, proširenog dijela grada na rijetkim neizgrađenim parcelama mogu se pronaći fragmentirani ostaci nekadašnjeg pastirskog krajobraza koji je obilježavao ovo područje. U rubnom, južnom dijelu grada nalaze se manje površine sa dobro razvijenim šumskim zajednicama.

Vizualno-doživljajna obilježja

Šire područje novaljske uvale za razliku od ostalih područja SZ dijela otoka Paga obilježeno je prevladavajućim urbanim karakterom. Premda površinom podjednako zastupljeni urbani i ruralni dijelovi područja, ruralni su dijelovi u velikoj mjeri zapušteni i često isprekidani urbanim zonama zbog čega gube svoj značaj. Kompleksnost ovoga izrazito velikoga područja umanjena je njegovom dominantno turističkom namjenom sa brojnim jednolično izgrađenim apartmanskim građevinama. Pretjerana izgrađenost narušava prirodnu ravnotežu prostora zbog čega čitavo područje djeluje pomalo disharmonično. Premda je utjecaj suvremenog čovjeka na čitavo područje golem, još uvijek postoje zanimljive mikro lokacije sa vrijednim poljoprivrednim krajobrazom kojega sveprisutna urbanizacija još nije zahvatila. Vizure sa čitavog područja veoma su atraktivne, na JZ djelu pružaju se otvorene vizure prema Kvarneriću i okolnim otocima, dok je SI orijentirani dio područja okrenut prema zanimljivom mozaiku Novaljskog polja i zatvorenoj Caskoj uvali sa ogoljelim Barbatskim hrbatom i velebitskim masivom u pozadini.

5.3. Krajobrazna cjelina novaljsko-caska udolina

Krajobrazna cjelina novaljsko-caska udolina definirana je relativno uskom izduženom udolinskom zonom položenom između dva paralelna karbonatna hrpta. Udolina je u svojem sjevernom dijelu na prostoru staronovaljske uvale očuvana samo rubno dok je u južnome dijelu očuvana u potpunosti. Obzirom da je prostor udoline za razliku od okolnih ogoljelih karbonatnih hrptova ispunjen nešto dubljim tlima, ova udolina predstavlja najvažniji poljoprivredni predio SZ dijela otoka Paga. Na području udoline razvijena su dva naselja; Stara Novalja uz koju je vezan sjeverni dio udoline te Caska uz koju je vezan južni dio udoline. Premda smješten izvan granica udoline, uz njen središnji i površinom najveći dio vezan je grad Novalja. Osim funkcionalno Grad Novalja je sa područjem udoline povezana i fizički, sa podzemnim antičkim vodovodom koji je povezivao izvor Škopalj sa prostorom luke u Novalji. Ostatci antičkog vodovoda nalaze se i na području Caske (antička *Cissa*) koja se u prošlosti snabdijevala vodom iz izdašnih zdenaca Kolanjskoga polja.

Kartografski prikaz 39. i 40. Položaj krajobrazne cjeline novaljsko-caska udolina unutar SZ dijela otoka Paga i njen prostorni obuhvat

Poljoprivredna aktivnost udoline obilježena je pravilno parceliranim, usitnjenim mozaikom raznovrsno kultiviranih poljoprivrednih površina. Još ne tako davno ove su poljoprivredne površine bile u potpunosti aktivne i obrađivane dok je u posljednje vrijeme njihova aktivnost značajno umanjena. Nekada brojni vinogradi i oranice danas su veoma rijetki, kao i mnoge druge

kulture koje zahtijevaju intenzivniju obradu i njegu, dok se one nešto manje zahtjevne kulture i nasadi danas povećavaju. Maslinici koji su nekada bili smješteni u višim i tлом škrtijim dijelovima udolina danas se postepeno spuštaju u tлом bogatije i kvalitetnije niže dijelove udolina. Dijelovi toga kvalitetnog terena danas se još koriste za nasade smilja i voćnjake, a nerijetko se u udolini uzgajaju i pojedine vrste životinja, poput peradi, magaraca i pčela, pa čak i ovaca zbog kojih su u prošlosti bili podizani visoki suhozidi kako bi ih se očuvalo dalje od vrjednijih kultura unutar udoline.

Iako je ovaj naglašeno poljoprivredni predio danas u mnogo manjoj mjeri poljoprivredno aktivan on se i dalje, prije svega reljefom i površinskim pokrovom, snažno razlikuje od ostatka SZ dijela otoka. Premda i dalje prvenstveno poljoprivredno područje, Novaljsko polje sa svojim makadamskim putevima danas je i popularno biciklističko odredište uz što je i značajno na eno – gastro turističkoj sceni obzirom da je u njemu smješten međunarodno relevantni restaurant. Područje Stare Novalje iako još uvijek djelomično poljoprivredno aktivno, u većoj je mjeri okrenuto drugim oblicima turističke ponude (nautički i ronilački turizam) dok je poljoprivredni krajobraz ostao pomalo zanemaren.

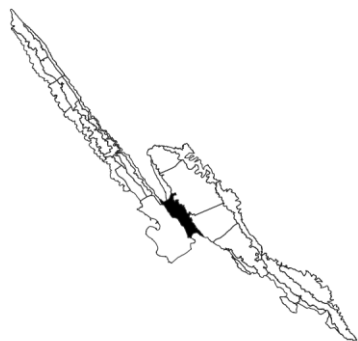

Slika 108. Mozaik poljoprivrednih površina Novaljskoga polja

5.3.1. Novaljsko polje

Novaljsko polje najveći je i najvrijedniji poljoprivredni predio SZ dijela otoka. Pruža se u smjeru SZ – JI i dugačko je nešto više od 3km dok mu širina varira između 750m i 1km. SZ i JI granice mu čine uvala Stara Novalja i uvala Caska sa dvije izuzetno atraktivne pješčane plaže, dok mu bočne granice čine uzvisine paralelnih karbonatnih hrptova. Glavno obilježje ovog područja predstavlja mozaik poljoprivrednih površina mješovitih namjena.

Kartografski prikaz 41. i 42. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Novaljsko polje u morfogenetskom je smislu zapravo flišna udolina koja se pruža u smjeru SZ – JI. Udolina je ispunjena pješčenicama i laporima koji su pokriveni kvartarnim nanosima. Dubina tih aluvijalnih slojeva u prosjeku iznosi 5-6 metara. U rubnim, višim dijelovima polja ta dubina je znatno manja zbog čega je prisutnost vapnenačkog kamenja povećana. U SZ dijelu udoline smješten je uzidani izvor Škopalj koji je također obzidanim močvarnim prostorom povezan sa uvalom Stara Novalja, odnosno s morem. Na JI kraju polja nalazi se jedna povremena plavna površina koja u ljetnim mjesecima presuši. Obalni dio područja čine dvije nekoliko stotina metara dugačke šljunkovito-pjeskovite plaže okrenute staronovaljskoj, odnosno caskoj uvali.

Slika 109. Močvarno područje sa bočatom vodom uz izvor Škopalj na SZ dijelu polja

Slika 110. Otvorena jama za navodnjavanje, podzemna voda na dubini od cca 5 m

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Područje se sastoji od mozaika poljoprivrednih površina pretežito pravilnih oblika parcela ispresijecanih mrežom nepravilnih puteva. Ti nepravilni putevi, gledajući iz zraka, kao da tvore relativno pravilnu ortogonalnu mrežu. Najuočljiviji od svih puteva iako najmanje važan za predmetno područje zasigurno je nekadašnji put a danas glavna prometnica koja spaja SI dio otoka sa podvelebitskim kopnom. Ta prometnica može se reći dijeli ovo polje na novaljski dio i dio koji pripada Caskoj od kuda i potječe još jedan naziv ovog područja a to je novaljsko-caska udolina. Od uređenih prometnica područjem još prolazi odvojak prometnice prema Caskoj i dalje prema Barbatima te druga, na SZ, gdje rubnim djelom područja prolazi prometnica koja povezuje Novalju sa Starom Novaljom. Ostale prometnice unutar područja čine širi ili uži makadamski putevi. Osim mreže puteva područjem se prostire i mreža kanala za navodnjavanje odnosno odvodnju od kojih se ističe jedan veći kanal u jugozapadnom dijelu polja. Ti kanali obzidani su i utvrđeni suhozidom od pješčenjaka. Istim suhozidima podizane su terase i ograđivane parcele. Terasa su u središnjem djelu polja dugačke i široke, visoke tek nekih 20 cm dok prema rubovima polja mijenjaju svoj oblik i postaju više i uže. U višim dijelovima polja suhozid od pješčenjaka sve više zamjenjuje kamen vapnenac da bi ga u vršnim dijelovima polja u potpunosti i zamijenio. Višak kamena u višim dijelovima polja dodatno se odlagao na brojne gomile. Uz ograđivanje parcela suhozidom, danas još dominantniji tip ograđivanja parcela unutar područja jest ograđivanje žičanom ogradom koja je učvršćena drvenim kolcima ili u novije vrijeme željeznim šipkama.

Slika 111. i 112. Novaljsko polje sa vidljivom mrežom puteva ispunjeno mozaikom poljoprivrednih površina
Slika 113. i 114. Niska terasa smještena u nižem dijelu polja i više te kraće terase smještene u višem dijelu polja

Unutar parcela smješteni su raznoliki oblici korištenja zemljišta. Premda je zamjetna količina polja neaktivna i djelomično zarasla većina polja i dalje je aktivna te izložena određenoj vrsti kultivacije. Na aktivnim dijelovima polja najviše su zastupljeni vinogradi i maslinici. Posebno je to vidljivo u sjevernom dijelu polja gdje se na uzvisini smjestio poznati hotel i restoran koji je svojom filozofijom i pristupom revitalizirao dio polja podignuvši veliki broj vinograda od kojih je dio zastupljen sa starim autohtonim sortama. Uz vinograde i maslinike najzastupljenije oblike korištenja zemljišta čine oranice i pašnjaci te nasadi smilja. Uz ostale manje zastupljene nasade poput nasada smokava i poneke povrtnjake još se mogu pronaći i farme domaćih životinja od kojih se osim sveprisutnih ovaca na području nalaze farma peradi i farma magaraca. Na području se uzgajaju i pčele a bogatstvo faune dokazuje i raznolikost ptica te nekoliko divljih zečeva viđenih prilikom obilaska terena. Kontrast mozaiku poljoprivrednih površina predstavljaju tršćaci i rogozici smješteni uz močvarno područje i kanale, uz koje su prisutna i visoka stabla jablana. Si rub područja definiran je također visokom gustom borovom šumom od koje se prema središtu polja prostiru raspršeni grmovi borovica u zapuštenim parcelama. Građevine unutar područja su rijetke, raspršene uz rubne dijelove polja, skromnih dimenzija i pretežito gospodarske namjene dok je nekoliko manjih građevina preuređeno za povremeni boravak. U JI djelu područja nalazi se maleni zaselak Caska, smješten na području nekadašnjeg antičkog grada Cisse, sa 20-tak kuća pretežito ugostiteljsko-turističke namjene. Od akcenata u prostoru ističe se crkva Sv. Antona u sjevernom dijelu polja dok negativno obilježje prostora čini dalekovod sa pripadajućim stupovima koji prolazi područjem.

Slika 115. i 116. Polikulturni nasad (masline i vinove loze) i monokulturni nasadi (vinova loza, smilje, maslina)
Slika 117. i 118. Suvremeno opremljena parcela i zapušteni vinograd

Slika 119. i 120. Građevine različitih namjena prisutne unutar područja

Vizualno-doživljajna obilježja

Umjereno veliko područje novaljskog polja snažno se razlikuje od okolnih karbonatnih hrptova i čini jedan pozitivan kontrast pretežito ogoljelom prostoru SZ dijela otoka Paga. Polje je u većoj mjeri aktivno, ispunjeno mješovitim mozaikom poljoprivrednih površina različitih boja, tekstura i mirisa zbog čega djeluje skladno i harmonično. Pravilni geometrijski uzorak premda jednostavan i predvidljiv ne umanjuje zanimljivost ovoga područja i poriv za njegovim daljnjim istraživanjem te otkrivanjem svakoga, pa i najsitnijeg detalja. Upravo takvi detalji, specifične strukture i pojedine mikrolokacije dočaravaju značaj i kompleksnost ovoga čitavog područja. I premda je polje u cijelosti antropogenizirano i upravljano, uz njega je vezano mnoštvo biljnog i životinjskog svijeta zbog čega se sveukupni prostor ističe izraženom bioraznolikošću. Ograničenost područja karbonatnim hrptovima nije utjecala na sveukupnu otvorenost polja koja je nadomještena otvorenošću prema staronovaljskoj, odnosno caskoj uvali. Vizure sa područja su u pravilu otvorene, tek ponegdje blokirane kakvom višom vegetacijom, pri čemu se one najzanimljivije pružaju iz viših dijelova sa kojih je moguće doživjeti čitav prostor u cjelini.

5.3.2. Terasirani krajobraz staronovaljske uvale

Područje se prostire od staroga naselja i luke Stara Novalja sve do istočnog kraja Uvale Trinćel i Novaljskoga polja dok mu granicu na SI predstavlja reljefno oprečan prostor karbonatnog hrbata. Područje je obilježeno izduženim turističkim naseljem smještenim uz duboko usječenu i atraktivnu morsku uvalu u čijem se zaleđu nalazi, za prostor SI dijela otoka Paga rijetki, u cijelosti terasirani krajobraz.

Kartografski prikaz 43. i 44. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Terasirani krajobraz staronovaljske uvale u geomorfološkom smislu samo je rubno očuvani dio novaljsko-caske udoline dok je njezin središnji dio potopljen staronovaljskom uvalom. Područje je smješteno na ujednačenom i umjereno strmom nagibu, okrenuto prema JZ. Uzdužno uz smjer pružanja udoline područje je ispresijecano s nekoliko manjih draga koje nisu znatno utjecale na njegove reljefne karakteristike. Za razliku od karbonatnih hrptova područje se odlikuje većom količinom obradivog tla izmiješanog sa kamenom pješčenjakom kojega, kao i u višim dijelovima novaljskoga polja, s porastom nadmorske visine postepeno zamjenjuje vapnenac. Obala područja obzirom na slabu diseciranost područja dragama pretežno je ujednačena i slabo razvedena. U mjestu Stara Novalja na rubu polja i pašnjaka nalazi se jedna lokva, uz koju su u blizini smještene i dvije cisterne.

Slika 121. i 122. Terasirani krajobraz samo rubno očuvanog dijela novaljsko-caske udoline sa presjekom tla

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Terasirani krajobraz staronoyaljske uvale obilježen je usitnjenom geometrijskom parcelacijom malih pravokutnih parcela. Kako je čitavo područje smješteno na nagibu parcele su dodatno podijeljene pravilnim suhozidnim terasama koje određuju karakter čitavome području. Uz obalni dio područja, jednim do dva reda parcela udaljena od mora prolazi glavna asfaltirana prometnica koja povezuje Staru Novalju sa Novaljom i ostalim dijelovima otoka. U pojasu od 70tak metara u prosijeku, sa obje strane glavne prometnice nalazi se građevinsko područje naselja koje je većim dijelom izgrađeno, a naročito se to odnosi na JZ, obalnu stranu prometnice koja je gotovo u potpunosti urbanizirana. U nešto širem pojasu izgrađen je južni predio područja gdje je urbanizacija zauzela površinu sve do obronaka karbonatnog hrpta. Osim glavne prometnice područjem prolaze i sa njom usporedni makadamski putevi smješteni u višem dijelu.

Slika 123. i 124. Terasirani krajobraz središnjeg dijela područja i glavna prometnica omeđena izgrađenim parcelama

Cijelo ovo područje nekada je bilo značajni poljoprivredni predio otoka ispunjen pretežito brojnim vinogradima ali i drugim kulturama a naselje je činilo tek nekoliko kuća smještenih u sjevernom dijelu područja malo dalje od obale. Kuće staroga zaselka većim su se dijelom obnovile, dok je nova izgradnja obuzela čitav obalni dio područja od starih kuća pa sve do novaljskog polja i danas čini po veličini drugo najveće naselje na SI dijelu otoka. Poljoprivredni predio područja danas je poprilično zapušten i neodržavan, zbog čega ga postepeno obuzima sukcesija. Neaktivne parcele gotovo su u potpunosti zašikarene, a između brojnih borova, borovica i ostale sukcesijske vegetacije naziru se pojedina stara stabla smokvi, murvi, maslina ili kakve druge voćke što ukazuje na nekadašnju izraženiju aktivnost čitavog prostora. Unatoč tome sveukupnom duljinom područja još se mogu pronaći pojedini aktivni vinogradi i od njih danas mnogo više zastupljeni maslinici koji prevladavaju područjem. I vinogradi i maslinici smješteni su na starim suhozidnim terasama, a nekadašnje ogradne suhozide sada mnogo češće zamjenjuje žičana ograda. Za razliku od suhozida koji su velikoj mjeri razrušeni i obuzeti vegetacijom duž područja jasno su vidljive i još uvijek poprilično dobro sačuvane brojne suhozidne gomile. Osim uobičajenih nepravilnih gomila, područje obiluje brojnim zidanim gomilama i dugačkim zidovima-gomilama građenim pretežito uzdužno uz nagib. Iako danas nisu vidljive toponim Komarde možebitno upućuje na nekadašnje postojanje malih suhozidom zidanih i natkrivenih pastirskih zaklona.

Slika 125. i 126. Mladi i nešto stariji maslinici podignuti na suhozidnim terasama

Slika 127. i 128. Karakteristični elementi krajobraza (terase, gomile, putevi ...) obuzeti sukcesijom

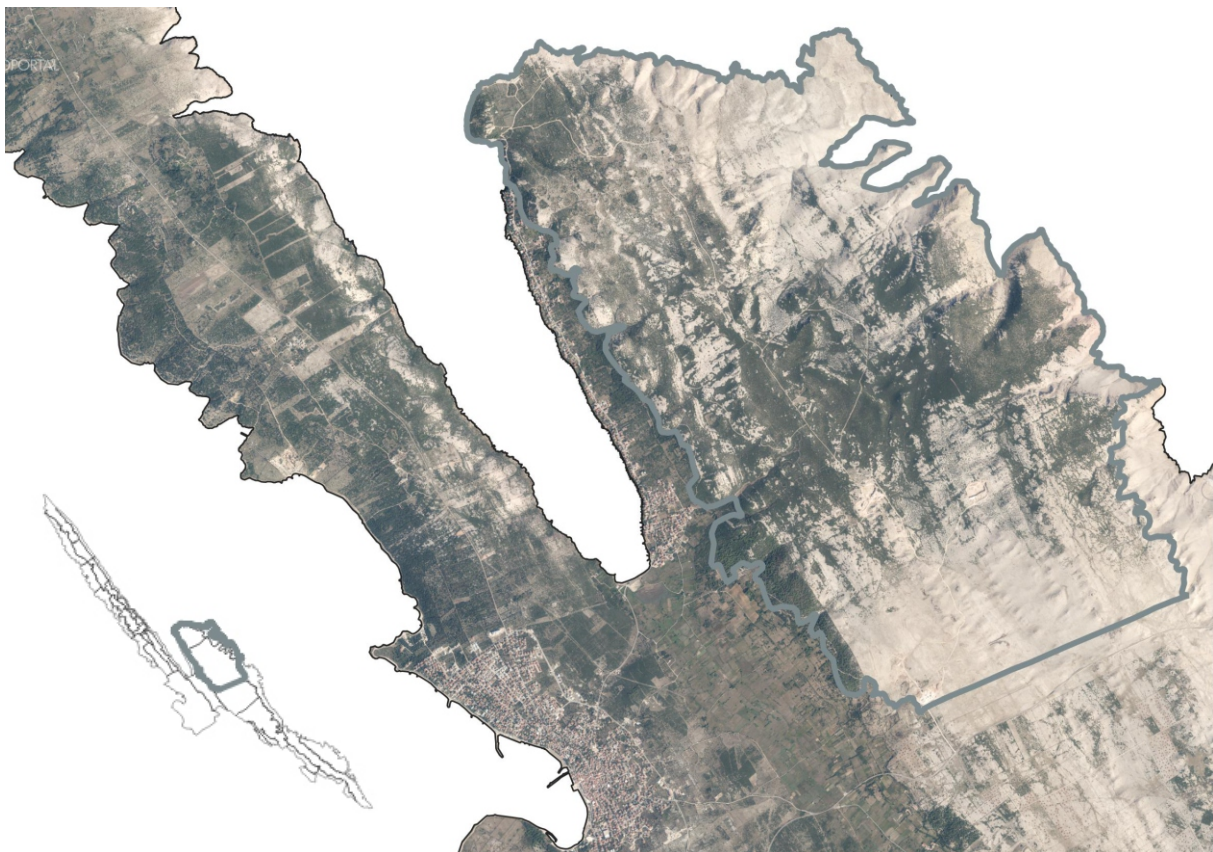
Vizualno-doživljajna obilježja

Ovo nekada izrazito poljoprivredno područje danas je prije svega suvremeno turističko naselje a tek potom atraktivan poljoprivredni predio. Naglašeno izdužen oblik područja koji obuhvaća dugačku, istovremeno atraktivnu i pristupačnu morsku obalu zaklonjenu od izravnih naleta bure prema aktualnim normativima vrednovanja zemljišta i određivanju njegove namjene idealan je prostor za smještaj turističke izgradnje kojom je prostor ispunjen. Poljoprivredni dio područja kompleksno je oblikovan prostor, cjelokupno premrežen suhozidnim terasama i ispunjen brojnim gomilama, međutim njegova generalna zanemarenost i time uzrokovana obraslost dovela je do gubitka njegovih izvornih vrijednosti. Čitavo područje obilježeno je neskladom, ponajprije odnosa ruralnog i urbanog dijela područja čije su veze s vremenom izgubljene. Urbani dio područja aktivan je prostor za razliku od kojega ruralni prostor djeluje pretežito izolirano i pusto. Otvorenost područja prema JZ i prostoru staronoyaljske uvale ublažena je naglim izdizanjem hrbata lunjskog poluotoka u njoj pozadini zbog čega ono ipak djeluje pomalo ograničeno. Vizure sa područja su atraktivne, a obzirom na njegov smještaj na nagibu pružaju se iz svih dijelova područja.

5.4. Krajobrazna cjelina Zaglava

Krajobrazna cjelina Zaglava određena je poluotokom kojeg karakterizira visoki karbonatni hrbat sa umjereno strmim i strmim obalama okrenutim Velebitskom kanalu. Izražena širina i uravnjenost hrbata potvrđuje kako se radi o ostatku krške zaravni. Čitav prostor diseciran je brojnim dragama i vododerinama niz koje se slijevaju povremeni vodotoci, naročito prema Velebitskom kanalu gdje drage završavaju duboko usječenim morskim uvalama. Zaglava je nekada bilo šumom obraslo područje koje je neracionalnim gospodarenjem i prekomjernim iskorištavanjem postalo kamenjarska golet. Ipak, na pojedinim dijelovima područja već se poprilično proširila makija te stvorila guste i gotovo neprohodne predjele, prije svega na prostoru rta Ded kao i u središnjem dijelu Zaglave. Iako na prostoru Zaglave danas nema naselja brojni torovi i stanovi s prapovijesnim ostacima potvrđuju da se na ovome području od davnina živjelo i marljivo radilo.

Kartografski prikaz 45. i 46. Položaj krajobrazne cjeline Novaljska Zaglava unutar SZ dijela otoka Paga i njen prostorni obuhvat

Zaglava je kao cjelina dugačkim suhozidom, koji se pruža od staronovaljskog polja preko Velog Vrha i Orlja do uvale Veli Svetojanj, podijeljena na područje staronovaljske i novaljske Zaglave. To su dva izrazito velika pašnjaka na kojima su se ovce puštale slobodno u prostoru, a unutar pašnjaka svaki je pastir imao svoj ograđeni tor. Unutar torova često su se nalazile pastirske nastambe za slučaj nevremena, a ponekad se u njima i duže stanovalo, poglavito za vrijeme

mužnje. Prirodne depresije gdje se nakupila nešto veća količina zemlje crvenice dodatno su bile iskrčene te su se one intenzivno obrađivale. Tragovi toga pastirskog krajobraza danas su prisutni tek u brojnim suhozidnim ostacima starih pa i prastarih torova i nastambi, odnosno pastirskih stanova uz koje se duž čitavog područja nalaze brojne suhozidne gomile kao i pastirski zakloni – promatračnice orijentirani prema Velebitskom kanalu. Mnoge ogradice koje su u prošlosti bile obradive površine danas su u potpunosti zarasle dok se preostale koriste kao pašnjaci.

Slika 129. Široko i zaravnjeno područje novaljske Zaglave sa kamenolomima i pristupnim putevima kao najdominantnijim elementima prostora

Zaglava danas nije u cijelosti poljoprivredno zapušteno područje, kako na prvu možda djeluje, već se na tom prostoru i dalje odvija stočarska djelatnost, premda u značajno manjoj mjeri nego ranije. Od ostalih područja SZ dijela otoka Paga, Zaglava je u cijelosti najmanje turistički eksponirano mjesto, čiju turističku valorizaciju posjeduju tek obalni predjeli duboko usječenih uvala. U golemoj brdovitoj i kamenitoj goleti danas su svoje mjesto pronašla tri kamenoloma koja su zajedno sa svojim širokim i aktivnim, makadamskim pristupnim putevima obilježila čitav prostor.

5.4.1. Kameniti pašnjaci staronoyaljske Zaglave

Područje staronoyaljske Zaglave označava i od ostatka Zaglave odjeljuje suhozid koji se pruža od Veloga Vrha u blizini staronoyaljskoga polja preko Orlja do uvale Veli Svetojanj. Od toga suhozida na SZ do rta Ded i uvale Slatina kameniti je pašnjak koji obuhvaća prostor staronoyaljske Zaglave. Od ostatka Zaglave područje se ističe gustoćom suhozidnih ogradica, nekadašnjih obradivih površina i bogatih pašnjaka koji su danas gotovo u potpunosti zarasli.

Kartografski prikaz 47. i 48. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje staronoyaljske Zaglave smješteno je na krajnjem SZ dijelu istočnog hrbata, položeno na umjerenom nagibu također prema SZ gdje završava oštrim stjenovitim obalama. Čitavo područje prekriveno je ogoljelim kamenjarom sa izuzetno malom količinom tla. Mjestimično veća količina tla nakupila se u prostorima dviju draga; jedne veće iznad uvale Drljanda i jedne manje iznad uvale Slatina. Osim u dragama, tla ima i u blagim prirodnim depresijama djelomično zaštićenim od bure koje su vrijedni pastiri stoljećima krčili i ograđivali kako bi se to tlo zadržalo, iako je njegova količina i dalje gotovo zanemariva.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Iako je čitavo područje obilježeno prostorom jednog velikog pašnjaka, unutar njega se nalazi mnogobrojna poprilično usitnjena parcelacija. Unutar pašnjaka na kojemu su ovce pasle slobodno u prostoru zasebno je ograđen veliki broj torova i obradivih površina čija se gustoća povećava od SI prema JZ. Parcele su većinom nepravilne, organičnih oblika i često naslonjene jedna na drugu kao da tvore svojevrstne zajedničke sklopove. Iako zastupljene u manjoj mjeri, dio usitnjenih parcela pravilnih je oblika, kako pravokutnih tako i kružnih. Pastirski putovi na području su rijetki i ne pružaju se cjelovito, već se u prostoru tek mogu čitati njihovi smjerovi koji obuhvaćaju izmjenu uskih prolaza (putova) između ogradica sa otvorenim prostorima pašnjaka. Danas se na području nalazi jedna asfaltirana prometnica koja povezuje Novalju preko Stare Novalje sa lukom i povremenim trajektnim pristaništem smještenim na području u uvali Drljanda. Ostali su putovi makadamski, naknadno probijeni do pojedinih uvala i ostalog manje

pristupačnog dijela područja, na način da omogućuju prolazak vozila. Ne tako davno ovo je područje bilo veoma aktivno, zemljom bogatije ogradice intenzivno su se obrađivale, u nekima su bili zasađeni vinogradi, a uz njihove su rubove sađene smokve, dok su one zemljom škrtije ogradice služile kao ograđeni pašnjaci i torovi. Sve su te parcele bile ograđivane suhozidima čija je količina na ovome području značajna. Ogradni suhozidi kvalitetno su građeni, uduplo zidani visine 120-150cm, a oni najkvalitetnije zidani što su ograđivali obradive površine sadržavaju za ovo područje ne karakterističnu *ozubu*. Osim ogradnih zidova, suhozidom su građeni torovi i brojne pregrade unutar njih, a njima su dodatno podzidane terase i izgrađivane gomile. Na području su još uvijek vidljivi porušeni ostaci starih suhozidnih nastambi i malih pastirskih stanova, ponajviše smješteni uz JZ rub područja u blizini staronovajskog polja. Sve te mnogobrojne ostatke nekadašnjeg upravljanja ovim prostorom danas postepeno zauzima sukcesija vegetacije, odnosno makija koja se proširila čitavim područjem. Veliki dio torova i starih ogradica gotov je u potpunosti obrastao vegetacijom, dok je ostali, manji dio zarastao tek djelomično. Pojedini pašnjaci još su uvijek djelomično ili u potpunosti aktivni, a na dva su pašnjaka smještena uz prometnicu podignute nove gospodarske građevine. Nove elemente pašnjačkog krajobraza na području danas predstavljaju male, betonom ozidane, plitke lokve smještene uz makadamske puteve ili aktivne pašnjake.

Slika 130. i 131. Zasebno ograđene vrtače i pašnjačke krčevine unutar velikog pašnjaka staronovajskog Zaglave

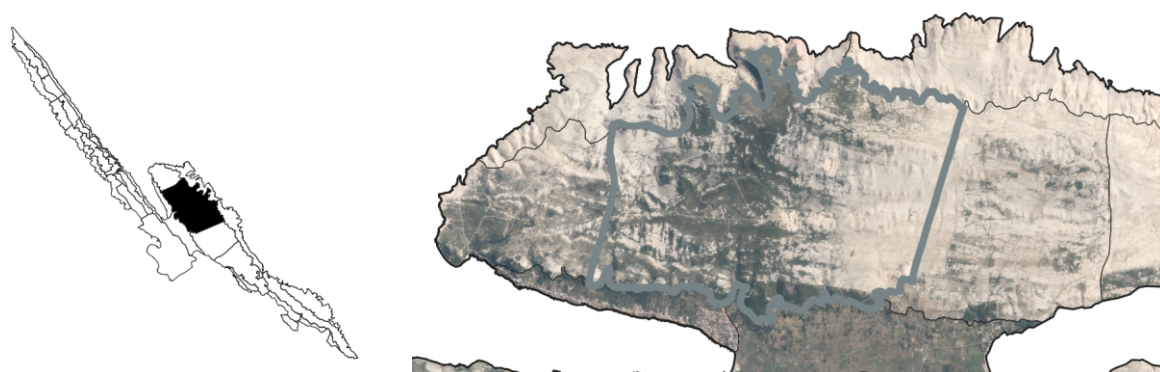
Slika 132. i 133. Gospodarske građevine smještene uz stari suhozidni tor sa *ozubom* ispunjen također starim stablima smokvama i suvremeno ozidana lokva smještena uz prometnicu

Vizualno-doživljajna obilježja

Glavnu karakteristiku ovoga umjereno velikog područja čine mnogobrojne nepravilno ograđene poljoprivredne parcele nastale na naizgled beživotnom prostoru ogoljelog karbonatnog hrpta. Trud ovdašnjih pastira kroz dugi povijesni period uložen da na području ove grube i škrte kamenjarske goleti, izložene buri, podignu dojmljivu količinu suhozida kako bi ogradili vrijedna obradiva zemljišta i torove te podigli stanove, i na poslijetku na njemu dugoročno i održivo živjeli djeluje gotovo inspirativno. Dugoročno upravljanje ovim prostorom utjecalo je na razvoj njegove kompleksnosti, dok današnja zanemarenost ovoga područja djeluje u potpunosti oprečno. Razvoj i širenje sukcesijske vegetacije degradira ovaj, za prostor SZ dijela otoka Paga, jedinstveni pastirski krajobraz i postepeno ga čini nevidljivim. Iako cestovno povezano s ostalim dijelovima otoka područje djeluje izolirano i pusto. Izoliranost područja rezultat je njegova smještaja kao i ograničenog pružanja vizura koje zapinju unutar izmjene blagih reljefnih udubljenja i ispupčenja na samome područja.

5.4.2. Brdoviti pašnjak novaljske Zaglave

Novaljska Zaglava obuhvaća golemi prostor smješten između strmih obala Velebitskog kanala i područja novaljsko-caske udoline dok mu bočne granice čine dva dugačka suhozida koji ga odjeljuju od područja staronovaljske Zaglave na SZ, odnosno prozorskog pašnjaka na JI. Područje karakterizira izražena kamenjara sa vrlo malo trave duž koje su ovce slobodno lutale, sa po prostoru raspršenim pastirskim stanovima i njima pripadajućim torovima, kao i dvije velike lokve.

Kartografski prikaz 49. i 50. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Reljef područja obilježen je širokim i zaravnjenim prostorom istočnog karbonatnog hrtpa sa brojnim istaknutim krškim glavicama (Orlje 178 m.n.v., Karsa 176 m.n.v., Komorovac 206 m.n.v., Zečji vrh 140 m.n.v., Modraža vrh 129 m.n.v) nastalim kasnijom tektonskom diferencijacijom. Između krških glavica provlače se mnogobrojne manje ili više istaknute udoline. Cjelokupno područje uključujući veći broj udolina pedološki je u potpunosti ogoljeli prostor, prekriven nepreglednim kamenjarom. Drugi, manji dio udolina kao i nekoliko manjih ponikvi zaštićenih od direktnih naleta bure sadrže minimalni sloj crvenice sakupljen dugotrajnim krčenjem kamena sa tih prostora. Ponešto veća količina tla sakupljena je u vršnim usjecima draga smještenim uz SI i JZ rub područja gdje je podzidavanjem i ograđivanjem terena ta obradiva zemlja i zadržana. Uz nekoliko izgrađenih cisterni na području se nalaze dvije velike lokve: Svetojanjšnica u SZ dijelu te lokva Marman na JI granici područja.

Slika 134. i 135. Pogled prema krškoj glavici u blizini lokve Svetojanjšnice i lokva Svetojanjšnica

Vegetacijski pokrov i korištenje prostora

Ovaj na SZ dijelu otoka Paga površinom najveći uniformni prostor pašnjaka obilježen je dodatnom, ali rijetkom unutrašnjom parcelacijom. Unutrašnju parcelaciju čine brojni, od pašnjaka zasebno izdvojeni, pastirski stanovi sa pripadajućim nastambama i torovima, a njihova je gustoća izraženija u JZ dijelu područja smještenom bliže novaljskome polju. Te su ogradice nepravilnih organskih i kružnih formi, a mnogo rjeđe pravilnih oblika. Njihova brojnost danas je prikrivena brzoširećom sukcesijskom vegetacijom primorske somine (*Juniperus phoenicea*), šmrike (*Juniperus oxycedrus*) i primorske smrdljike (*Pistacia terebinthus*). Vegetacija postepeno zauzima i degradira brojne ostatke nekada aktivnih ogradica sa torovima i nastambama koji su tvorili guste suhozidne sklopove. Unutar ogradice nalazili su se travom bogatiji pašnjaci ili obradive površine a u njihovim su rubovima sadene su voćke. Suhozidni sklopovi se obzirom na prekid njihove aktivnosti mogu podijeliti u dvije kategorije; oni davno napušteni stari, čak i prastari suhozidni torovi i nastambe čiji su tragovi slabo vidljivi te oni do nedavno ili još uvijek djelomično korišteni. Za razliku od prastarih torova i nastambi čiji su tragovi vidljivi tek u temeljima, ostaci onih manje starih i do nedavno aktivnih ogradica, torova i nastambi bolje su sačuvani i jasnije vidljivi u prostoru. Njihovi su suhozidi kvalitetno građeni, uduplo zidani visine oko 150cm i premda mjestimično porušeni još su uvijek u većoj mjeri sačuvani.

Slika 136. i 137. Prevladavajuća kamenjara prekrivena sukcesijskom vegetacijom i zasebno ograđeni i od ostatka područja izdvojeni torovi i pašnjačke krčevine

Rijetke i dalje aktivne ogradice na kojima se povremeno drže ovce smještene su pretežito uz dugačke i vijugave makadamske putove izgrađene dovoljno široko da po njima može prolaziti vozilo. Kao i na području staroivaljske Zaglave uz putove i pojedine aktivne ogradice nalaze se plitke betonom ozidane lokve za vodu. Dio tih putova probijen je i služi za potrebe triju aktivnih kamenoloma koji ujedno čine najaktivniji dio područja. Kamenolomi osim svojim eksploatacijskim poljima i pristupnim putovima ostavljaju značajan utjecaj na područje i deponiranjem otpadnog kamenog materija u svojoj okolini čime zauzimaju još značajniju površinu. Osim za eksploataciju kamena područje se danas još koristi i kao lovište, ponajprije u svome središnjem, vegetacijom najobraslijem dijelu na kojemu se nalazi nekoliko izgrađenih drvenih promatračnica, odnosno lovačkih čeka.

Slika 138. i 139. Stari i napušteni suhozidni tor i lovačka čeka postavljena na prostoru pašnjaka
Slika 140. i 141. Makadamski putovi i kamenolomi kao najupečatljivija obilježja područja

Vizualno-doživljajna obilježja

Izrazito veliko područje brdovitog pašnjaka obilježeno je nepreglednim krškim kamenjarom sa gušće ili rjeđe rasprostranjenom makijom. Uzorak područja je slab i gotovo neprimjetan a čine ga mjestimično raspoređene ograđene parcele koje se blago ističu od okolnog krajobraza. Unutar gruboga prostora pašnjačke kamenjare koji oskudijeva pitomim krajolikom snažno se ističu dvije vodene oaze, velike lokve omeđene gustom zelenom travom, odnosno makijom. Prirodnost prostora međutim narušavaju upečatljivi tragovi moćnih strojeva nastali za potrebe eksploatacije kamena, a njihova buka prekida umirujuću tišinu i kvari prirodnu harmoniju. Izloženost područja umanjena je brojnim krškim glavicama koje se ističu sa inače zaravnjene površine. Unatoč tome, područje i dalje djeluje otvoreno; sa njega se pružaju dugačke vizure, prema obroncima Velebita s jedne, i prema cresko-lošinjskom arhipelagu s druge strane.

5.4.3. Obale dubokih uvala Zaglave

Obale dubokih uvala Zaglave pružaju se od Uvale Slatina na SZ do uvale Pećašna na JI. Karakteristiku ovih obala čine duboku usječene uvale: uvala Vojska, uvala Lusk, uvala Mali Svetojanj i uvala Veli Svetojanj koja se u kopno usijeca nešto više od 800 metara. Osim po dubokim uvalama, područje je svakako najpoznatije po bizantskoj utvrdi Svetojanj, odnosno njenim ostacima koji su do danas prestali na području.

Kartografski prikaz 51. i 52. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

SI obale Zaglave obuhvaćaju umjereno strme i strme obalne padine ispresijecane brojnim izraženim vododerinama i dragama. Vododerine su svojim bočnim stranama oštro usječene u obalne padine, pri čemu se u kontaktnoj zoni s morem nastavljaju u kopno duboko usječenim uvalama. Kontaktnu zonu kopna i mora čine razvedene stjenovite obale prepune oštih škrapa, mjestimično sa nižim klifovitim završecima ili tek ponekom manjom šljunčanom plažom smještenom na ušću dijela uvala. Prisutnost vode na području predstavljaju povremeni vodotoci koji se slijevaju niz vododerine. Vododerine su kao i cjelokupno područje u potpunosti pedološki ogoljele, prekrivene kamenjarom. Tek se u blažim nagnutim dragama uz sjeverni dio obale, i pojedinim malim vrtačama nalazi minimalna količina zemlje, čija je daljnja erozija ublažena suhozidnim podzidavanjem i ograđivanjem.

Slika 142. i 143. Duboko usječene uvale Veli i Mali Svetojanj

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

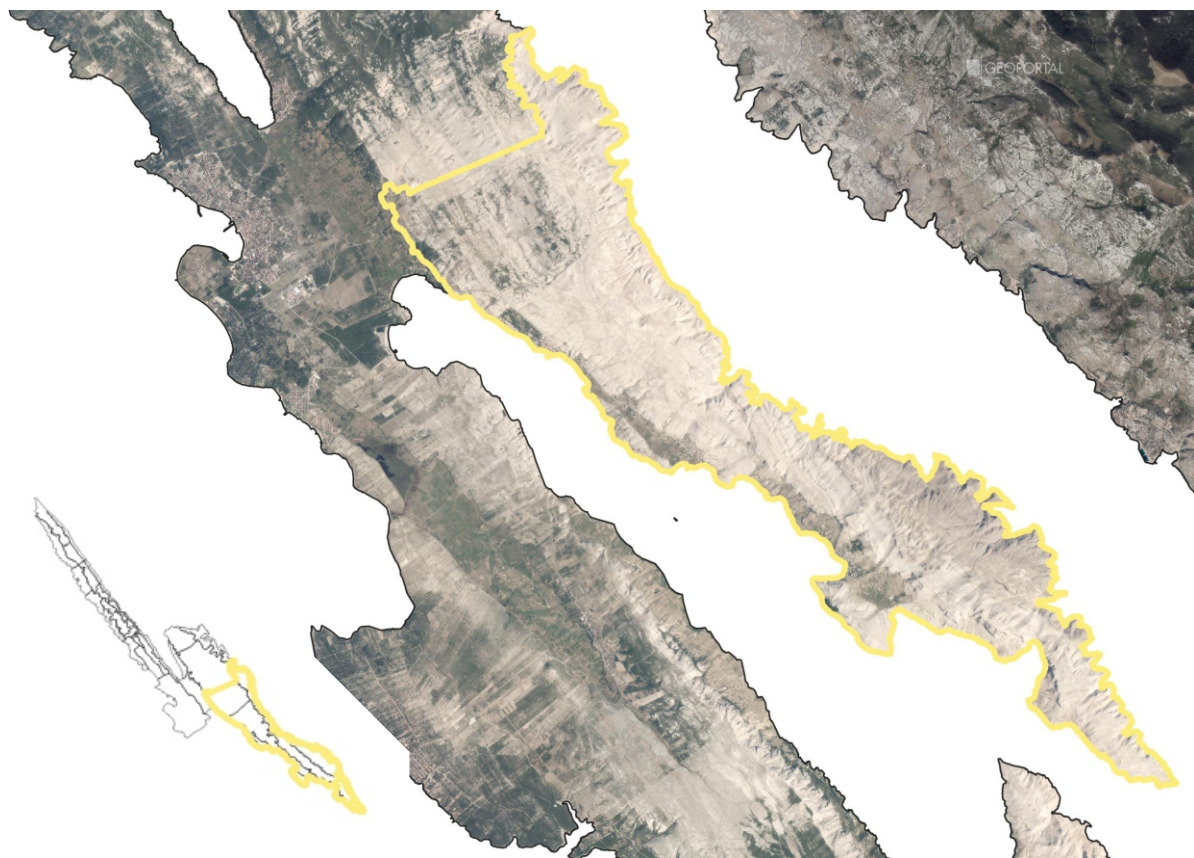
Parcelacija na području je rijetka, odnosno čine ju tek nekoliko ograđenih draga i vrtača u sjevernom dijelu obala te maleni dio jednoga dugačkoga suhozida koji seže do mora kod uvale Veli Svetojanj (suhozid koji razdvaja područja staronoyaljske i novaljske Zaglave). Drage su ograđene i podzidane, a unutar njih se nalazi malena količina zemlje prekrivena suhim travnjacima. Ostatak vegetacije na području čine sporadično rasprostranjena sukcesijska vegetacija, ponajviše primorska somina (*Juniperus phoenicea*) i šmrika (*Juniperus oxycedrus*) koja mjestimično tvori i nešto gušće zone. Suhozidi su rijetki na području, a osim ogradnih suhozida i suhozidnih podzida još se mogu vidjeti ostaci suhozidnih stražica, odnosno pastirskih promatračnica za nadgledanje Velebitskog kanala. U tu svrhu izgrađena je i bizantska utvrda Svetojanj čiji se suhozidni ostaci nalaze na brdu izduženog kamenog poluotočiča između uvala Veli i Mali Svetojanj. Obzirom da nije posebno ograđeno niti odijeljeno od pašnjaka Zaglave i ono se koristilo za slobodnu ispašu ovaca.

Vizualno-doživljajna obilježja

Ovo jednostavno područje grubih i strmih obala obogaćeno je s nekoliko duboko usječenih prirodnih uvala koje čine prostornu zanimljivost i atrakciju. Prirodnost prostora, kao i osjećaj izoliranosti rezultat su minimalnog ljudskog utjecaja zbog čega područje odiše prostornom harmonijom. Uvale su u ljetnim mjesecima često posjećene morskim putem, a nemali je broj šetača namjernika koji dolaze razgledati ostatke povijesne utvrde i njezine široke bedem. Područje je izloženo prema SI i snažnoj velebitskoj buri zbog čega osjećaj sigurnosti varira u ovisnosti s vremenskim (ne)prilikama, međutim njegova otvorenost omogućuje pružanje atraktivnih i otvorenih vizura na velebitski kanal i podvelebitski prostor.

5.5. Krajobrazna cjelina Barbati

Krajobrazna cjelina Barbati definirana je poluotokom kojeg karakterizira visoki hrbat sa umjereno strmim i strmim obalama te dvije manje udoline na jugozapadnoj strani. Unatoč nazivu koji sugerira područje obraslo šumom, Barbati su danas jedan od najogoljelijih dijelova otoka. Od surovosti ogoljelog hrbata odudaraju dvije pitome udoline koje se ističu svojim zelenilom i naizgled obiljem obradivog tla i vegetacije. Duž udolina smjestila su se nekada 3 mala zaselka (stana) a danas 3 umjereno velika naselja: Kustići, Zubovići i Metajna. Uz ta naselja a prema kamenitom hrbatu nalazi se zavidan broj obradivih krčevina koje su vrijedni stanovnici krčili kako bi iskoristili svaki komadić obradive zemlje. Ova „polja“ i na padinama iskrčene krčevine bila su nužna za razvoj i opstanak naselja na ovome području.

Kartografski prikaz 53. i 54. Položaj krajobrazne cjeline Barbati unutar SZ dijela otoka Paga i njen prostorni obuhvat

Stočarska aktivnost premda još uvijek prisutna duž čitavog područja, zastupljena je u mnogo slabijoj mjeri nego je to bilo u prošlosti zbog čega većina područja djeluje napušteno i pusto. Čitav prostor obiluje suhozidnim ostacima starih i prastarih torova i nastambi, suhozidnim stražicama za kontrolu morskih plovnih putova pretežito orijentiranih Velebitskom kanalu i do danas poprilično uočljivih i djelomično sačuvanih dugačkih suhozida koji su dijelili čitavo područje na prostore nekoliko velikih pašnjaka. Poljoprivreda je bila zastupljena u barbatskim udolinama, a njezin je značaj bio od nemjerljive važnosti za opstanak stanovnika na ovome području. Pri ograđivanju poljoprivrednih površina osim kamena koristila se i trstika koja je

služila usjevima (posebno vinogradima) kao zaštita od vjetra i posolice. Kao kod stočarstva, zastupljenost poljoprivrede danas je mnogo manja.

Slika 144. Barbatski poluotok sa vidljivim pružanjem glavnog i sporednog hrbata između kojih se smjestila udolina

Slika 145. Različiti način upravljanja prostorom rezultirao je različitom prostornom organizacijom i površinskim pokrovom

Slika 146. Nove namjene sa minimalnim prostornim intervencijama ponovno vraćaju život u prostor

Današnja namjena ovog prostora kao i mnogih drugih iz pretežito poljoprivrednih djelatnosti orijentirana je prema turizmu pa su tako stari zaselci postali apartmanska naselja a nepregledne površine kamenjarskih pašnjaka danas su popularne pješačke “trekking” rute namijenjene aktivnom odmoru turista na otoku.

5.5.1. Osici prozorskog pašnjaka

Područje pašnjaka zvanog Prozor obuhvaća veliki prostor pravilnih suhozidom omeđenih pašnjaka – osika. Pruža se od Caske na JZ pa skroz do strmih obala Velebitskog kanala na SI i obuhvaća mikrotoponime: Stare ograde, Kozar, Turnić, Vidušinovi tori, Bele čele, Sv. Juraj, Burin bok, Veli bobot, Mali bobot, Gorevjaci. Dominantno obilježje prostora jesu dugi pravocrtni suhozidi koji omeđuju velike, vegetacijom škrte pašnjake.

Kartografski prikaz 55. i 56. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Gledajući širu sliku ovo područje pripada prostoru sjevernodalmatinske zaravni no spuštajući se u krupnije mjerilo područje se odlikuje razgibanošću reljefa. Razgibanost, odnosno valovitost reljefa čini nekoliko većih (112; 119,8; 142 i 146 m.n.v.) i manjih kamenitih brda istaknutih na zaravnjenoj površini. Područjem prevladava škrta kamenjara sa veoma malom količinom tla i jednom, Prozorskom lokvom na čitavom području.

Vegetacijski pokrov i korištenje prostora

Nekada, ovaj prostor jednog zajedničkog pašnjaka Prozor razdijeljen je u više privatnih pašnjaka - ogradica. Prostor je razdijeljen dugim pravocrtnim suhozidima koji tvore ortogonalnu mrežu pravokutnih parcela. Iako je svim parcelama zajednički pravokutan oblik one se razlikuju po veličini i orijentaciji parcela. Između parcela proteže se također ortogonalna mreža dugih i uskih suhozidom omeđenih puteva. Svi ti putovi (*klanci*) iz različitih smjerova vode do Prozorske lokve koja je bila od presudne važnosti za funkcioniranje ovoga područja. Obzirom na udaljenost Prozorske lokve od sjevernijih pašnjaka ovog područja vrlo je vjerojatno da su se oni snabdjevali vodom sa lokve na Marmanu koja im je u blizini. Pašnjaci na Prozoru su i danas većim dijelom aktivni na što ukazuju održavani suhozidi i pojedini novo izgrađeni torovi sa suvremenim materijalima. Na pašnjacima smještenim uz rub područja može se primijetiti kako su vezivnim materijalom ojačani suhozidi na dijelu gdje se smještaju vrata. Ostatak suhozida jednostrukog je tipa visine oko 1,5m; održava se i obnavlja kamenom što je već pomalo i rijetkost obzirom da se vrlo često ta područja prekrivaju suhim granjem ili ograđuju žicom. Zapuštene pašnjake lako je

prepoznati po suhozidima koji su višestruko urušeni. Unutar pašnjaka nalaze se suhozidni torovi za ovce a na nekoliko mjesta mogu se pronaći i ruševni ostaci starih stanova sa ostacima suhozidnih nastambi. Od suhozidnih struktura unutar područja još se mogu pronaći pojedinačne gomile te na istaknutijim brdašcima pastirske stražice. Vegetacija na području premda rijetka, bogatija je od vegetacije susjednih područja visoravni. U depresijama smještenim između nekoliko uzvišenijih brdašaca nalaze se prostori sa nešto većom količinom tla na kojima se razvio travnjak. Rubove tih depresija i prostore zaklonjene od bure postepeno zauzimaju grmovi borovica koji mjestimično već tvore guste makije. Na južnom rubu područja nalazi se manja crnogorična šuma unutar koje se na jednoj uzvisini nalaze ruševni ostaci crkve Sv. Jurja sa romaničkim stilskim značajkama koja je uklopljena u zidove još starije utvrde na tom prostoru. 300-tinjak metara dalje prema JI nalazi se trenutno najveće, gradsko odlagalište otpada na SI djelu otoka Paga.

Slika 147. i 148. Ortogonalna mreža pravilnih parcela različitih dimenzija i oblika povezana uskim pastirskim putovima

Slika 149. Izdužene trakaste parcele smještene u južnom dijelu područja

Slika 150. i 151. Depresija sa nakupljenom dovoljnom količinom tla za razvoj travnjaka i odlagalište otpada

Slika 152. i 153. Suhozid na ulazu ojačan betonskim stupovima i sukcesija kao jedan od glavnih uzročnika urušavanja suhozida

Vizualno-doživljajna obilježja

Pašnjak Prozor se za razliku od svojih susjednih područja s kojima dijeli geomorfološku sličnost ipak od njih razlikuje. Glavnu i najveću razliku čini suhozidna parcelacija i podjela područja na pravilne parcele dok susjedna područja obilježavaju zajednički pašnjaci bez parcelacije. Veća kontrola ispaše u privatnim ogradica rezultirala je i lakšim razvojem vegetacije zbog čega prostor djeluje pitomije. Područje naizgled djeluje jednostavno no prolaskom kroz prostor takav dojam postepeno nestaje prije svega zbog nailaženja na različite stare suhozidne nastambe i formacije koje ukazuju na dugoročno odvijanje života na ovom prostoru i svu njegovu kompleksnost. Iako je određeni dio područja zapušten što se najbolje vidi po izrazito porušenim suhozidnim ogradama, preostali dio je aktivan i održavan čemu svjedoče cjelovite suhozidne ograde bez urušenih dijelova. Vizure sa područja su duge i otvorene a najreprezentativnije su svakako sa istaknutijih vrhova brda sa kojih se pružaju panoramski pogledi na čitavo područje ali i okolna područja zajedno sa morem.

5.5.2. Udolina naselja Zubovići – Kustići

Ova udolina smještena je na jugozapadnoj strani barbatskog poluotoka, sa SI strane omeđena barbatskim grebenom a sa JZ morem i manjom karbonatnom uzvisinom. Duž SI ruba izdužene udoline pruža se glavna prometnica uz koju su smještena naselja Vidalići, Kustići i Zubovići. Glavno obilježje područja jest gusto premreženi sklop obradivih poljoprivrednih površina i pašnjaka.

Kartografski prikaz 57. i 58. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje je obilježeno udolinom koja se pruža u smjeru SZ – JI. Udolina je prekrivena flišolikim naslagama i ilovačom čija je količina veća u JI djelu dok se SZ dio odlikuje većom količinom vapnenca. SI od naselja Kustići nalazi se jedna lokva promjera 8 metara. Između Kustića i Zubovića uz JI rub polja pruža se kanal a na području se još nalazi jedan bunar i dvije stare cisterne te na uzvisini dva vodena spremnika novijeg podrijetla. Na južnom rubu područja uz naselje Zubovići nalazi se dugačko, drobljenim vapnencem dodatno nasipano žalo.

Slika 154. Udolina naselja Zubovići-Kustići smještena između dva hrbata sa nasipanom plažom u prvom planu

Slika 155. Lokva smještena na području udoline SZ od naselja Kustići

Vegetacijski pokrov i korištenje prostora

Duž čitavog područja proteže se mreža obradivih poljoprivrednih površina i pašnjaka pravilne parcelacije. Parcele su nekada u potpunosti bile ispunjene oranicama i vinogradima čemu još i danas svjedoče posušeni stari trsovi (čokoti) vinove loze na pojedinim parcelama. Danas se također na području nalazi veliki broj vinograda i oranica koji su ipak manje zastupljeni od travnjaka koji su najzastupljeniji. Područjem su još raspršeni vrtovi koji zbog svojih skromnijih dimenzijama i polikulture kojom su zastupljeni razlikuju od većih oranica ispunjenih monokulturom. U JI dijelu područja parcele su pretežito ograđivane trstikom koja se danas toliko proširila da širina tih ograda nerijetko prelazi 5m. Uz ograde od trstike u JI dijelu još su zastupljene ograde od mladih crnogoričnih stabala te suhozidne ograde koje su dodatno povišene ručno pletenim ogradama od sušenih stabljika trstike. Prema SZ djelu područja zastupljenost trstike se smanjuje a broj suhozidnih ograda od vapnenca povećava. Povećava se i broj travnatih pašnjaka koji su u velikoj mjeri osim suhozidima ograđivani i žičanim ogradama.

Slika 156. Udolina ispunjena mozaikom poljoprivrednih površina u blizini naselja Kustići

Slika 157. i 158. Područjem prevladavaju livade i pašnjaci sa različitim vrstama ograda (trstika, žica, šikara - većinom rubno)

Na cijelom području nalazi se i veliki broj gomila prepun sitnog kamena iskrčenog iz okolnih parcela dok je količina terasa razmjerno mala. Posebno se ističe suhozidnim formacijama bogato područje sjeverno od starih kuća u naselju Zubovići. Taj prostor se ističe gustim sklopom dimenzijama skromnih, iskrčenih i suhozidom ograđenih parcela sa dodatno pregrađenim torovima unutar njih. Također unutar velikog broja parcela nalaze se suhozidom ograđene

natkrivene kućice. Te kućice svojom se jednom stranom naslanjaju na suhozid i s njim su jednake visine a pokrov im je načinjen od drvenih dasaka prekrivenih salonit pločama. Dio tih parcela djeluje zapušteno ili napušteno dok je dio aktivan i koriste se kao torovi za ovce, kao povrtnjak ili se u njima uzgaja perad.

Slika 159. i 160. Predio sjeverno od naselja Zubovići premrežen značajnom količinom suhozida i suhozidnih struktura
Slika 161. i 162. Gusta mreža suhozida sa velikim brojem natkrivenih suhozidnih skloništa i sićušan povrtnjak smješten između velikih kamenih blokova (stijena), ograđen golemom količinom iskrčenog kamena

Istaknuti elementi i značajke

Naselja - stare kuće naselja Zubovići i Kustići smještene su duž prometnice u višim zonama udoline. U novije vrijeme, također uz prometnicu, ali smješteno bliže morskoj obali nastalo je novo naselje Vidalići. Naselje je izduženog tipa u kojem prevladavaju građevine turističke namjene, vikend kuće i apartmani. Naselje Kustići zadržalo je smještaj uz prometnicu u višem SI dijelu udoline, stare kuće su se obnovile i prenamijenile u stambeno – gospodarsku (turističku) namjenu, te je izgrađen dio novih kuća čime je naselje prošireno. Najveći dio naselja proširio se prema moru, djelomično je odvojen od starog dijela naselja i pripada susjednom krajobraznom području. Najveće naselje unutar područja, Zubovići zadržalo je formu izduljenog tipa naselja uz prometnicu i nekoliko puta povećalo svoje granice te se proširilo sa uzvišenog dijela u središte udoline. Unutrašnju strukturu Zubovića također čine jednoobiteljske kuće, vikendice i apartmani.

Slika 163. i 164. Dominantni predimenzionirani apartmanski objekti i stare suhozidom zidane kuće naselja Zubovići

Vizualno-doživljajna obilježja

Suprotno monotonim i grubim okolnim područjima ispunjenih kamenjarom područje udoline se ističe gustom vegetacijom i naspram okolnog kamenjara kontrastno zelenom bojom. Zanimljivost područja uvjetovan je raznolikom namjenom parcela te načinom njihovog ograđivanja. To posebno dolazi do izražaja prolaskom kroz prostor gdje visoke ograde od trstike blokiraju vizure i usmjeravaju fokus na jednu ili manji broj parcela dok suhozidne ograde i ograde od žice otvaraju i produbljuju vizure te omogućuju doživljaj raznolikosti korištenja prostora. Duge i otvorene vizure na područje pružaju se sa njegovih rubnih, viših područja sa kojih se prostor može doživjeti u cjelini. Iako mjestimično zahvaćeno sukcesijom područje djeluje održavano i aktivno.

5.5.3. Zaravnjena visoravan barbatskog hrbata

Izrazito veliko ogoljelo područje na SI omeđeno strmim obalama Velebitskog kanala dok na JZ graniči sa područjem udoline Zubovića i Kustića te jednim dijelom sa morem. Područje je poznato po lokalitetu Paškog trokuta koji se nalazi na njegovom SZ rubu i koje privlači brojne turiste namjernike. Preostali dio područja prepoznatljiv je po širokoj kamenoj površini sa rijetkom vegetacijom koja poput još nekih područja barbatskog poluotoka snažno asocira na mjesečevu površinu.

Kartografski prikaz 59. i 60. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Ovo površinom veliko zaravnjeno područje blagim se nagibom spušta prema JZ. Najviši dio područja čine blago ispupčene krške glavice Tusto čelo (190 m.n.v.), Osapnik (174 m.n.v.) i Kozje Brdo (127 m.n.v.). Površina područja prekrivena je ogoljelim i duboko izbrazdanim vapnencem prepunom oštarih škrapa i odlomljenog vapnenca različitih frakcija. Nerijetko je površinski vapnenac prekriven tankim slojem soli nanesenom snažnim naletima velebitske bure koja je sudjelovala u oblikovanju čitavog područja. Rijetke su površine prirodnih depresija smještenih između uzvisina na kojima se nakupilo nešto erozijom dotečene zemlje. Jedna od takvih depresija, površinom najveća je depresija smještena 150tak metara SI od brda Osapnik u kojoj se nalazi istoimena lokva koja je ujedno jedina stalna vodena površina na području.

Slika 165. Lokva Osapnik

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Područje je obilježeno škrtom, gotovo nikakvom vegetacijom osim rijetke trave koja se probija kroz beskrajnu količinu kamena. Takva vegetacija i ne postojanje gotovo ikakvih suhozidnih granica i parcelacije područja stvaraju sliku o mogućnosti korištenja prostora kao ekstenzivnog pašnjaka kako se on koristi i danas. No da to nije bilo tako uvijek svjedoči veliki broj zapuštenih pašnjačkih krčevina i njiva. Te krčevine i njive nekada su bile obradive poljoprivredne površine, no tijekom vremena i sile erozije isprale su gotovo svu zemlju sa takvih prostora zbog čega se oni danas uz razrušene ogradne suhozide prepoznaju po nešto gušćoj količini trave koja zadržava taj mali preostali dio zemlje. U blizini takvih krčevina često može se naići i na desetke malih suhozidnih ostataka starih nastamba sa torovima koje su nekada davno koristili stanovnici toga prostora.

Slika 166. Zaravnjena golet gotovo u potpunosti lišena ikakve vegetacije

Slika 167. i 168. Rijetko prisutna travnata vegetacija prisutna duž područja unutar blagih ulegnuća ili drugih djelomično zaklonjenih prostora

Istaknute značajke i elementi

Paški trokut - na SZ rubu područja 80tak metara SZ od Tustog čela nalazi se od ostatka područja različit kameni površinski pokrov poznatiji kao Paški trokut. Paški trokut je formacija u obliku jednakokračnog trokuta ispunjena sitnijim kamenim frakcijama čija svojstva nisu slična niti jednoj okolnoj stijeni. Još nitko nije odgonetnuo porijeklo paškog trokuta što je dovelo do razvoja mnogih teorija zavjera zbog čega je taj prostor postao popularna turistička atrakcija.

Boksitne jame - na JI dijelu područja južno od uvale Vela luka prema Kozjem brdu nalaze se iskopne jame koje na prvi pogled podsjećaju na nakupine zemlje crljenice koje snažno odudaraju od okolne kamenjare. Te jame zapravo su iskopine zemljasto – kamenog tla bogatog boksitnom rudačom. Iskopine su povezane sada djelomično razrušenim stazama koje se 200-tinjak metara iznad ušća vododerine zvane Drage spajaju u nešto širu i bolje očuvanu kamenu cestu koja vodi do SI rta uvale Vela luka i koja je trebala postati ishodišno mjesto za otpremu boksitne rude. Zbog velike visinske razlike između iskopnih jama i Vele luke putevi su isprekidani istovarnim rampama. Prema rijetkim zapisima o rudniku boksita na ovome području može se saznati da je rudnik nastao za vrijeme Prvog svjetskog rata, no nije dugo potrajao jer količine rude očito nisu bile dostatne za neko veće i trajnije iskorištavanje.¹⁸

Slika 169. i 170. Boksitne jame sa teško primjetnim transportnim putevima te prekrcajnim rampama i paški trokut

Vizualno-doživljajna obilježja

Monotono područje obilježeno nepreglednom kamenom pustinjom. Nepostojanje suhozidnih granica područje u cjelini čini jednolikim i jednostavnim. Suprotno jednolikoj cjelini unutar područja se nalaze poprilično kompleksne mikrolokacije; poput prostora starih i prastarih stanova sa pripadajućim njivama i krčevinama jednako kao i novijeg podrijetla iskopane jame za iskorištavanje boksitne rudače. Područje je otvoreno i izloženo snažnom ljetnom suncu te naletima snažne velebitske bure zbog čega je većim dijelom pusto. Sa područja se pružaju otvorene, gotovo 360° vizure.

5.5.4. Strme obale barbatskog poluotoka uz Velebitski kanal

Područje obuhvaća istočne obale barbatskog hrbata od uvale Žigljen na sjeveru do uvale Velika luka na jugu. Obzirom da su ove obale najbliže susjednom podvelebitskom kopnu, one predstavljaju područje pogodno za njihovo povezivanje. Tako je podmorskim kabelom kroz uvalu Toreta otok spojen na elektroenergetsku mrežu a sigurno najpoznatiji dio ovih obala predstavlja trajektno pristanište Žigljen smješteno u istoimenoj uvali koja trajektnom linijom povezuje otok Pag sa susjednim kopnom. Cesta koja prolazi obalom od Žigljena prema Novalji zbog svojeg neposrednog kamenjarskog okoliša vrlo je popularna za snimanje reklamnih spotova, posebno automobilističke industrije.

Kartografski prikaz 61. i 62. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Krajobrazno područje obuhvaća umjereno strme i strme stjenovite padine. Kombinirani utjecaj sunca, vode i naročito vjetra učinio je ovo područje pedološki ogoljelim, lišeno gotovo ikakve količine supstrata. Područje je obilježeno brojnim, što manjim a što većim vododerinama bez stalne prisutnosti vode. Iz tog razloga u blizini luke Žigljen izgrađena je vodosprema.

Slika 171. Strme i u potpunosti ogoljele obale okrenute Velebitskom kanalu

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Nedostatak supstrata duž čitavog područja utjecao je na razvoj vegetacije, zbog čega osim mjestimičnog prisustva niskih grmova sikavca (*Carthamus lanatus*) područje oskudijeva vegetacijom. Posljednjih godina postojalo je nekoliko pokušaja pošumljavanja predjela oko luke Žigljen međutim bezuspješno. Bura na ovom području puše izrazitom silinom pri čemu odnosi sav prisutan supstrat sa područja i zamjenjuje ga velikom količinom soli koju nanosi. U takvim uvjetima šanse za opstanak i razvoj vegetacije su minimalne. Parcelacija duž područja je rijetka, čine ju završeci suhozidnih međa koji sa susjednih područja dolaze sve do mora i tako sprječavaju prebjeg ovaca između pašnjaka. Izuzev predjela oko luke Žigljen koji je frekventno i tranzitno središte čitavog SZ dijela otoka, ostali dio područja gotovo da se i ne koristi. Rijetko se još na pojedinim dijelovima područja mogu vidjeti tragovi ekstenzivne ispaše ovaca.

Slika 172. Razrušeni suhozidi dokaz su slabe stočarske aktivnosti duž područja

Slika 173. Asfaltirana prometnica prema trajektnom pristaništu privlači mnogo pažnje

Vizualno-doživljajna obilježja

Čitavo područje orijentirano je prema Velebitskom kanalu i Velebitu od kuda se pružaju najbolje vizure na područje. Naglašena estetska vrijednost ovog područja očituje se u svakome smislu. Duge i otvorene vizure na ove obale stvaraju posjetiteljima prvi dojam otoka Paga kao otoka mjesečevog krajobraza. Naizgled velika i jednolika površina dolaskom na otočno kopno otkriva svu svoju grubost i kompleksnost reljefnih oblika i formi. Pusti kameni krajobraz zajedno sa intenzivnim mirisom mora ostavlja snažan dojam prirodnosti i odsustva ljudske intervencije. Za rijetke znatiželjnike, boljim sagledavanjem prostora tragovi ljudske djelatnosti, ponajprije stočarstva postaju jasnije vidljivi i čitavu sliku prostora čine zanimljivijom. Prije nekoliko godina u neposrednoj blizini trajektnog pristaništa izgrađen je veliki suhozidom zidani križ u spomen na doprinos paških branitelja u domovinskom ratu koji dodatno podiže vrijednost prostora i ukazuje na suhozidni značaj otoka.

5.5.5. Izduženi pašnjaci sporednog barbatskog hrpta

Ovi pašnjaci obuhvaćaju relativno malu površinu i jedinstveni su unutar krajobrazne cjeline Barbati. Svojim obilježjima, veličinom, oblikom i smjerom pružanja podsjećaju na sjeverne pašnjake lunjskog poluotoka. Takav tip organizacije zemljišta prije svega uvjetovan je reljefnim karakteristikama ovog područja i njegovom veličinom.

Kartografski prikaz 63. i 64. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje čine dvije morem odvojene krševite uzvisine usporedne s grebenom Barbata od kojeg su odvojene flišnim udolinama. Na sjeverozapadnom nižem dijelu ističu se dva manja uzvišenja; Pudarica i Škar glavica oba visine 32m dok se jugoistočnom višem dijelu ističe vrh Crna greda visine 116m. Reljefni pokrov čini škrta i gola kamenjara sa strmim obalnim padinama prekrivenim rastresitim fragmentima kamenja.

Slika 174. Sjeverozapadni, viši hrbat od ostatka barbatskog hrbata odvojen udolinom naselja Metajne

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Reljefna obilježja područja uvjetovala su njegovu pašnjačku namjenu. Parcelacija područja sastoji se od izduženih trakastih parcela pravilnog oblika koje se pružaju paralelno sa smjerom pružanja nagiba. Unutar suhozidom ozidanih parcela, tamo gdje su prisutna, dodatno su ograđivana reljefna ulegnuća odnosno ponikve. Premda je područje većim dijelom zapušteno, a suhozidne međe djelomično urušene ono se i dalje koristi kao pašnjak duž kojega se ovce slobodno kreću. Vegetacija unutar područja je siromašna, većim dijelom je to tipična pašnjačka vegetacija sa ponekom starom smokvom smještenom uz suhozid koji je štiti od bure. Na jugoistočnom dijelu područja ističe se jedna izdvojena pošumljena površina smještena uz more u podnožju padine gdje je došlo do nakupljanja supstrata uzrokovanog erozijskim procesima. Uz tu pretežito borovu šumu koja osigurava ljeti prijeko potreban hlad smješteno je nekoliko plaža do kojih vodi uređena šetnica koja okružuje čitav jugoistočni dio područja i povezuje ga sa susjednom Metajnom. Izgrađenost područja u jugoistočnom dijelu je niska, odnosno čine ju 4 jednoobiteljske kuće te jedno manje groblje dok je u sjeverozapadnom dijelu područja gdje je na prostoru na kojem je nekoć bilo nekoliko ribarskih kućica uz more izgrađen čitavi novi dio naselja Kustići. Nove kuće i apartmani smješteni su u stare suhozidom ograđene poljoprivredne parcele i pašnjake pri čemu je suhozidna parcelacija većim dijelom sačuvana i još se čita u prostoru.

Slika 175. Izdužene trakaste pašnjačke parcele položene uzdužno uz nagib na JI sporednom hrbatu

Slika 176. Noviji dio naselja Kustići smješten uz more na najnižem dijelu SZ sporednog hrbata

Vizualno doživljajna obilježja

Pogled iz daljine na ovo područje djeluje kao pogled na hrbat visoravni Barbata ali u mnogo manjem mjerilu, a naročito se to odnosi na jugoistočni dio iznad Metajne. Smještaj područja na istaknutom položaju od nadmorskom visinom nižih površina udolina i s druge strane površine mora odgovoran je za njegovu izloženost, nedostatak vegetacije i grubost kamenjare. Pravilnost parcelacije i jednolikost površinskog pokrova utječe na nedostatak kompleksnosti ovog područja koju djelomično nadomještaju 360° vizure koje se pružaju sa istaknutijih vrhova.

5.5.6. Udolina naselja Metajna

Ovo područje smješteno je na jugozapadnoj strani barbatskog poluotoka i pruža se od uvale Plat do plaže Ručica. Područje je obilježeno gustim sklopom obrađivih njiva i krčevina koje su danas mahom prenamijenjene u pašnjake ili zapuštene.

Kartografski prikaz 65. i 66. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Područje obuhvaća obalnu stranu prekrivenu flišolikim naslagama smještenu u podnožju karbonatnog hrpta. Pruža se na nagibu usporedno (longitudinalno) sa smjerom pružanja barbatskog hrbata te se u svom južnom dijelu između uvale Metajna i uvale Ručica dodatno omeđena uzvisinom Zaglava pretvara u zaravnjeno „polje“ ispunjeno najdubljim slojem tla. Duž udoline u podnožju SI padina razmješteno je nekoliko povremenih izvora slatke vode.

Slika 177. Smještaj udoline između dviju karbonatnih uzvisina i mora

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Gusta pravilna parcelacija na području, veliki broj terasa i kamenih gomila otkriva izvornu namjenu i značaj ovog prostora. Područje je nekada bilo u potpunosti prekriveno vinogradima i vrtovima, a u rubnim i višim dijelovima gdje je zemlje bilo manje krčeni su i ograđivani pašnjaci. Specifični pjeskoviti sastav tla i hidrološki uvjeti u nižim dijelovima područjima omogućili su razvoj vegetacije trstike koja se koristila za ograđivanje. Uz trstiku u nižim dijelovima udoline za ograđivanje se još koristio kamen pješčenjak od kojeg su zidani niski suhozidi dok se prema višim dijelovima gdje je količina tla manja a prisutnost vapnenca veća isti taj vapnenac koristio za podzidavanje terasa i ograđivanje parcela. Višak iskrčenog vapnenca odlagao se u kamene gomile koje su ili bile sastavni dio međe ili izdvojene hrpe sitnog kamena unutar parcela. Danas se unutar područja još mogu pronaći aktivni vinogradi i vrtovi iako to ne mijenja ukupni dojam zapuštenosti područja. Trstika koja je nekad činila međe u podnožju udoline danas se proširila i zauzima čitave parcele dok se stare suhozidne terase smještene u višim dijelovima postepeno urušavaju nakon čega erozijski procesi odnose vrijednu zemlju. Suhozidne ograde većim su dijelom porušene, a da je tome već neko određeno vrijeme tako svjedoče ugaženi putevi u travi koje vode preko urušenih zidova. Na parcelama koje su još uvijek aktivne prvenstveno kao pašnjaci na porušene suhozidne ograde ugrađene su nove žičane ograde. Staro naselje Metajna sastojalo se od nekoliko starih kuća smještenih uz obalu i luku Metajna dok se današnje naselje proširilo oko tih starih kuća i povećalo nekoliko puta, prije svega kućama za odmor i apartmanima. Iznad starog naselja u podnožju hrpta razvila se i manja površina prekrivena borovom šumom čije se granice postepeno šire.

Slika 178. i 179. Niži prostor udoline premrežen ogradama od trstike i suhozidnim strukturama bogati predio Plat
Slika 180. i 181. Zapuštene i razrušene suhozidne terase i suhozidne gomile

Slika 182. i 183. Više aktivnih vinograda u neposrednoj blizini kuća i aktivni povrtnjak smješten nešto udaljenije od naselja

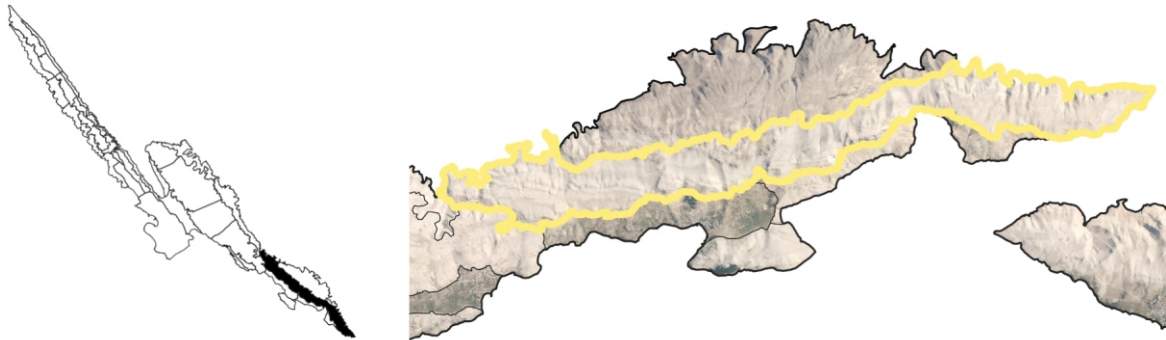
Vizualno-doživljajna obilježja

Kao i svaka udolina u paškom krajobrazu i udolina naselja Metajne snažno odstupa od okolnih karbonatnih stijena kojim je okružena. Kontrastno ogoljelom grubom kamenjaru ovu udolinu karakterizira teksturno različito područje ovisno o zastupljenosti zelenila. U rubnim dijelovima tako rijetka travna vegetacija izmiješana s kamenjarom čini blagi teksturni prijelaz, preko gušćih travnatih površina sa više tla prema nižem dijelu u kojemu snažnim zelenim masama iskaču površine pod trstikom i oranice koje se odlikuju glatkom teksturom. Vizure sa područja su duge i otvorene prema paškom kanalu i JI dijelu otoka Paga izuzev u nižem obraslom dijelu uz plažu Ručicu gdje visoki grmovi trstike stvaraju vizualne barijere koje potiču na obilazak prostora kako bi ga se u potpunosti doživjelo. Gusta mreža parcela različitih tipova i načina korištenja ukazuje na kompleksnost sklopa unutar kojeg su funkcionirale.

5.5.7. Izdužena brdovita visoravan barbatskog hrbata

Ovo područje prostire se od uvale Mala luka na SZ do rta Krištofor na JI. Područje obuhvaća istaknute krške glavice i krševitu uzvisinu Furnaža (*furnaža* = vapnenica). Područje je poznato po svojoj surovosti i škrtosti kamenjare zbog čega asocira na površinu Mjeseca. Područje je obilježeno i jednom manje poznatom činjenicom a to je da se nekada na prostoru područja nalazio koncentracijski logor.

Kartografski prikaz 67. i 68. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Hrbat se pruža u smjeru SZ – JI i obuhvaća krške glavice Kruna (173 m.n.v.), Narčela (210 m.n.v.), Panos (218 m.n.v.), Teplice (206 m.n.v.) i završava krševitim uzvisinama Furnaža (117 m.n.v.), Na čun (90 m.n.v.) i Kristofor (47 m.n.v.). Južni rub područja gotovo cijelom duljinom čine strme do potpuno vertikalne litice i odroni dok se na sjevernom rubu istaknute krške glavice umjerenim nagibom spuštaju prema moru. Na području Furnaže usječen je veliki broj vododerina koje se strmim usjecima spuštaju do mora dok na SZ dijelu područja vododerine tek započinju slijevanjem vode između krških glavica a punu veličinu i snagu stječu na susjednom području draga. Područjem prevladava grohot kao posljednji stupanj destrukcije ljutog krša prepun izrazito oštih škrapa čije su šupljine ispunjene brojnim usitnjenim kamenjem. Veoma su rijetke i površinom male depresije unutar kojih se nakupila minimalna količina erodirane zemlje. Prisutnost vode na području privremenog je karaktera a osim povremenih vodotoka koji se slijevaju niz vododerine duž područja voda se duže vremena zadrži u većoj depresiji smještenoj u rubnom dijelu područja na poziciji Dolac na sjeverozapadnoj strani brda Vilinjak.

Slika 184. Izduženo pružanje brdovite visoravani barbatskog hrbata

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Škrtoš i surovost ogoljele kamenjare onemogućava razvoj gotovo ikakve vegetacije. Siromašna vegetacija i rijetka prisutnost vode ograničava korištenje prostora na velike površine ekstenzivnih pašnjaka namijenjene veoma malom broju ovaca. Duž područja nalazi se tek nekoliko suhozidnih ograda koje su razgraničavale prostore velikih pašnjaka. Takve ograde mjestimično su urušene zbog čega se ovce slobodno kreću područjem u potrazi za hranom te ih se može pronaći duž čitavog područja. Obzirom na veličinu područja i njegovu povezanost s područjem draga na SI broj ovaca na prostoru je ne srazmjerno malen. Izuzev rijetkih ogradnih suhozida prisutnih na području ostatke suhozidne arhitekture čine rijetki stari torovi i nastambe u njihovoj blizini te suhozidi obrambenog karaktera. Suhozide građene za kontrolu kretanja i obranu od neprijatelja na području predstavljaju na Pagu nerijetke suhozidne stražice pored kojih se na kamenitom brdu Teplice ističu ostatci dvodjelne prapovijesne gradine obrambenog karaktera. Na krajnjem JI dijelu područja na rtu Krištofor nalazi se svjetionik koji označava jednu od strana Paških vrata. Svjetionik ima i vlastito pristanište sa morske strane sa koje je mnogo lakše stići nego kopnom. U neposrednoj blizini svjetionika smještena je i srednjovjekovna crkva Sv. Kristofora, zaštitnika pomoraca, iz 14. stoljeća. Crkva, zidana tehnikom uslojenih tesanaca tipičnoj za razdoblje romanike kojem pripada, izuzev zvonika gotovo je u potpunosti očuvana.

Slika 185. i 186. Razrušen dugački ogradni suhozid i stari davno napušteni i urušeni suhozidni tor
Slika 187. i 188. Napušteni suhozidni tor smješten u zaklonu jedne izbočene stijene i crkva Sv. Kristofora

Istaknute značajke i elementi

Logor Slana - ovo područje čuva i jednu svoju mračnu tajnu. Naime na području Furnaže, točnije iznad uvale Slana se kroz kraći vremenski period u ljeto 1941. ovdje nalazio koncentracijski logor. Kao svjedočanstvo tog neslavnog vremena, u prostoru su preostale ruševine kamenog logorskog kompleksa. Još su vidljivi ostatci kamenih građevina, kamenom podzidana logorska cesta koju su gradili zatvorenici i koja je vodila od logora do uvale Seline na SI, a najstrašniji od svega su grobovi, odnosno masovne grobnice i jame u koje su se odbacivali leševi prisutni diljem cijelog područja. U spomen na taj strašni zločin danas su na području postavljeni drveni križevi.

Slika 189. i 190. Tragovi logora zapisani u kamenu i križ postavljen na mjestu pronađene masovne grobnice
Slika 191. i 192. Suhozidni ostaci logorskih građevina i suhozidini podzid logorske prometnice

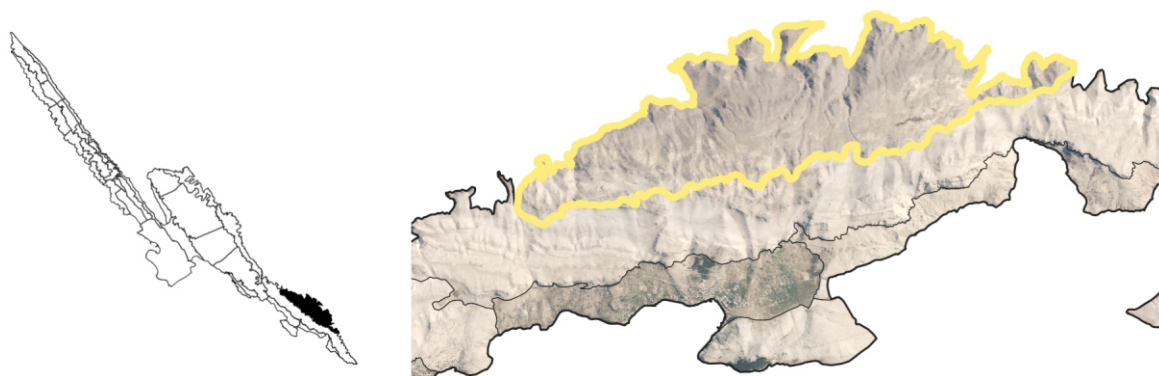
Vizualno-doživljajna obilježja

Poprilično nepristupačno područje prekriveno je grubim i oštrim vapnenačkim stijenama. Nepregledna jednolikost suncem ispečenog kamena čini ovo područje monotonim. Nepreglednost područja i relativno kratke vizure na područje uzrokovane su krškim brdima koja zaustavljaju pogled na 'ono iza' stoga doživljaj boravka na ovom području se doima zaista poput boravka na pustoj mjesečevoj površini. Sa područja se pružaju panoramske vizure, na JI prema vanjskom hrbatu otoka a na SI prema podvelebitskom kanalu i gradu Karlobagu. Utjecaj čovjeka na području je zanemariv zbog čega područje predstavlja iskonski produkt oblikovanja prirodnih procesa. Područje je izolirano i pusto te izloženo svim vremenskim prilikama i neprilikama.

5.5.8. Drage (Ravna, Kriva, Gusta)

Drage su područje obilježeno brojnim vododerinama koje se u obalnom pojasu reflektiraju dubokim uvalama. Smještene su na istočnoj strani barbatskog poluotoka i pružaju se od prostora Vruje peći na sjeveru do uvale Gornja slana i brdašca Široka glavica na jugu. Najznačajnije i najveće drage na području su Kriva draga, Ravna draga, Gusta draga te Brestovac koje se nastavljaju u kopno duboko usječenim uvalama Zakučenica, Paklenica, Seline i Vruje.

Kartografski prikaz 69. i 70. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni

Reljef

Područje obuhvaća umjereno strme SI padine barbatskog poluotoka. Duž područja nalaze se duboko usječene jaruge izraženo strmih bočnih strana niz koje se povremeno slijevaju vodotoci. Jaruge su prekrivene različitim oblicima rasutog materijala od erodiranih i odlomljenih glomaznih pješčenjačkih stijena do rastresitog krupnog vapnenca i sitnog pjeskovitog materijala. Jaruge na ušćima završavaju pjeskovitim i šljunkovitim žalima uvučenim u duge uvale koje se pružaju u nastavku. Područjem prevladava kamenjara sa vrlo plitkim slojem skeletnog tla. Na području se nalazi nekoliko mikrolokacija sa nešto većom količinom tla, vjerojatno su to davno iskrčene a danas napuštene njive. Vodu na području osim spomenutih povremenih vodotoka nema. Toponim Trolokve smješten u sjevernom djelu koji asocira na prostor u kojemu se nalaze tri lokve nije ništa drugo nego također jedna velika vododerina u čijem se jednom, zaravnjenom dijelu nakon obilnih kiša voda dulje zadrži na tri mjesta odakle je i nastalo ime¹⁹.

Slika 193. i 194. Vododerina sa bočno prisutnim previjesnim stijenama i jedna od rijetkih pašnjačkih krčevina

¹⁹ Oštarić 2017.; 231.

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Područjem prevladavaju suhi travnjaci i kamenjarski pašnjaci što je uvjetovalo korištenje ovog područja kao ekstenzivnog pašnjaka. Ovce se slobodno šecu prostorom u potrazi za travom no veliku većinu vremena provode skrivene od jakog sunca u zaklonu ispod kakvog isturenijeg pojedinačnog kamena ili vrha brdašca. Veoma dobar zaklon ovcima pružaju previjesni oblici pješčenjačkih stijena smještenih u koritima vododerina. Takve stijene tvore male natkrivene prostore koje pružaju siguran zaklon od sunca. Diljem područja nalazi se nekoliko ruševina suhozidnih torova i povremenih nastambi u čijoj je blizini smješten poneki iskrčeni pašnjak ili njiva što upućuje na nekadašnju veću aktivnost ovog područja. To potvrđuju i teško primjetni ruševni ostatci većeg povijesnog naselja od nekih 40tak kuća smještenih u uvali Seline²⁰. Ostatak suhozidne građe na području čine suhozidne stražice i jedan dugački pregradni suhozid koji dijelom prolazi područjem. Suhozid je kvalitetno zidan uduplo, visine 150 – 200 cm i pruža se sjeverno od Krive drage do uvale Zakučenica i odjeljuje prostore dva velika pašnjaka. Od putova na području najzastupljeniji su oni ovčji premda i njihov trag nerijetko nestaje u jednolikoj kamenoj goleti.

Slika 195. Područje draga od ostatka cjeline ističe se blagom crvenkastom nijansom stijena

Slika 196. Suhozid koji razdijeljuje prostore dva velika pašnjaka

Slika 197. Napušteni suhozidni tor izražene starosti

Slika 198. Suhozidna stražica maksimalno uklopljena u okolni krajobrazom i orijentirana prema Velebitskom kanalu

Slika 199. Dobro utabani ovčji putevi

Slika 200. Davno napušteni suhozdini tor smješten na malenom zaravnjenom dijelu unutar jedne od draga

Slika 201. i 202. Gusta draga jedan je od rijetkih prostora duž ovoga područja na kome je prisutna viša vegetacija

Vizualno-doživljajna obilježja

Izrazito veliko područje, od ostatka otoka vizualno odvojeno istaknutim brdima što tvore vrh hrpta. Prostor je otvoren prema sjeveroistoku, gradu Karlobagu i podvelebitskom kanalu na koji se pružaju duge i otvorene, panoramske vizure. Područje je izolirano i pusto a tišinu koja dominira prostorom „narušava“ poneko meketanje ovaca, naročito kada se pojavi nepozvan gost. Antropogeni utjecaj na području je zanemariv, zbog čega područje odiše prirodnošću, ali i jednolikošću. To rijetke čovjekove intervencije u prostoru čini tim vrijednije i zanimljivije.

5.5.9. Rastresite obale vrha barbatskog poluotoka

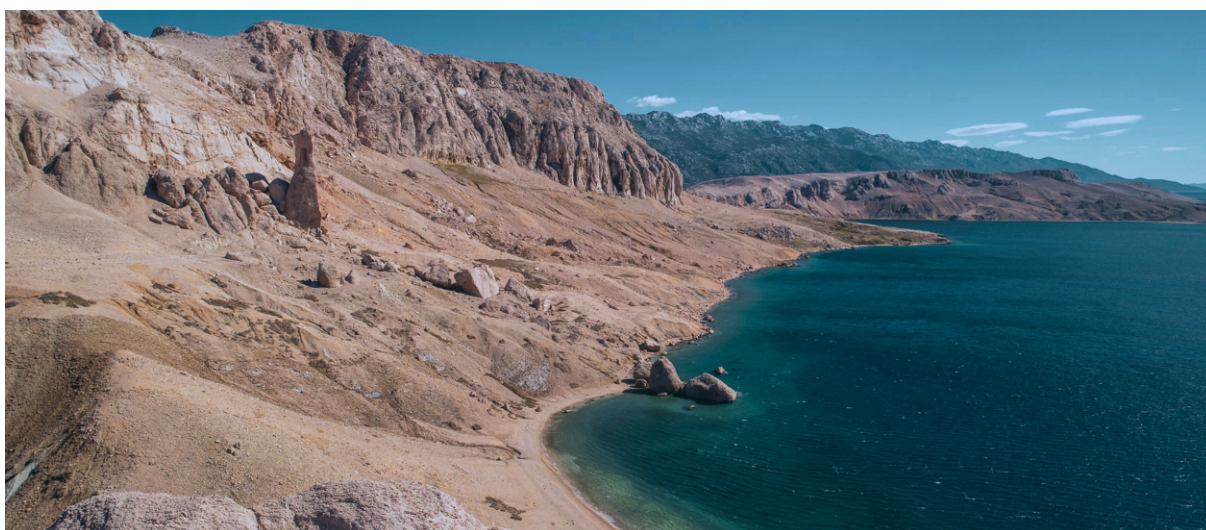
Ove rastresite obale najpoznatije su po vrlo atraktivnim šljunčanim plažama. Iako se takve manje i veće plaže pružaju cijelom duljinom područja najistaknutije su plaže Ručica, Beritnica i Malin nazvane prema istoimenim uvalama. Do plaža je pristup jednostavniji s morske strane iako je moguć i pješice sa kopna.

Kartografski prikaz 71. i 72. Položaj krajobraznog područja unutar SZ dijela otoka Paga i njegov prostorni obuhvat

Reljef

Obalni reljef južne strane vrha barbatskog poluotoka obilježavaju sipari koji se pružaju duž čitavog područja. Sjeverni rub područja definiraju istaknute litice karbonatne visoravni ispod kojih se protežu rastresite obale koje na južnoj granici područja s morem tvore niz atraktivnih žala. Duž tijela sipara razasute su velike odronjene stijene i brojne vododerine. Te velike stijene sačinjene su od sitnih fragmenata kamena pješčenjaka dok su odronjene vapnenačke stijene manjih dimenzija. Korita vododerina ispunjena su pjeskovito – glinastim tлом koje dobro zadržava vodu stoga se i u ljetnim mjesecima na području mogu pronaći povremeni vodotoci i ostaci slatke vode unutar korita.

Slika 203. Rastresite obale sa atraktivnim stijenama

Slika 204. i 205. Različite vrste i frakcije stijena i pjeskovito glinovito tlo koje i u kasno proljeće još zadržava vodu

Vegetacijski pokrov i korištenje zemljišta

Vegetacija na području je izrazito skromna što ograničava bilo kakvo iskorištavanje prostora zbog čega na području ne postoji niti jedan oblik parcelacije. Područje jedino na SZ granici omeđuje suhozid koji ga odvaja od susjednog, vegetacijom bogatijeg i povoljnijeg područja. Skromnu vegetaciju predstavljaju rijetki travnjaci koji se probijaju između goleme količine odronulog kamena. Travnjaci su nešto gušći na dijelovima gdje je tijelo sipara blaže nagnuto ili na blaže nagnutim vododerinama plitkog korita. Preostalu vegetaciju čine rijetki mali grmovi kamenjarskog pašnjaka i nešto viši grmovi drače (*Paliurus spina-christi*). Područje se koristi kao ekstenzivni pašnjak jednako kao i područje visoravni sa kojom je povezano gdje se ovce slobodno kreću prostorom.

Slika 206. i 207. Skromni vegetacijski pokrov prisutan je u vršnom dijelu sipara ili unutar rijetkih vododerina

Vizualno-doživljajna obilježja

Veličina područja i nedostatak antropogenog sadržaja može potpuno krivo navesti na jednostavnost i monotonost područja. Stvarnost je zapravo suprotna, područje je poprilično zanimljivo i prepuno specifičnih raznih mikro i makro reljefnih oblika i formi. Područje se odlikuje različitim destruktivnim oblicima stijena kojih na području ima čitavo mnoštvo a kao najreprezentativnije ističu se vertikalna stijena na poziciji Stogaj koja se koristi kao uređeno penjalište te 3 goleme prepoznatljive stijene na plaži Beritnica. Otvorenost prostora prema Paškom zaljevu omogućuje duge panoramske vizure na more i zapadnu visoravan otoka.

6. Smjernice za revitalizaciju poljoprivrednih krajobraza

Detaljnim upoznavanjem prirodnih i antropogenih čimbenika dobivena je spoznaja o okolnostima razvoja poljoprivrednog krajobraza SZ dijela otoka Paga. Raznovrsne okolnosti utjecale su na specifičan razvoj pojedinih područja krajobraza koja su obzirom na utvrđene karakteristike, stanja i vrijednosti izdvojena u homogene cjeline. Razvojni interesi istraženi su analizom stručnih promišljanja predstavljenih kroz prostorne planove. Spomenute spoznaje zajedno sa uočenim vrijednostima i problemima poljoprivrednog krajobraza utjecale su na promišljanje konačnih smjernica. Prije predlaganja samih smjernica i mjera za revitalizaciju i razvoj poljoprivrednog krajobraza izrađen je tematski okvir za njihovo promišljanje. Tematski okvir dobiven je na način da su u prostornome smislu izdvojeni tipovi poljoprivrednog krajobraza koji su zajednički za čitav prostor SZ dijela otoka Paga.

6.1. Tipologija poljoprivrednog krajobraza SZ dijela otoka Paga

1. Otvoreni pašnjaci – nepregledne površine krškog kamenjara sa tek rijetkim dugačkim i pravocrtnim suhozidima koji odjeljuju površine takvih dvaju ili više pašnjaka. Smješteni su na gotovo ogoljelim površinama karbonatnih hrptova, a neki od njih unutar sebe sadrže i veći broj zasebno ograđenih suhozidnih torova. Vrlo često se radi o komunalnim pašnjacima.

2. Omeđeni pašnjaci – male i srednje velike parcele različitih prostornih uzoraka. Izdužene i pravilne (trakaste) parcele većih dimenzija karakteristične su za sjeverne (zimske) pašnjake dok su parcele nepravilnih oblika i manjih dimenzija smještane na južnim stranama i najčešće se koriste kao ljetni pašnjaci. Posebno je atraktivna pravilna ortogonalna mreža osika Prozorskog pašnjaka

3. Udoline – izdužene depresije koje se protežu između karbonatnih hrptova (a tamo gdje je udolina očuvana samo rubno graniče s morem), odlikuju se najvećom količinom vrijedne obradive zemlje i pogodne su za uzgoj raznovrsnih kultura. Parcele unutar udolina najčešće su ograđivane žičanom ogradom, a na pojedinim se mjestima koristi i ograda od trstike kao i kamen pješčenjak od kojega su ponekad izgrađene plitke terase, dok rijetke parcele ne sadržavaju ogradu. U narodu se često te udoline nazivaju „poljima“.

4. Terasa – prostiru se na područjima izraženijeg nagiba, najčešće u višim dijelovima udolina ili unutar draga i jaruga, za razliku od nižih dijelova udolina sadrže manje količine vrijedne obradive zemlje i veće količine kamena, od kojih su terase podzidavane. Od ostatka kamena izrađivane su suhozidne gomile nasumično raspoređene po terasama. Terasa su u najvećoj mjeri kultivirane vinogradima i maslinicima.

5. Tradicionalni maslinici – većinom su nastajali na temeljima samoniklih maslina koje su kalemljenjem sa udomaćenim sortama privedene kulturi, smješteni su na škrtim krškim terenima sa malom količinom obradive zemlje, stabla su razmještena nepravilno po parcelama, vrlo često izmiješana sa hrastom crnikom. Tradicionalni maslinici vrlo su se često koristili u silvo-pastoralnom sistemu zajedno sa držanjem ovaca unutar maslinika.

6. Suvremeni maslinici – novopodignuti nasadi maslina sađeni u pravilne redove, za razliku od tradicionalnih smještaju se na plodne poljoprivredne površine ili se opsežnim melioracijskim zahvatima teren prilagođava za njihovu sadnju. Nasadi su najčešće monokulturni, a za razliku od tradicionalnih maslinika vrlo često sadrže neku vrstu navodnjavanja nasada kako bi im se približile vrijednosti i kvalitete krajobraza u kojemu žive ili borave

7. Lokve i bunari – mali poljoprivredni prostori koji na na sebe vežu izrazito velike površine pašnjaka. Obuhvaćaju lokve smještene unutar prirodnih depresija u kojima se nakupio sloj nepropusnog tla i ugrađene bunare koji su nastali na područjima gdje prirodnih lokvi nije bilo ili na pogodnim područjima kao dodatan izvor vode za napajanje stoke. Osim za napajanje stoke vodene površine na sebe vežu i brojne druge životinjske vrste zbog čega su značajne za održavanje bioraznolikosti a neke od njih pravi su reprezentativni primjeri umijeća suhozidanja

8. Ruralne povijesne cjeline – ruralno povijesne cjeline premda obuhvaćaju više pojedinačnih tipova poljoprivrednog krajobraza, zbog načina na koji ih povezuju u jedinstvenu cjelinu izdvajaju se kao zaseban tip poljoprivrednog krajobraza. Najčešće su smještene uz određenu malo veću poljodjelsku površinu a u njihovoj blizini se nalazi prirodna lokva ili su naknadno iskopani i ugrađeni bunari. Uz pastirske stanove koji čine središte ruralno povijesnih cjelina direktno su vezani suhozidni torovi i zasađene voćke ili masline. Od ruralno povijesnih cjelina prema uz njih vezanim pašnjacima i ostalim poljodjelskim površinama grana se mreža pastirskih puteva. Cijeli taj sustav povezan je u izrazito skladnu i efikasnu cjelinu.

9. Krčevine – škrti kameniti tereni koji oskudijevaju zemljom, najčešće su takvi tereni unatoč dugotrajnom i mukotrpnom krčenju pogodni tek za ispašu ovaca (pašnjačka krčevina) dok su oni malo pogodniji i bolje iskrčeni pogodni za uzgoj manje zahtjevnih kultura (poljodjelska krčevina)

10. Intenzivne poljodjelske površine – ove površine nastaju ripanjem i rigolanjem krša pri čemu je uvažavanje postojećih prostornih obilježja svedeno na minimum. Ovakvih je površina na prostoru obuhvata relativno malo. Najčešće su to polikulturni nasadi (smokva i smilje, i dr.) podignuti uz pomoć poticaja kod pristupanja Hrvatske u EU

Pregled kroz fotografije:

Otvoreni pašnjak

Slika 208. Otvoreni pašnjak

Slika 209. Otvoreni pašnjak (sa unutrašnjom parcelacijom)

Omeđeni pašnjak

Slika 210. Omeđeni pašnjaci

Slika 211. Omeđeni pašnjaci

Udoline

Slika 212. Udolina

Slika 213. Udolina

Terase

Slika 214. Terasa (sa raspršenim gomilama)

Slika 215. Terasa (terasirana jaruga)

Tradicionalni maslinici

Slika 216. Tradicionalni maslinik

Slika 217. Tradicionalni maslinik

Suvremeni maslinici

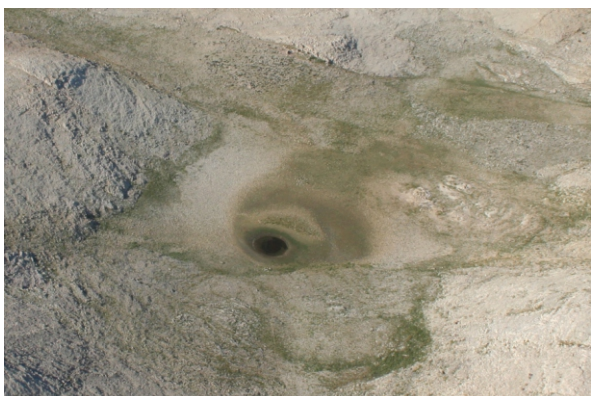
Slika 218. Suvremeni maslinici

Slika 219. Suvremeni maslinici

Lokve i bunari

Slika 220. Lokva

Slika 221. Ugrađeni bunar

Ruralne povijesne cjeline

Slika 222. Ruralna povijesna cjelina

Slika 223. Ruralna povijesna cjelina

Krčevine

Slika 224. Pašnjačke krčevine

Slika 225. Poljodjelska krčevina

Intenzivne poljodjelske površine

Slika 226. Intenzivna poljodjelska površina (nasad smilja)

Slika 227. Intenzivna poljodjelska površina (kombinirani nasad smokava i smilja)

6.2. Rekapitulacija problema

Nastavno na probleme koji su ranije prepoznati i na kojima je temeljeno istraživanje, njegovom provedbom uočeni su brojni dodatni problemi. Rekapitulacija problema na jednomu mjestu obuhvaća sve probleme poljoprivrednog krajobraza SZ dijela otoka Paga podijeljene u dvije izdvojene cjeline: legislativni, gospodarski i društveni problemi te prostorni problemi.

6.2.1. Legislativni, gospodarski i društveni problemi

- Gotovo ne postojanje koncepcije poljoprivrednog krajobraza unutar PP – na poljoprivredni krajobraz se gleda kao na proizvodni resurs pri čemu sve ostale njegove vrijednosti ostaju nepravedno zapostavljene
- Ne postojanje stručnih krajobraznih podloga – nedostatnost cjelovitog znanja o karakteristikama i vrijednostima poljoprivrednog krajobraza
- Nerazriješeni vlasnički odnosi – zapuštanje vrijednih krajobraznih prostora, elemenata i značajki
- Neprikladni modeli urbanizacije u naseljima – intenzivna urbanizacija agresivno se uvlači u tradicionalne zaselke i time narušava njihov integritet; pretjerana izgrađenost Grada Novalje
- Privatizacija obale – turistički kampovi zauzimaju velike količine obale i privatiziraju plaže
- Generacijske promjene – mlađa generacija ljudi odvajanjem od poljoprivrede postepeno gubi vezu sa vlastitim okolišem što naposljetku dovodi do gubitka prostornog i kulturnog identiteta
- Potencijali paške janjetine a naročito samoniklih divljih maslina nedovoljno su iskorišteni kroz sustav brendiranja i organizirane proizvodnje, te iskorištavanja turističkih potencijala
- Jednoličnost turističke ponude – dominacija zastarjelog oblika turizma sa ograničenom turističkom ponudom; nedovoljna zastupljenost poljoprivrednog krajobraza u promišljanju potencijala kao gospodarskog i turističkog resursa

6.2.2. Prostorni problemi

- Zapuštanje poljoprivrede i prepuštanje krajobraza sukcesiji dovodi do gubitka karakterističnih prostornih obilježja i kvaliteta te bioraznolikosti – stupanj zapuštenosti povećava se s udaljenošću od naselja
- Zapuštanje pastirskih stanova uzrokuje propadanje vrijednih primjera otočne arhitekture što dovodi do gubitka njihova identiteta
- Vizualna devastacija područja ne ambijentalnom izgradnjom - veli broj ambijentalnih kulturno-povijesnih cjelina i poljoprivrednih krajobraza zauzimaju velebne i sa tradicijom ničim povezane građevine (vile i apartmani)

- Zaraštanje pastirskih puteva otežava a ponekad i u potpunosti onemogućuje iskorištavanje velikog dijela otočkih površina
- Zapuštanje suhozida i suhozidnih struktura – prepuštanjem prostora sukcesiji i neodržavanjem suhozida dolazi do njihova urušavanja; urušeni suhozidi često se saniraju bodljikavim granjem i žičanim ogradama, a nerijetko se i u potpunosti zamjenjuju žičanim ogradama ili betonskim zidovima
- Zapuštanje suhozidnih terasa – prepuštanjem terasiranih prostora erozijskim procesima dolazi do njihova urušavanja
- Širenje ograda od trstike – udolinske zone barbatskog poluotoka u sve većoj mjeri bivaju zahvaćene širenjem trstike sa ograda u plodne obradive površine
- Erozijska tla – sječom šuma i pretjeranom ispašom u prošlosti brojni pašnjaci sada su vegetacijom u potpunosti ogoljeli prostori zbog čega vjetar i kiša sa njih konstantno odnose i onu malu količinu preostalog tla
- Nedostatak šumskih površina
- Generalno zapuštanje vinogradarstva na cijelom SZ dijelu otoka Paga
- Djelomična zanemarenost novaljskoga polja kao najvećeg i najvrjednijeg poljoprivrednog resursa SZ dijela otoka
- Brojni kamenolomi u potpunosti su zauzeli veliku površinu otvorenog pašnjaka novaljske Zaglave i na taj način degradirali vrijedan i prepoznatljiv poljoprivredni krajobraz
- Mjestimična devastacija krajobraza – veliki broj „divljih“ odlagališta građevinskog otpada i iskopnog kamenog materijala ili agresivno ripanje i rigolanje zemljišta

6.3. Smjernice za revitalizaciju, upravljanje i razvoj poljoprivrednih krajobraza

Poljoprivredni krajobrazi SZ dijela otoka Paga premda su u najvećoj mjeri rezultat povijesnog odnosa ljudskih poljoprivrednih te ruralnih aktivnosti i prirodnog okoliša, na njih u velikoj mjeri utječu i javne politike. Stoga osim smjernica u prostornome smislu važno je promišljati revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza kroz različite sektorske politike. Danas kada je multifunkcionalnost poljoprivrednog krajobraza nužna za njegovo održivo upravljanje značaj sektorskih politika vjerojatno je veći nego ikada prije. Međusektorskom suradnjom i promišljenim djelovanjem sada već poprilično napušteni poljoprivredni krajobraz može se u velikoj mjeri revitalizirati ili prenamijeniti kako bi se njime održivo upravljalo te kako bi se u budućnosti mogao razvijati.

6.3.1. Općenite smjernice za revitalizaciju poljoprivrednog krajobraza

- Integrirati stručne krajobrazne podloge u postojeće politike prostornog planiranja; potrebno je raditi na potpunoj integraciji „ruralnog“ i „urbanog“ kako bi se postiglo sjedinjenje ove dvije cjeline
- Izraditi krajobrazni plan SZ dijela otoka Paga koji bi na cjelovit način obuhvatio sve prepoznate karakteristike i vrijednosti poljoprivrednog krajobraza, te kroz promišljanje mogućnosti njegova višenamjenskog korištenja ponudio nekoliko varijantnih rješenja
- Prepoznata područja krajobraza dodatno provući kroz vrijednosne analize kako bi se odredila najvrjednija odnosno najugroženija krajobrazna područja; za takva područja izraditi odgovarajuće planove upravljanja
- Revidirati i nadopuniti registar zaštićenih i vrijednih prostora, te njihovim uključivanjem i planiranjem kroz krajobrazni plan stvoriti mrežu povezanih i vrijednih multifunkcionalnih otvorenih prostora.
- Uspostaviti javno dostupni WebGIS katastar ruralnih prostornih obilježja – katastar bi sadržavao karakteristične elemente i vrijednosti poljoprivrednog krajobraza i ruralnih prostora (pr. pastirski stanovi, putovi, suhozidi i suhozidne strukture, lokve, bunari, povijesne gradine i sl.)
- Jačati poljoprivredni krajobraz u funkciji ruralnog i rekreacijskog turizma; pr. seoski turizam (boravak i aktivno sudjelovanje unutar OPG-ova), vinski turizam (vinske ceste – pr. Boškinac), gastro turizam (ponuda isključivo autohtonih gastronomskih proizvoda), kulturni turizam (upoznavanje kulturnih krajobraza), pustolovni turizam (planinarenje odnosno *trekking*, brdski biciklizam i sl.) – opseg dosega postojećih modela turizma (koji su obično točkasti, linijski) proširiti na širi prostor
- Nastaviti brendiranje destinacije kroz sliku i obilježja krajobraza ne temelju dosadašnjih pozitivnih primjera (pr. Mjesečev krajobraz)

- Poticati aktiviranje poljoprivrednog krajobraza kroz Lokalne razvojne strategije (LRS) – edukacijom stanovništva o prepoznatim karakteristikama i vrijednostima poljoprivrednog krajobraza te osiguravanjem potpore u razvoju i provedbi na tome zasnovanih projekata
- Osnovati javnu platformu za evaluaciju i organizirani plasman lokalnih proizvoda čime bi se utjecalo na podizanje kvalitete proizvoda ali i jačanju prepoznatljivosti te lakšem pronalaženju kupaca što bi u konačnici kroz povećanje proizvodnje ostavilo pozitivan utjecaj na poljoprivredno aktiviranje krajobraza
- Revidirati ovaj Atlas krajobraza i objaviti ga u formi prilagođenoj široj javnosti, prvenstveno turistima ali i svima drugima korisnicima prostora kako bi im se približile vrijednosti i kvalitete krajobraza u kojemu žive ili borave

6.3.2. Smjernice za revitalizaciju prepoznatih tipova krajobraza i karakterističnih elemenata prostora

Pašnjaci

- Poticati korištenje pravilnih omeđenih pašnjaka (sjeverni pašnjaci Lunjskog poluotoka, Osici prozorskog pašnjaka, pašnjaci Špitala u zaleđu Grada Novalje) kako bi se očuvala bioraznolikost ali i sačuvala prepoznatljiva suhozidna parcelacija tih prostora
- Izraditi katalog tipskih gospodarskih objekata kroz nekoliko varijantnih rješenja koji se planiraju graditi u sklopu novih farmi; uvjetovati korištenje tradicionalnih oblika i materijala
- Revidirati predviđene zone za izgradnju kampova na način da se istraži njihov mogući utjecaj na prepoznati karakter i karakteristike krajobraza - provesti analizu vizualne izloženosti, istražiti mogućnost prilagodbe konfiguraciji terena uz što manje izmjene (ukopi, iskopi), iskoristivost postojeće vegetacije i suhozidne strukture kao osnove za organizaciju novoga prostora

Udoline

- Spriječiti zapuštanje i degradaciju udolinskih zona podupirući primarnu poljoprivrednu proizvodnju – prema potrebi okrupniti parcelaciju radi intenziviranja i isplativosti proizvodnje pritom poštujući strukturne karakteristike prostora
- Spriječiti urbanizaciju plodnih udolinskih zona
- Podržavati tradicionalno omeđivanje parcela trstikom na način da se osigura sadni materijal. - osim prepoznatljivih ambijentalnih svojstava trstika ima i značajnu ulogu u štíćenju usjeva i dr. poljoprivrednih kultura od vjetra i posolice
- Novaljsko polje promišljati kao agrikulturni park – osim primarne proizvodne namjene pretvoriti lokaciju u „gradski park“ i biciklističku stazu; za potpunu integraciju urbanog i ruralnog dijela osigurati kvalitetnu pješačku i biciklističku povezanost prostora grada sa poljem

Terase

- Poticati kultivaciju terasiranih područja isticanjem prednosti takvoga uzgoja – terase osim izražene vizualne i ambijentalne vrijednosti imaju značajnu ulogu u sprječavanju erozije tla osim čega se odlikuju i povećanom osunčanosti što osigurava kvalitetnije uzgojne uvjete
- Spriječiti širenje urbanizacije unutar terasiranih rubnih dijelova udolina i plodnih jaruga i draga
- Terasirani krajobraz Staronovaljske uvale u potpunosti revitalizirati postojećim terasama te poticati sadnju maslina i vinove loze; postojeći makadamsku prometnicu na području dodatno utvrditi te osigurati okretišta kako bi bio omogućen olakšani pristup području gospodarskim vozilima

Maslinici

- Poticati revitalizaciju starih, zapuštenih i obraslih maslinika – krčenjem sukcesijske vegetacije i provedbom kontrolirane rezidbe starih stabala maslina u kratkome roku mogu se povratiti izgubljene vrijednosti i karakteristike krajobraza te osigurati povoljni uzgojni uvjeti
- Prilikom podizanja novih maslinika čiji broj stabala ne prelazi 200 nastojati se u što većoj mjeri prilagoditi postojećoj konfiguraciji terena (rigolanje tla odnosno krša svesti na najmanju moguću mjeru) te zadržati postojeće strukturne karakteristike prostora.
- Prilikom podizanja novih nasada maslina čiji broj stabala prelazi 200 potrebno je izraditi idejno rješenje. Obzirom na pretpostavljeni tip nasada (intenzivni, poluintenzivni) i drugačije zahtjeve glede obrade i proizvodnje dozvoljeno je izmijeniti određene karakteristike prostora. Idejno rješenje u konačnici osim detaljno isplanirane sadnje mora sadržavati i karakteristične elemente krajobraza na kojemu je smješten.
- Zadržati tradiciju cijepljenja udomaćenih sorti na divlju podlogu na prostoru Lunjskog poluotoka; unutar maslinarski najznačajnijih područja na SZ kraju poluotoka (unutar k.o. Lun) izbjegavati podizanje velikih intenzivnih nasada maslina sađenih u pravilne redove kako bi se zadržao prostorni integritet

Suhozidi

- Izraditi katalog tipskih suhozida SZ dijela otoka Paga obzirom na njihovu količinu i raznovrsnost
- Za suhozidno najznačajnija područja (područja sa izdvojenim opisom suhozida i suhozidnih struktura) izraditi atlase suhozidnih elemenata i struktura sa detaljnim opisom njihovih karakteristika i vrijednosti
- Poticati obnovu suhozida i suhozidnih struktura: kroz poticanje lokalnog stanovništva u vidu financijskih potpora (npr. financijske olakšice) ili kroz organiziranje suhozidnih radionica (npr. u turizmu)

- Održavati ogradne suhozide uz glavne prometnice kako bi se zadržale njihove estetske i ambijentalne vrijednosti – provoditi redovitu košnju; kod aktiviranja parcela uz prometnicu i preuređenja njihovih ogradnih zidova omogućiti zidanje dvostrukih kamenih zidova uz dozvoljenu upotrebu betona kao vezivnog materijala (visina zida ne smije prijeći visinu okolnih zidova, odnosno visinu veću od 140cm)

Lokve i bunari

- Lokve smještene u pašnjacima zaštititi od zaraštanja ili druge vrste degradacije provođenjem godišnjih radnih akcija unutar jedinica mjesne zajednice kako bi zadržale svoju osnovnu namjenu
- Lokve smještene u blizini ili uz sama naselja zaštititi na način da se u budućnosti planiraju kao javne zelene površine (parkove) uključujući njihovu neposrednu okolicu
- Raskrčiti i obnoviti zarasle i zatrpane povijesne bunare

Ruralne povijesne cjeline

- Očuvati i unaprijediti integritet ruralnih povijesnih cjelina – stvoriti dodanu vrijednost u prostoru prije svega zbog poboljšanja kvalitete života lokalnog stanovništva ali i zbog obogaćivanja turističke, kulturne i dr. ponude. Integritet ruralnih povijesnih cjelina podrazumijeva ukupnost njegovih najvažnijih komponenti: tradicijsku izgradnju, matricu naselja, pripadajuće poljoprivredne površine, puteve i dr.
- Unaprijediti i poboljšati aktualna urbanistička pravila kod širenja postojećih naselja - nastojati planirati rahle i „zelene“ urbane matrice koje se suptilno prožimaju sa otvorenim poljoprivrednim površinama
- Poticati revitalizaciju tradicionalne arhitekture pastirskih stanova na način da zadrže postojeći vanjski oblik, dimenzije i materijale, pritom dozvoljavajući unutrašnju prenamjenu (npr. za potrebe turizma)
- Oblikovati mjere za novu izgradnju unutar ili u neposrednoj blizini starih pastirskih stanova na način da novopodignute građevine ne naruše integritet tih naselja strogo poštujući tradicionalne oblike, dimenzije, materijale te zadani prostorni red
- Suvremene građevine planirati odvojeno od pastirskih stanova u određenim zonama smještenim na kulturno-povijesno manje značajnim prostorima poštujući propisane urbanističke kriterije za smještaj i oblikovanje građevina

Putevi

- Iskrčiti i revitalizirati stare pastirske puteve kako bi se aktivirala izolirana područja i omogućio pristup zapuštenim maslinicima i pašnjacima – jedna od osnovnih potreba današnjice za aktivno bavljenje poljoprivredom; uređenje putova mora biti ambijentalno i ne smije utjecati na povijesni i tradicijski karakter
- Sustavno inventarizirati i analizirati povijesne pastirske puteve i staze te na njima graditi temelj budućih komunikacija; tamo gdje je to moguće ostvariti cirkularnu komunikaciju, odrediti staze prema zahtjevnosti i duljini u svrhu turističke eksploatacije (pješačke rute – *hikking*)

- Analizirati mogućnost uvođenja novih biciklističkih staza uklapajući ih u postojeće prometnice širenjem njihovih gabarita (Novalja – Lun, Ž5151; Novalja – Metajna, L59007)

Krčevine

- Spriječiti zaraštanje poljodjelskih krčevina i poticati njihovu kultivaciju u ekstenzivnom smislu (pr. maslinici, vinogradi i dr.)

Šumske površine

- Sačuvati postojeće šumske površine i poticati širenje novih; sačuvati i omogućiti širenje posebno vrijednoj šumskoj vegetaciji na području Dabovih stana
- Na godišnjoj razini provoditi organizirano pošumljavanje planom unaprijed određenih zona na način da se pomoću javnih sredstava osiguraju sadnice; sadni materijal moraju činiti autohtone mediteranske šumske vrste
- Određene predjele koji su u potpunosti obuhvaćeni sukcesijom prepustiti daljnjim sukcesijskim procesima kako bi se u konačnici omogućio razvoj šumskih površina (npr. SZ dio Novaljske Zaglave i Sjeverne pašnjake Šankova kanta)

Intenzivne poljodjelske površine

- Smještaj intenzivnih poljoprivrednih površina sustavno planirati na način da ih se grupirana na za to predviđena područja; pri odabiru prostora za smještaj voditi računa da se ne ugroze područja sa izraženim prirodnim, kulturnim ili estetskim krajobraznim vrijednostima
- Pri izdavanju dozvola i suglasnosti za podizanje intenzivnih poljodjelskih površina zahtijevati izradu projektne dokumentacije i plana isplativosti za razdoblje od min. 10 godina; u slučaju prijevremenog prekida uzgoja obvezati investitora na sanaciju intenziviranih površina

Obala

- Maksimalno očuvati prirodnost cjelokupne obalne linije SZ dijela otoka Paga izvan područja naselja na način da se u potpunosti zabrane bilo kakve intervencije (nasipavanje plaža, betonizacija obale i sl.) u obalnom pojasu
- Unutar naselja formirati „gradske plaže“ na način da se u što manjoj mjeri priseže nasipavanju i betonizaciji obale

Odlagališta otpada i kamenolomi

- Ukloniti ilegalna odlagališta otpada kao i građevinski (iskopni) otpad sa privatnih poljoprivrednih parcela
- Sanirati raspršene gomile otpadnog materijala proizašlog iz kamenoloma te odrediti jedinstvenu lokaciju gdje će se deponirati; nakon prestanka rada kamenoloma osigurati provedbu sanacije eksploatacijskih površina – moguća prenamjena u svrhu određenog adrenalinskog sporta (pump track, paintball, motocross ili sl.)

7. Zaključak

Krajobraz SZ dijela otoka Paga izrazito je kompleksna tvorevina, a njegovi pojedini predjeli svojom posebnosti prepoznati su i van granica samoga otoka. Razvoj krajobrazu uvjetovan je složenim reljefom i specifičnim povijesnim okvirima unutar kojih se razvijao što je rezultiralo različitom prostornom organizacijom i načinom korištenja zemljišta kao i prisutnim površinskim pokrovom. Provedenom karakterizacijom krajobrazu tako je izdvojeno 29 krajobraznih područja smještenih unutar 5 krajobraznih cjelina koji se međusobno razlikuju svojim obilježjima čime je prikazano bogatstvo raznolikosti poljoprivrednih krajobrazu SZ dijela otoka Paga.

Unutar prepoznatih područja dodatno se ističe nekoliko područja iznimnih prirodnih i kulturno povijesnih kvaliteta, te područja odnosno lokacije iznimnih vizualnih vrijednosti. Ipak, utvrđivanjem stanja i trendova gotovo na svim područjima primijećen je negativan trend napuštanja ruralnih prostora i poljoprivrednih površina zbog čega je veliki dio prepušten ubrzanom procesu zaraštanja i nestanku vrijednih prostornih obilježja i kvaliteta. Premda je takvo stanje bilo poznato i prije pisanja ovoga rada, provedenim istraživanjem dodatno je utvrđeno u kojoj su mjeri određena područja zahvaćena negativnim procesima te koliko je narušen stupanj njihove prepoznatljivosti.

Promišljanjem o mogućim rješenjima, turizam, koji je jedan od glavnih uzročnika takvoga stanja sada se nameće kao jedno od mogućih rješenja. S obzirom na ubrzani razvoj turizma čije je ekonomska isplativost kratkoročno daleko veća od poljoprivrede nerealno je očekivati kako će se stanovništvo u kratkome roku ponovno okrenuti poljoprivredi i nastaviti njegovati tisućljetnu tradiciju korištenja prostora. Zbog toga prestanak negativnog trenda treba promišljati cjelovito, uključujući sve potencijalne čimbenike. Turizam kao djelatnost prepoznaje krajobraz i njegove kvalitete kao vrijednost, međutim nedovoljno pažnje posvećuje na čimbenike njegova nastanka. Od svojih začetaka turizam je isključivo iskorištavao krajobrazne resurse koristeći ih kao vrijednosti i kvalitete potrebne za vlastiti razvoj. Promišljenim djelovanjem i drugačijim postavljanjem odnosa na relaciji turizam – poljoprivredni krajobraz, razvoj turizma može se usmjeriti na način da bude potpora poljoprivrednom krajobrazu, odnosno da aktivno sudjeluje u njegovom funkcioniranju i održavanju. Tu se prvenstveno nameće ruralni turizam uključujući sve podtipove kojima je poljoprivredni krajobraz neophodan resurs potreban za njihovo odvijanje. S obzirom na prevladavajući ruralni karakter SZ dijela otoka Paga uključujući njegove posebnosti i kvalitete, potencijali za takav oblik odnosa zaista su značajni.

Također jedan od čimbenika koji je dosad ostavio određeni pozitivan utjecaj, iako u veoma maloj količini jest ulaganje u poljoprivredu u vidu različitih poticaja, koje u konačnici može imati stvarne i značajnije pozitivne učinke na poljoprivredni krajobraz. Daljnjim obrazovanjem poljoprivrednika i njihovim usmjeravanjem moguće je povećati broj poljoprivrednih poticaja i potaknuti mlađu generaciju na bavljenje poljoprivredom što bi imalo brojne pozitivne učinke na poljoprivredni krajobraz i njegovu revitalizaciju.

Uzimajući u obzir sve navedene poteškoće i probleme sa kojima se poljoprivredni krajobraz susreće kao i neke od mogućih smjerova kako doći do rješenja, kao prvi korak nameće se mijenjanje percepcije lokalne zajednice i upravljačkih struktura o krajobrazu i njegovim vrijednostima. Naime, generalno se može zaključiti kako se krajobraz vrlo često uzima zdravo za gotovo pri čemu se zanemaruju svi oni procesi koji su utjecali na njegovo oblikovanje i razvoj kakvim ga poznajemo danas. Odabir teme i pisanje ovoga rada samo su maleni doprinos u tome smjeru, a namjera im je potaknuti raspravu o poljoprivrednim krajobrazima, o njihovoj revitalizaciji i mogućim smjerovima budućeg razvoja. Predloženi smjerovi razvoja samo su neki od mogućih, premda su ipak najvjerojatniji.

Jedan od idućih koraka koji bi uključivao detaljnije promišljanje i svakako bi bio poželjan jest izrada Krajobraznog plana kao planerskog dokumenta vezanog uz krajobraz koji bi na cjelovit način obuhvatio sve prepoznate karakteristike i vrijednosti poljoprivrednog krajobraza te ih uključio unutar politika prostornog planiranja. Za kvalitetno planiranje razvoja nužna je međusobna koordinacija i suradnja više različitih struka koje su uz taj prostor vezane. Izradom krajobraznog plana i međusektorskom suradnjom zasigurno bi se pronašao model koji bi na ispravan način pomirio sve vrijednosti krajobraza sa prostornim konfliktima i razvojnim interesima čime bi se u konačnici osigurao opstanak izrazito vrijednog poljoprivrednog krajobraza kojeg SZ dio otoka Paga posjeduje. Grad Novalja kao upravno središte SZ dijela otoka Paga posjeduje praksu naručivanja i izrade strateških dokumenata pomoću kojih su do sada već ostvareni određeni pozitivni pomaci unutar poljoprivrednog krajobraza stoga bi izrada krajobraznog plana bio sljedeći logičan korak u ispravnome smjeru.

8. Literatura

1. Andlar G., Kremenić T., Križanić M., Borovičkić M. (2015). Studija krajobraza otoka Cresa. Pilot projekt lokalnog razvoja.
2. Andlar, G. (2019). Interna skripta kolegija Uređenje ruralnog krajobraza, studij Krajobrazna arhitektura, Agronomski fakultet, Zagreb
3. ARKOD preglednik (nacionalni sustav identifikacije zemljišnih parcela)., <http://preglednik.arkod.hr/>., pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
4. Badurina Dudić M. (2006). Povijest Luna. str. 32-34., [online] <https://www.lun.hr/images/MILUTIN.pdf> - pristupljeno: 15.07.2020.
5. Bekavac I., ur. (2002). Veliki atlas Hrvatske. Zagreb: Mozaik knjiga
6. Bioportal (informacijski sustav zaštite prirode), <http://www.bioportal.hr/gis/> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
7. Brajša M., (2014). Priča o kamenu: Zapisi s nepoznatog Paga., Matica Hrvatska, Ogranak Novalja.
8. Brozović Rončević D., Čilaš Šimpraga A., Vidović D., Suvremena toponimija otoka Paga (2018)., [online] https://bib.irb.hr/datoteka/562234.Brozovi_Roneviila_impragaVidovi_2011_Suvremena_toponimija_otoka_Paga.pdf – pristupljeno: 13.05.2020.
9. Bunjak-Pajdek I., Koščak Miočić-Stošić V., Šekutor M., Žmire A. (2014). A development plan for the south-eastern part of Pag island with an emphasis on olive-growing, University of Zagreb, Faculty of Agriculture [online] <https://hrcak.srce.hr/139338> - pristupljeno: 07.04.2020.
10. Butula S., Andlar G., Hrdalo I., Hudoklin J., Kušan T., Kušan V., Marković B., Šteko V. (2009). Inventarizacija, vrednovanje i planiranje obalnih krajobraza Dalmacije: Područje jugoistočnog dijela otoka Paga. Projekt COAST. [online] https://issuu.com/undp/hr/docs/krajobraz_pag – Pristupljeno: 07.04.2020.
11. Cvitanović A., ur. (1974-1975). Geografija SR Hrvatske, Zagreb: Školska knjiga, 6 sv., knjiga 5 i 6.,
12. Denona Bogović N. i sur. (2010). Strategija gospodarskog razvitka Grada Novalje 2010-2020 [online] http://www.novalja.hr/admin/ustroj/strategija_gospodarskog_razvitka_grada_novalje.pdf – pristupljeno: 07.04.2020.
13. Faričić, J. (2003.): Otok Pag na starim kartografskim prikazima, Geoadria, 8 (1), str. 47-126 [online] <https://hrcak.srce.hr/9628> – Pristupljeno: 07.04.2020.
14. Geoportal (središnje mjesto pristupa prostornim podacima RH), <https://geoportal.dgu.hr/> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
15. Google earth, <https://earth.google.com/> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.

16. Google maps, <https://www.google.hr/maps> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
17. Gotthardi Pavlovsky B. (2012). Intervju. Uživati u znanju: Beata Gotthardi Pavlovsky. U: Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva, Vol. 42 No. 35, str. 279-289 [online] <https://hrcak.srce.hr/94133> - Pristupljeno: 04.07.2020.
18. Ilakovac, B. (1982). Rimski akvadukti na području sjeverne Dalmacije. Zagreb, str. 279
19. Jakovljević M., Ševrović M., Uravić M. (2019). Plan održive mobilnosti Grada Novalje [online] https://www.novalja.hr/db/db_dir/news/extra_dir/05042019c506/plan_odrzive_mobilnosti.pdf –pristupljeno: 08.06.2020.
20. Kale J. (2009) Dudićev osik kao krajobrazni ključ [online] <http://www.lun.hr/images/pagdudici-suhozid.pdf> Pristupljeno 15.07.2020.
21. Kale J. (2010) Prijedlog modela inventarizacije suhozida. *Prostor*, 2[40], str. 452-467 [online] <https://hrcak.srce.hr/62885> - pristupljeno: 07.04.2020.
22. Krklec K. (2019). Interne skripte kolegija Krš kao prostorni fenomen, studij Krajobrazna arhitektura, Agronomski fakultet, Zagreb
23. Magaš, D. (2000). Contribution to the Knowledge of the Geographical Characteristics of the Pag Island. *Geoadria*. 5. 10.15291/geoadria.153. [online] https://www.researchgate.net/publication/26589351_Contribution_to_the_Knowledge_of_the_Geographical_Characteristics_of_the_Pag_Island - Pristupljeno: 07.04.2020.
24. Magaš, D. (2011). Zemljopisna obilježja otoka Paga u funkciji upoznavanja njegove toponimije (Geographic Characteristics of the Island of Pag as a Means of getting to Know its Toponymy). [online] https://www.researchgate.net/publication/285221327_Zemljopisna_obiljezja_otoka_Paga_u_funkciji_upoznavanja_njegove_toponimije_Geographic_Characteristics_of_the_Island_of_Pag_as_a_Means_of_getting_to_Know_its_Toponymy - Pristupljeno: 07.04.2020.
25. MAPIRE – Historical maps online, <http://mapire.eu/en/map> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
26. Master plan turizma Grada Novalje: Strateški plan destinacije do 2025. godine – 3. strateška radionica: Akcijski plan [online], https://www.novalja.hr/db/db_dir/news/extra_dir/310520146bd9/prezentacija_sa_radio_nice.pdf - Pristupljeno – 07.04.2020.
27. Oštarić I., (2017). Stani otoka Paga: Od prapovijesti do danas., Matica Hrvatska, Ogranak Novalja.
28. Oštarić I., Kurilić A., (2013). Arheološka karta otoka Paga., Matica Hrvatska, Ogranak Novalja
29. Portal Grada Novalje, <https://www.novalja.hr/> – pristupljeno: svibanj do rujan 2020.
30. Prostorni plan uređenja Grada Novalje: II izmjene i dopune, (2018)., https://www.novalja.hr/40/prostorni_i_urbanisticki_planovi_na_snazi - pristupljeno: 07.04.2020.

31. Sala, Pere; Laura Puigbert, Laura; Bretcha, Gemma (eds.) (2014). La planificació del paisatge en l'àmbit local a Europa = Landscape planning at a local level in Europe. Olot: Landscape Observatory of Catalonia; Andorra la Vella: Government of Andorra. (Documents; 2). ISBN 978-84-617-3805-2
32. Skračić V. (ur.) (2011). Toponimija otoka Paga., Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, str. 681-692 [online]
https://www.academia.edu/36760947/Dalmatoromanski_pre%C5%BEitci_u_toponimiji_otoka_Paga – Pristupljeno: 14.05.2020.
33. Šrajer, F. (2019) 'Model za inventarizaciju, monitoring i evaluaciju suhozidnih gradnji u Hrvatskoj na primjeru Starogradskega polja na otoku Hvaru', doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
34. Turistička zajednica Grada Novalje, <https://visitnovalja.hr/> – pristupljeno: svibanj do rujana 2020.
35. Zaninović, K., Gajić-Čapka, M., Perčec Tadić, M. et al, 2008: Klimatski atlas Hrvatske / Climate atlas of Croatia 1961–1990., 1971–2000. Državni hidrometeorološki zavod, Zagreb, str. 16-17 [online] http://klima.hr/razno/publikacije/klimatski_atlas_hrvatske.pdf - Pristupljeno: 20.04.2020.

9. Prilozi

9.1. Popis slika

- Slika 1.** DMR, Izvor: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/copernicus-land-monitoring-service-eu-dem>
- Slika 2.** Izvor: Google Earth desktop aplikacija preklopljena sa granicom obuhvata SZ dijela otoka Paga
- Slika 3.** Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda za ukrasno bilje, krajobraznu arhitekturu i vrtnu umjetnost (u daljnjem tekstu: Geo-fototeka Zavoda)
- Slika 4.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 5.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 6.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 7.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 8.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 9.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 10.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 11.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 12.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 13.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 14.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 15.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 16.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 17.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 18.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 19.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 20.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 21.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 22.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 23.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 24.** Izvor: TZ grada Novalje
- Slika 25.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 26.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 27.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 28.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 29.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 30.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 31.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 32.** Autor: Andlar, 2014., Izvor: Geo-fototeka Zavoda
- Slika 33.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 34.** Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
- Slika 35.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 36.** Izvor: Konzervatorski odjel u Rijeci, 1975.
- Slika 37.** Izvor: Dragodid (2011.), <http://www.dragodid.org/>
- Slika 38.** Autor: Bradarić M. (2020.)
- Slika 39.** Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
- Slika 40.** Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda

Slika 41. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 42. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 43. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 44. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 45. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 46. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 47. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 48. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 49. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 50. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 51. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 52. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 53. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 54. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 55. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 56. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 57. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 58. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 59. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 60. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 61. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 62. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 63. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 64. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 65. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 66. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 67. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 68. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 69. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 70. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 71. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 72. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 73. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 74. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 75. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 76. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 77. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 78. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 79. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 80. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 81. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 82. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 83. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 84. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 85. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 86. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 87. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 88. Autor: Bradarić M. (2020.)

Slika 89. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 90. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 91. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 92. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 93. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 94. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 95. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 96. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 97. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 98. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 99. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 100. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 101. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 102. Autor: Marijan Šuljić, Izvor: Grad Novalja, <https://www.novalja.hr>
Slika 103. Izvor: Teklić.hr
Slika 104. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 105. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 106. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 107. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 108. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 109. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 110. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 111. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 112. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 113. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 114. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 115. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 116. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 117. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 118. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 119. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 120. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 121. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 122. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 123. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 124. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 125. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 126. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 127. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 128. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 129. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 130. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 131. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 132. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 133. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 134. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 135. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 136. Autor: Bradarić M. (2020.)

Slika 137. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 138. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 139. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 140. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 141. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 142. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 143. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 144. Autor: Andlar (2018.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 145. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 146. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 147. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 148. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 149. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 150. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 151. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 152. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 153. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 154. Grad Novalja, <https://www.novalja.hr>
Slika 155. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 156. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 157. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 158. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 159. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 160. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 161. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 162. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 163. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 164. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 165. Sunturist, <https://www.sunturist.com>
Slika 166. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 167. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 168. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 169. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 170. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 171. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 172. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 173. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 174. Autor: Andlar (2018.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 175. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 176. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 177. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 178. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 179. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 180. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 181. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 182. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 183. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 184. Autor: Sajler K., Izvor: <https://www.flickr.com/photos/ksajler>

Slika 185. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 186. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 187. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 188. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 189. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 190. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 191. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 192. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 193. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 194. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 195. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 196. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 197. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 198. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 199. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 200. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 201. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 202. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 203. Izvor: TZ grada Novalje
Slika 204. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 205. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 206. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 207. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 208. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 209. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 210. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 211. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 212. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 213. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 214. Autor: Andlar (2011.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 215. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 216. Autor: Andlar (2014.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 217. Autor: Andlar (2014.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 218. Izvor: Geoportal [DOF 18], <https://geoportal.dgu.hr/>
Slika 219. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 220. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 221. Autor: Bradarić M. (2020.)
Slika 222. Izvor: Geoportal [DOF 18], <https://geoportal.dgu.hr/>
Slika 223. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 224. Autor: Andlar (2010.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 225. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda
Slika 226. Izvor: Geoportal [DOF 18], <https://geoportal.dgu.hr/>
Slika 227. Autor: Andlar (2019.), Izvor: Geo-fototeka Zavoda

9.2. Popis kartografskih priloga

Kartografski prilog 1. Geološka skica otoka Paga, Izvor: Magaš 2011.

Kartografski prilog 2. Hidrogeografska karta otoka Paga, Izvor: Magaš, 2011.

Kartografski prilog 3. Karta Staništa otoka Paga, Izvor: Bioportal

Kartografski prilog 4. Atlas krajobraza, Izradio: autor

Kartografski prilog 5. i 6., Izradio: autor

Kartografski prilog 7. i 8., Izradio: autor

Kartografski prilog 9. i 10., Izradio: autor

Kartografski prilog 11. i 12., Izradio: autor

Kartografski prilog 13. i 14., Izradio: autor

Kartografski prilog 15. i 16., Izradio: autor

Kartografski prilog 17. i 18., Izradio: autor

Kartografski prilog 19. i 20., Izradio: autor

Kartografski prilog 21. i 22., Izradio: autor

Kartografski prilog 23. i 24., Izradio: autor

Kartografski prilog 25. i 26., Izradio: autor

Kartografski prilog 27. i 28., Izradio: autor

Kartografski prilog 29. i 30., Izradio: autor

Kartografski prilog 31. i 32., Izradio: autor

Kartografski prilog 33. i 34., Izradio: autor

Kartografski prilog 35. i 36., Izradio: autor

Kartografski prilog 37. i 38., Izradio: autor

Kartografski prilog 39. i 40., Izradio: autor

Kartografski prilog 41. i 42., Izradio: autor

Kartografski prilog 43. i 44., Izradio: autor

Kartografski prilog 45. i 46., Izradio: autor

Kartografski prilog 47. i 48., Izradio: autor

Kartografski prilog 49. i 50., Izradio: autor

Kartografski prilog 51. i 52., Izradio: autor

Kartografski prilog 53. i 54., Izradio: autor

Kartografski prilog 55. i 56., Izradio: autor

Kartografski prilog 57. i 58., Izradio: autor

Kartografski prilog 59. i 60., Izradio: autor

Kartografski prilog 61. i 62., Izradio: autor

Kartografski prilog 63. i 64., Izradio: autor

Kartografski prilog 65. i 66., Izradio: autor

Kartografski prilog 67. i 68., Izradio: autor

Kartografski prilog 69. i 70., Izradio: autor

Kartografski prilog 71. i 72., Izradio: autor

Kartografski prilog 73., Zaštićena područja, Izvor: PPUG Novalja

Kartografski prilog 74., Atlas krajobraznih područja - pregledna karta, Izradio: autor

9.3. Popis tablica

Tablica 1. Postojeće i planirane turističke zone; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 2. Postojeće i planirane gospodarske zone; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 3. Postojeće i planirane sportsko-rekreacijske zone; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 4. Postojeće i planirane zone komunalne namjene; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 5. Postojeće i planirane zone za potrebe nautičkog turizma; Izvor: PPUG Novalja

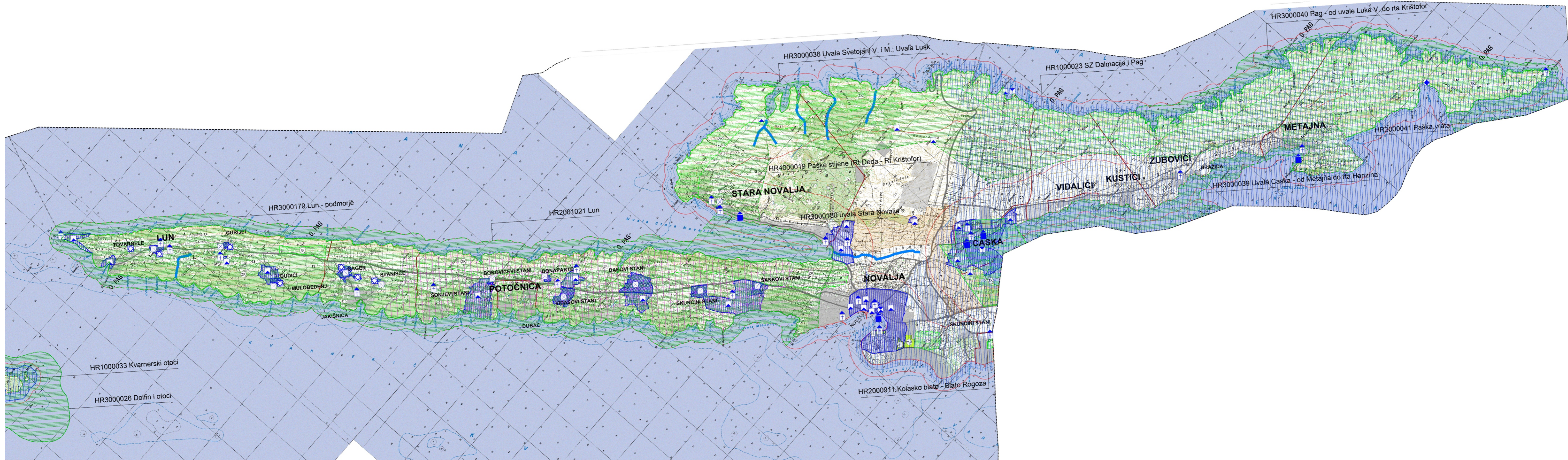
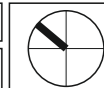
Tablica 6. Registrirana kulturna dobra; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 7. Preventivno zaštićena kulturna dobra; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 8. Kulturna dobra sa registracijom u postupku; Izvor: PPUG Novalja

Tablica 9. Kulturna dobra koje se štite prostornim planom; Izvor: PPUG Novalja

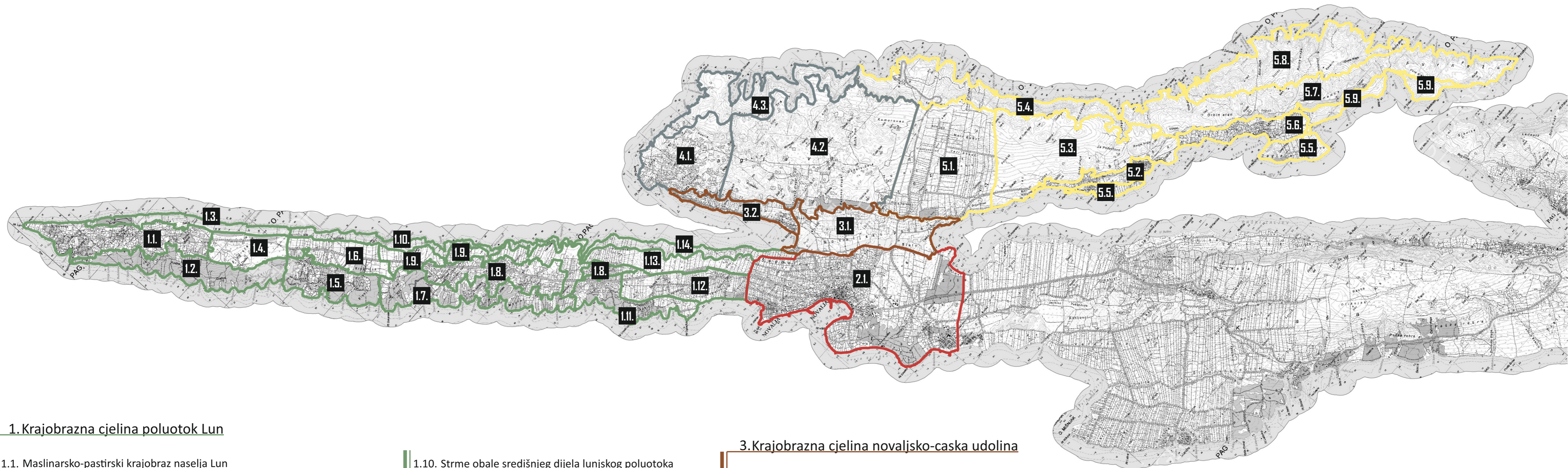
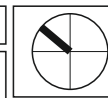
**II. IZMJENE I DOPUNE
PROSTORNOG PLANA UREĐENJA
GRADA NOVALJE**

UVJETI ZA KORIŠTENJE, UREĐENJE
I ZAŠTITU PROSTORA I

TUMAČ:

<p>GRANICE</p> <ul style="list-style-type: none"> GRANICA OBUHVATA PROSTORNOG PLANA UREĐENJA GRADA NOVALJE GRANICA NASELJA LINIJA OBALE, ZAŠTIĆENI OBNALNI POJAS (1000m, 300m) GRAĐEVINSKO PODRUČJE - IZGRADENI / NEIZGRADENI DIO 	<p>UVJETI KORIŠTENJA PODRUČJA POSEBNIH UVJETA KORIŠTENJA</p>	<p>ZAŠTIĆENI DJELOVI PRIRODE</p> <ul style="list-style-type: none"> POSEBNI REZERVAT (postojeći) - BOTANIČKI - B, ORNITOLOŠKI - O ZNAČAJNI KRAJOBRAZ PREDLOŽENI ZA ZAŠTITU ZNAČAJNI KRAJOBRAZ (predložen za zaštitu) GRADSKI PERIVOJ - Z1-1 (planirani) / MEDITERANSKI VRT - Z1-2 (planirani) 	<p>EKOLOŠKA MREŽA NATURA 2000</p> <ul style="list-style-type: none"> PODRUČJA OČUVANJA ZNAČAJNA ZA VRSTE I STANIŠNE TIPOVE PODRUČJA OČUVANJA ZNAČAJNA ZA PTICE 	<p>ARHEOLOŠKA BAŠTINA</p> <ul style="list-style-type: none"> ARHEOLOŠKO PODRUČJE ARHEOLOŠKI POJEDINAČNI LOKALITETI - KOPNENI ARHEOLOŠKI POJEDINAČNI LOKALITETI - PODMORSKI 	<p>POVIJESNA GRADITELJSKA BAŠTINA</p> <ul style="list-style-type: none"> GRADSKA NASELJA SEOSKA NASELJA 	<p>POVIJESNI SKLOP GRAĐEVINA</p> <ul style="list-style-type: none"> CIVILNA GRAĐEVINA SAKRALNA GRAĐEVINA TRASA ANTIČKOG VODOVODA 	<p>MEMORIJALNA BAŠTINA</p> <ul style="list-style-type: none"> MEMORIJALNO I POVIJESNO PODRUČJE <p>ETNOLOŠKA BAŠTINA</p> <ul style="list-style-type: none"> ETNOLOŠKO PODRUČJE 	<p>PODRUČJA POSEBNIH OBILJEŽJA U KORIŠTENJU</p> <ul style="list-style-type: none"> ZONA ZAŠTITE KRAJOLIKA KULTURNO POVIJESNE CIELINE ZAŠTITA EKSPOZICIJE Ili KONTAKTNA ZONA <p>VODE I MORE</p> <ul style="list-style-type: none"> VODOTOK - BUJICA
--	---	--	---	---	--	---	---	--

1. Krajobrazna cjelina poluotok Lun

- 1.1. Maslinarsko-pastirski krajobraz naselja Lun
- 1.2. Jugozapadne obalne strane vrha lunjskog poluotoka
- 1.3. Zajednički pašnjaci sjevernog dijela lunjskog poluotoka
- 1.4. Dudićevi zajednički pašnjaci
- 1.5. Maslinarsko-pastirski krajobraz lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)
- 1.6. Sjeverni pašnjaci lunjskih stanova (Jakišnica, Gager, Stanišće)
- 1.7. Jugozapadne obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka
- 1.8. Pastirski krajobraz novaljskih stanova (Borovićevi, Vidasovi, Dabovi)
- 1.9. Sjeverni pašnjaci središnjeg dijela lunjskog poluotoka

- 1.10. Strme obale središnjeg dijela lunjskog poluotoka
- 1.11. Pastirski krajobraz starih kuća
- 1.12. Južni pašnjaci Šankova kanta
- 1.13. Sjeverni pašnjaci Šankova kanta
- 1.14. Strme obale staronovaljske uvale

2. Krajobrazna cjelina Grad Novalja

- 2.1. Šire područje novaljske uvale

3. Krajobrazna cjelina novaljsko-caska udolina

- 3.1. Novaljsko polje
- 3.2. Terasirani krajobraz staronovaljske uvale

4. Krajobrazna cjelina Zaglava

- 4.1. Kameniti pašnjak staronovaljske zaglave
- 4.2. Kameniti pašnjak novaljske zaglave
- 4.3. Obale dubokih uvala zaglave

5. Krajobrazna cjelina Barbati

- 5.1. Osici prozorskog pašnjaka
- 5.2. Udolina naselja Kustići - Zubovići
- 5.3. Zaravnjena visoravan barbatskog hrbata
- 5.4. Strme obale barbatskog poluotoka
- 5.5. Izduženi pašnjaci sporednog barbatskog hrpta
- 5.6. Udolina naselja Metajna
- 5.7. Izdužena visoravan barbatskog hrpta
- 5.8. Drage (Ravna, Kriva, Gusta)
- 5.9. Rastresite obale Furnaže

TERENSKI OBRAZAC

AGRONOMSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
KRAJOBRAZNA ARHITEKTURA - 2019./2020.
DIPLOMSKI RAD - MATEO BRADARIĆ

1. OSNOVNI PODACI

LOKACIJA: OTOK PAG, SJEVEROZAPADNI DIO

DATUM: 26.05.2020.

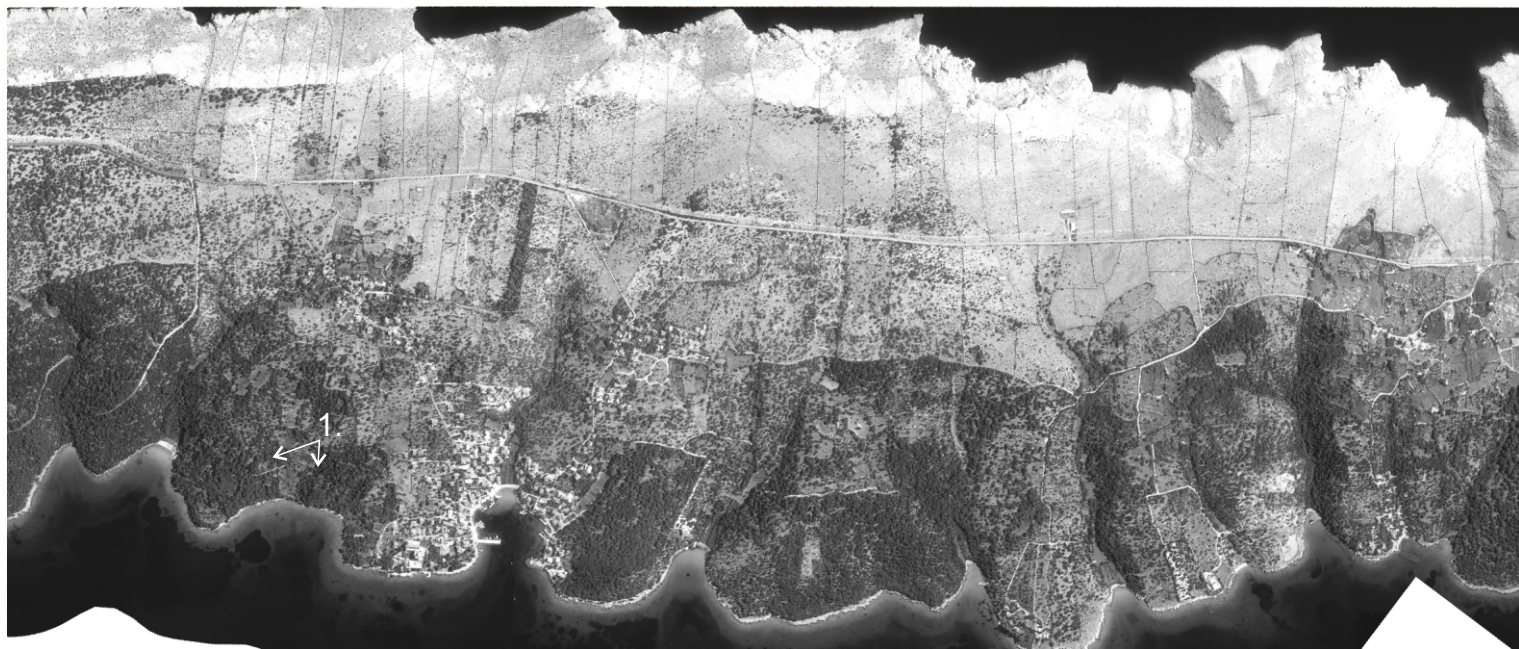
TOČKA POGLEDA (BROJ I OZNAČITI NA KARTI): 1.

SMJER VIZURE (ZAPISATI I OZNAČITI NA KARTI): _____

KRAJOBRAZNO PODRUČJE: MASLINARSKO - PAŠNJAČKI KRAJOBRAZ LUNJSKIH ŠANOVA

FOTOGRAFIJA BR.: _____

VRIJEME: 09:30

2. OPIS LOKACIJE - ELEMENTI I KARAKTER KRAJOBRAZA

TOPOGRAFIJA I RELJEF: JUGOZAPADNA EKSPOZICIJA; SMJEŠTENO NA
UMJERENO BLAGOM NAGIBU

HIDROLOGIJA: _____

PARCELACIJA: PARCELE PRAVILNIH OBLIKA, NEPRAVILNO ORIJENTIRANE,
UMJERENE VELIČINE

POVRŠINSKI POKROV (LAND COVER): PREVLADAVA RAHLA ŠUMA HRASTA
CRNIKE I SAMONIKLE MASLINE

KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA (LAND USE): DOMINIRAJU PAŠNJACI KOMBINIRANI SA
EKSTENZIVNIM MASLINICIMA; PONEKI VOĆNJACI I POVRTNJACI

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DJELA OTOKA PAGA

2. OPIS LOKACIJE - OPIS NASELJA

NAZIV NASELJA: JAKIŠNICA

VELIČINA
VRLO MALO
MALO
SREDNJE
VELIKO

POLOŽAJ
NA OBALI
NA UZVISINI
U DEPRESIJI

STRUKTURA
RASPRŠENA
ZBIJENA
IZDUŽENA
U SUSTAVU VIŠE NASELJA

STANJE
ZAPUŠTENO
ODRŽAVANO
TRADICIONALNO
MODERNO
KOMBINIRANO

KARAKTERISTIKE RUBA
NEDEFINIRAN
RAZVEDEN
UJENDAČEN
ISPREKIDAN

INTEGRITET CIJELINE
NIZAK
SREDNJI
VISOK

UNUTRAŠNJA STRUKTURA
JEDNOOBITELJSKE KUĆE
GOSPODARSKE (TURIZAM)
GOSPODARSKE (POLJOPRIVREDA)
KOMBINACIJA

2. OPIS LOKACIJE - ZNAČAJKE LOKACIJE

GENERALNI OPIS: RELATIVNO GUSTI SKLOP JOŠ UVIJEK VIŠE ILI MANJE
AKTIVNIH OGRADICA, ONE SE U NAJVEĆOJ MJERI KORISTE KAO
SEZONSKI PAŠNJACI DOK SE POSTOJEĆA VEGETACIJA KORISTI ZA
OGRJEV. MASLINE NA PARCELAMA FUNKCIONIRAJU KAO EKSTENZIJNI
MASLINICI.

ISTAKNUTE ZNAČAJKE: PARCELE SU OGRADENE IZUZETNO KVALITETNO
ZIDANIM DVOSTRUKIM SUHOZIDIMA KOJI VRLO ČESTO SADRŽE ZA
LUN KARAKTERISTIČNI OZUB

STANJE I TRENDOVI: S OBZIROM NA BLIZINU NASELJA I POVEĆANU
BROJNOST STALNIH STANOVNIKA PARCELE SU VEĆINSKI ODRŽAVANE
URUŠEN SUHOZIDI SE VRLO ČESTO OBNAVLJAJU ILI OJAČAVAJU
ŽIČANIM OGRADAMA.

2. OPIS LOKACIJE - DODATNI KOMENTARI

PASTIRSKI PUTEVI ~~IZME~~ KOJI POVEZUJU PARCELE U LJETNIM
SE MJESECIMA KORISTE KAO PRISTUPNI PUTEVI DO ATRAKTIVNIH
UVALA I PLAŽA; NJHOVA JE VRIJEDNOST IZRAŽENA

SMJERNICE ZA REVITALIZACIJU POLJOPRIVREDNOG KRAJOBRAZA SJEVEROZAPADNOG DJELA OTOKA PAGA

3. PROCIJENA KRAJOBRAZNOG PODRUČJA - ESTETIKA

VELIČINA

INTIMNO

MALO

UMJERENO

VELIKO

TEKSTURA

GLATKO

GRUBO

KOMBINIRANO

UZORAK

PRAVILAN

NEPRAVILAN

GEOMETRIJSKI

NASUMIČAN

JAK

SLAB

KOMPLEKSNOŠĆ

JEDNOLIKO

JEDNOSTAVNO

RAZNOLIKO

KOMPLEKSNO

RAVNOTEŽA

HARMONIČNO

URAVNOTEŽENO

DISHARMONIČNO

KAOTIČNO

ZATVORENOST

ZATVORENO

OGRANIČENO

OTVORENO

IZLOŽENO

DOSTUPNOST

DIVLJINA

IZOLIRANO

PUSTO

AKTIVNO

UPRAVLJANJE

NAPUŠTENNO

ZANEMARENO

PRIRODNO

ODRŽAVANO

UREĐENO

DODATNO: _____

3. PROCIJENA KRAJOBRAZNOG PODRUČJA - PERCEPCIJA

PRIRODNOST

PRIRODNO

PRIPITOMLJENO

UPRAVLJANO

ANTROPOGENO

SIGURNOST

INTIMNO

SIGURNO

NESIGURNO

PRIJETEĆE

STIMULATIVNOST

MONOTONO

ZANIMLJIVO

STIMULATIVNO

INSPIRATIVNO

VIZURE

KRATKE

DUGE

ZATVORENE

OTVORENE

MIRIS

SVJEŽE

POLJOPRIVREDNO

OBALNO

INDUSTRIJSKI

ZVUK

TIŠINA

TIHO

UZNEMIRENO

BUČNO

DODATNO: PREMDA DOMINIRAJU KRATKE I ZATVORENE VIZURE OGRANIČENE VEGETACIJOM, MJESTIMIČNO SE OTVARAJU DUGE VIZURE PREMA MORU

Životopis

Mateo Bradarić rođen je 06. veljače 1994. godine u Rijeci. Maturirao 2012. godine u Prvoj riječkoj hrvatskoj gimnaziji. Godine 2013. Upisuje studij Krajobrazne arhitekture pri Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zvanje prvostupnika stječe 2017. godine na temu Analiza lokacija poslovnih zona Međimurske županije obzirom na ranjivost krajobraza pod mentorstvom doc. dr. sc. Sonje Butule. Iste godine upisuje diplomski studij Krajobrazne arhitekture, za vrijeme kojega sudjeluje u brojnim projektima i interdisciplinarnim radionicama.

Jezici:

- Engleski C1 u razumijevanju, govoru i pisanju
- Talijanski A1 u razumijevanju, govoru i pisanju

Profesionalne vještine:

- AutoCad, CorelDRAW, SketchUp, Qgis, Office programi

Natječaji:

- Spomen park braniteljima Domovinskog rata općine Bednja, 2018.
- Spomen područje Minsko polje sa spomenikom i interpretacijskim centrom u Lovasu, 2019.

Projekti/radionice:

- Niz radionica u sklopu Udruge studenata krajobrazne arhitekture 2013. - 2018.
- Sudionik u projektu Čajni trg u sklopu Rijeka EPK 2020, Rijeka, 2017.
- Radionica izrade suhozida Dragodid, Dragodid, Vis 2018.